

Şirin BÜNYADOVA

AZƏRBAYCAN

QONAQPƏRVƏRLİYİ

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
ARXELOGİYA VƏ ETNOQRAFİYA İNSTİTUTU

ŞİRİN BÜNYADOVA

AZƏRBAYCAN
QONAQPƏRVƏRLİYİ

Bakı – «Elm» – 2005

Redaktor: **Tofiq Babayev**
tarix elmləri namizədi

Rəyçilər: **Emil Kərimov**
tarix elmləri namizədi
Fəzail Vəliyev
tarix elmləri namizədi

Ş.T.Bünyadova. Azərbaycan qonaqpərvərliyi. Bakı:
«Elm», 2005. – 152 s.

ISBN 5-8066-1725

Tarix elmləri namizədi Ş.Bünyadovanın bu monoqrafiyasında ilk dəfə olaraq Azərbaycan xalqının zəngin və çoxçalarlı qonaqpərvərlik mədəniyyəti tarixi mənbə və tədqiqatlar, etnoqrafik materiallar, xalq yaradıcılıq nümunələri əsasında geniş şərh edilmişdir.

Burada qonaqpərvərliyin təşəkkülü, tarixi inkişaf mərhələləri izlənilməklə onun mənə və məzmunu, icra qaydaları, səciyyəvi cəhətləri öz əksini tapmışdır.

B $\frac{0503020907}{655(07) - 2005}$

© «Elm» nəşriyyatı, 2005.

Əsrlərin, nəsillərin sınağından keçərək bizim günlərdə də gəlib çatmış milli-mənəvi dəyərlərimiz arasında qonaqla, qonaqpərvərliklə bağlı ib-rətəmiz, yaşarlı adət və ənənələr xüsusi yer tutur.

Azərbaycan xalq ədəbiyyatının ən qədim yazılı abidəsi olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının ayrı-ayrı boylarından məlum olur ki, türk xalqları, o cümlədən azərbaycanlılar həmişə geniş qəlblı, açıq ürəkli, nəcib, xeyirxah, əməli uca, qeyrətli, dəyanətli və yenilməz olublar. Bütün əməllərində halallığı uca tutublar, mənəvi zənginliyini heç vaxt itirməyib, öz nüfuz və ləyaqətlərini qoruyub saxlayıblar. Ədəb-ərkan, qonaqpərvərlik bu yur-dun ulu adəti idi: elə ki, qonaq gələrdi, qazanlar asılar, dadlı-ləzzətli xörəklər hazırlanardı. Dərçinli, zəfəranlı, mixəkli, zəncəfilli təamların ətri hə-yət-bacanı başına götürərdi. El şənliyi başlanardı.

Bir qayda olaraq, hər bir evin, ailənin qonaq-qarası əskik olmazdı. Qonaq Tanrı amanında, -deyiblər. Ulularımız inanırdılar ki, “Qonaq-qaralı ev ruzili olar həmişə”, “Qonaqsız ev susuz dəyir-mana bənzər”, “Qonaqsız evin bərəkəti olmaz”, “Qonaq sevənin süfrəsi boş olmaz”.

Bu deyimlərdə dərin mənə, qonağa böyük ehtiram duyulur. Həm də ki, müdriklərimiz gəlişi

gözlər deməyiblər, yüz ölçüb, bir biçiblər. Dedikləri yüz illərin, min illərin sınağından, ağıl süzgəcindən keçib.

Bir də müdriklərimizin qənaətinə görə: “Qonaq sevəni Allah sevər”, “Qonaqlı evin çörəyi tükənməz, həmişə bol olar”, “Çörəkli evin qapısı açar görməz”.

Xalqımız arasında qonaqla “çörəkkəsdı” adətı olub. Süfrələrində halal çörəklə fəxr eləyib ulularımız, qonaqla kəsilən çörəyi yüksək əxlaqi meyar, düzlük, paklıq rəmzi sayıblar. “Halal çörək kəsilən yerdə xəyanət olmaz”, - deyiblər.

Qonaq elin-obanın, məclisin, şənliyin yaraşığı olub həmişə.

Hörmətli oxucular! Tarix elmləri namizədi Şirin Bünyadovanın sizlərə təqdim etdiyi “Azərbaycan qonaqpərvərliyi” əsərində xalqımızın uzun bir təkamül yolu keçib minilliklərdən minilliklərə, nəsillərdən-nəsillərə çataraq yaşamış, zəmanəmizədək gəlib çatmış milli mənəvi irsindən, qonaqpərvərlik adətlərindən geniş bəhs olunur.

Müəllif tarixi qaynaqlara, tədqiqatlara, ulu çağlardan bizim elləri gəzən dünyaca məşhur səyyahların, coğrafiyaşünasların, tarixçilərin xalqımızın xeyirxahlığından, qonaqpərvərliyindən, qonağa olan xüsusi hörmət və ehtiramından söhbət açan əsərlərə müraciət edir, tariximizin səhifələrini vərəqləyir.

Ş.Bünyadovanın araşdırmalarına görə, keçmişlərdə ölkəmizə təmiz qəlblə, açıq ürəklə gələn yadelli hökmdarı, sərkərdəni və ya elçini duz-çörəklə qarşılayardılar. Qonaq çörəkdən bir tikə kəşib duza batırıb yeyər, bununla da yurdumuza saf niyyətlə qədəm basdığını bildirərdi. XV yüzilliyin əvvəllərində ticarət əlaqələri məqsədilə Şamaxı hakimi Abdulla xan Ustaclının yanına gəlmiş ingilis taciri Antoni Cenkinsonun şərəfinə verilən ziyafətdə süfrəyə 290 cür yeməyin düzülməsi xalqımızın qonaqpərvərliyinin gözəl nümunəsi sayıla bilər. Həmin tacir-diplomat gördüklərini öz səyahətnamələrində yazmış və bütün Avropanı xalqımızın qonaqpərvərlik mədəniyyəti ilə tanış etmişdir.

Xalqımızın mənəvi mədəniyyətinin göstəricisi olan qonaqpərvərlik haqqında çox deyilsə də, adda-budda məqalələr yazılsa da, bu mövzu ayrıca tədqiqat obyektinə olmamışdır. Təqdim edilən əsər bu baxımdan ilk təşəbbüsün məhsulu olub, oxuculara qonaqpərvərlik adətlərimiz haqqında bilgiler verir.

Kitabda qonaqpərvərlik, onun mahiyyəti, icra qaydaları, qonağın qarşılınması, saxlanması, yola salınması və s. barədə maraqlı məlumatlar vardır.

Qonaqpərvərlik adətini daha dolğun işıqlandırmaq məqsədilə müəllif ağsaqqalların, ağbircəklərin müdrik kəlamlarından, öyüd-nəsihət-

lərindən, xeyir-dualarından da iqtibaslar gətirir. Onun etnoqrafik müşahidələrdən bəhrələnmək mövzu ilə bağlı bir sıra məsələlər haqqında yeri gəldikcə, ətraflı bəhs etməsi əsəri daha da oxunaqlı edir.

Bütün bunlarla yanaşı, Ş.Bünyadova qonaqpərvərlik və onunla bağlı adətlərə, icra qaydalarına dair istər klassik, istərsə də müasir Azərbaycan ədəbiyyatı nümayəndələrinin əsərlərində özünə yer tapan etnoqrafik məqamlardan da istifadə etməyi nəzərdən qaçırmamışdır.

Fikrimizcə, Şirin Bünyadovanın xalqımızın sadəliyini və böyüklüyünü təcəssüm etdirən qonaqpərvərlik adətləri haqqında yazdığı əsər yalnız mütəxəssislərin deyil, geniş oxucuların da dərin marağına səbəb olacaq, ulularımızdan gələn adət-ənənəni sevdircək və yaşadacaqdır.

Tofiq Babayev

“Zaqafqaziyada yaşayan azərbaycanlılar Qafqazın heç bir xalqına xas olmayan keyfiyyətlərə malikdirlər. Belə nadir səmimiyyətə və tamahdan uzaq olan düzgünlüyə, həddən artıq mehribançılığa və qonaqpərvərliyə yalnız onların arasında rast gəlmək olar. Azərbaycanlılar Qafqazda mədəniyyət yayanlar hesab olunur”.

XIX əsrin fransız sosioloqu və coğrafiyaşünası E.Reklü

ÖN SÖZ

Dünya mədəniyyəti və onun inkişafı haqqında biliklər sisteminin tədqiqi müasir elmin aktual problemlərindən biridir. Dünya sivilizasiyasının son dərəcə zəngin və bütün incəliklərinə qədər öyrənilməsinə hələ də ehtiyac duyulan tərkib hissələrindən biri də Azərbaycan mədəniyyətidir. Geniş mənada diqqət yetirsək, dünyanın bir parçası olan Azərbaycan mədəniyyətinin öyrənilməsi bilikləri dərinləşdirir, xalqımızın bəşər sivilizasiyası tarixində tutduğu əvəzsiz yeri müəyyən edir.

Yüksək əxlaqi keyfiyyətlərin aşılmasında,

xalqın mənəvi aləminin zənginləşməsində mədəniyyətin mühüm rolu vardır. Çoxəsrlik tarixi inkişaf yolu keçmiş mənəvi mədəniyyətimiz bütövlükdə mədəniyyətin irəliləməsinə güclü təkan vermişdir. Hər bir xalqın tarixində böyük önəmi olan və müstəsna əhəmiyyət kəsb edən mədəniyyətdə insan fəaliyyəti özünü qabarıq şəkildə büruzə verir. Bəşər mədəniyyətinə öz töhfəsini vermiş xalqlar sırasında azərbaycanlıların da uzgnəməxsus yeri vardır. Mədəniyyət isə məişətlə sıx bağlıdır. Bir qayda olaraq, xalqın mədəniyyətinin formalaşmasına onun həyat tərzi həlledici təsir göstərir. Məişətdə isə öz növbəsində müxtəlif adət və ənənələr formalaşaraq inkişaf edir.

Mənəvi münasibətlərdə aparıcı rola malik olan adət və ənənələr yalnız bir ailənin deyil, bütövlükdə cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri üçün zəruri olan qaydalar məcmusudur. Hər bir insan cəmiyyətinin qəbul olunmuş mənəvi dəyərləri, əxlaq normaları, onun bütün üzvləri üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən davranış qaydaları mövcuddur. Təsadüfi deyildir ki, bu qaydalar sonralar qanunların işlənilib hazırlanmasında da mühüm əhəmiyyət kəsb etmiş, cəmiyyət daxilində öz təsdiqini tapan və hamı tərəfindən qəbul olunan münasibətlər normasına çevrilmiş, buna görə də əbədi yaşaya bilmişdir. Zaman keçdikcə xalq özü

mütərəqqi və köhnəlmiş adətləri süzgecdən keçirərək onların yaxşılarını qoruyub saxlamışdır. A.Şükürov yazdığı kimi: “Qədim tarixə malik olan vətənpərvərlik, başqa xalqlara hörmət, qonaqpərvərlik, əməksevərlik, humanizm, haqq işini müdafiə etmək, böyüklərə hörmət və digər ümumbəşəri xüsusiyyətləri ifadə edən xalq adət və ənənələri şübhəsiz ki, mütərəqqi xarakter daşıyır. Əlbəttə, bunlara bir millətə məxsus olan adət və ənənələr demək olmaz. Çünki onların əksəriyyəti dünya xalqlarının hamısında var. Lakin milli spesifikasiyalar və özünəməxsusluq bu ənənələrin əksəriyyətində hiss olunur”.¹

Xalqın qarşılıqlı münasibətlər zəminində yaratdığı adət və ənənələrin məcmusu məişəti formalaşdırdığından, bəşər cəmiyyətinin yüksələn xətlə inkişafı məişətin də dəyişməsinə təsir göstərir. Bu baxımdan mütərəqqi ənənələrin ehtiva olunmasında xalqın yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişafının, mədəni səviyyəsinin yüksəlməsinin böyük əhəmiyyəti vardır.

Bəşər mədəniyyətinin maraqlı doğuran dəyərlərindən biri də qonaqpərvərlikdir. Heç bir xalqın mədəni dünyasını qonaqpərvərlik adəti olmadan təsvir etmək mümkün deyil. Bu adət xalqın fəaliyyətini, eyni zamanda, əldə etdiyi uğurları

¹ Ağayar Şükürov. İslam, adət və ənənə. Bakı, “Azərneşr”, 1981, s.37

əbədiləşdirən ədəb xəzinəsidir. Milli xarakter, özünüdərk və digər milli dəyərlərin məcmusu bu ədəb xəzinəsində çox aydın əks olunmuşdur.

Xalq öz həyatının canlı lövhələrini, məişət tərzini qonaqpərvərlikdə yaşatmış və onu davam etdirməyə çalışmışdır. Qonaqpərvərliyin mahiyyətində dostluq, səmimiyyət, şəfqət, mehribanlıq, ehtiyacı olana əl tutmaq, yardım etmək kimi yüksək insani keyfiyyətlər durur. Bu kimi keyfiyyətlər müəyyən adət və ənənələrin icrası və davranış qaydalarında öz əksini tapır. Bu isə ev sahibinin mədəni-əxlaqi keyfiyyətlərinin aynasıdır. Azərbaycanda qonaqpərvərlik adəti hər zaman ən mükəmməl şəkildə yerinə yetirilmişdir.

Hər bir xalqın qonaqpərvərlik adəti özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə fərqləndiyi kimi, icra xüsusiyyətlərinə görə də seçilir. Lakin bütün xalqlarda qonağa böyük diqqət yetirilməsi heç şübhəsizdir. Qonaqpərvərlik xalqın qiymətli sərəvətinə çevrilərək onun həyat tərzini əks etdirən bir güzgü olmaqla yanaşı, həm də insanları mənən zənginləşdirən mühüm amildir.

Xalqın mədəni ləyaqətinin nümunəsi və göstəricisi olan Azərbaycan qonaqpərvərliyi haqqında çox deyilsə də, indiyədək bu mövzuda tədqiqat əsərləri yazılmamışdır. Bu baxımdan təqdim olunan monoqrafiya ilk təşəbbüsdür. Burada Azərbaycan qonaqpərvərliyinin mahiyyətini

yəti, qonağın qəbul edilməsi, saxlanması, yola salınması və s. mərasimlər ətraflı şərh edilir, bir daha gündəlik həyatımızda yer alan həmin məsələlərin icra qaydaları nəzərdən keçirilir. Burada qonaq qarşısındakı borc, ona göstərilən qayğıdan geniş bəhs olunur.

Əsərdə qonaqpərvərlik adətini dolğun işıqlandırmaq məqsədilə əvəzsiz mənbə olan orta əsr müəlliflərinin məlumatlarına, müxtəlif ölkələrdən Azərbaycana gəlmiş səyyahların müşahidələrinə, şifahi xalq yaradıcılığı nümunələrinə, xalqımızın söz sənətlərinin əsərlərinə və nəhayət, miniatur sənət nümunələrinə xüsusi yer verilmişdir. Müəllif eyni zamanda, etnoqrafik tədqiqat əsərləri və müşahidələrdən də bəhrələnmişdir.

Müasir dövrdə qonaqpərvərliyin necə icra olunduğuna dair yazıçı və şairlərimizin ədəbi irsində, o cümlədən onların xatirələrində özünə yer tapan etnoqrafik məqamlara xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Qonaqpərvərlik adətinin elmi-nəzəri və əməli əhəmiyyətini öyrənmək, onun məna və məzmununu düzgün dəyərləndirmək baxımından təqdim edilən əsərin oxucular üçün faydalı olacağına şübhə etmirik.

Mənəvi sərvətlərimizə qayğı ilə yanaşmaq, onları inkişaf etdirmək, biz etnoqrafların mühüm

vəzifələrindədir. Belə mənəvi sərvətlərimizdən biri də qonaqpərvərlik adətidir. Ümumiyyətlə, “adət və ənənələr, bayram və mərasimlər hər bir xalqın, yaxud millətin ictimai-iqtisadi həyat şəraitinin, onun təsərrüfat məşğuliyyətinin, ideologiyasının, onun həyat tərzinin məhsulu olub, onların təsiri altında formalaşır. Elə buna görə də tam qətiyyətlə demək olar ki, adət və ənənələr xalq mədəniyyətinin, xalq məişətinin tərkib hissəsidir”¹.

Qonaqpərvərliyi digər adətlərdən təcrid olunmuş şəkildə tədqiq etmək yanlış olardı. Onu hərtərəfli açıqlamaq üçün digər adətlərimizlə vəhdətdə öyrənməliyik. Belə ki, ailə tərbiyəsi, toy mərasimi, bayramlar, musiqi, əyləncə və s. məsələləri də qonaqpərvərliklə qarşılıqlı əlaqədə izləmək lazımdır. Əks təqdirdə onun təsir dairəsi və tərbiyəedici rolu azaldılmış olar. Bir sözlə, qonaqpərvərlik adətinin birtərəfli deyil, kompleks şəkildə öyrənilməsi zəruridir. Belə ki, bu qarşılıqlı əlaqə həmişə olmuş və olacaqdır. Bunları mənəvi mədəniyyətin sadaladığımız digər sahələri ilə birləşdirən ümumi cəhət isə təbii ki, insan fəaliyyətidir. Eyni zamanda maddi mədəniyyət elementlərinin də qonaqpərvərlikdə öz yeri vardır. Şübhəsiz ki, bu da diqqətdən

¹ Ağayar Şükürov. İslam, adət və ənənə. Bakı, “Azərneşr”, 1981, s.5.

könarda qala bilməz. Beləliklə, bütün bunlar göstərir ki, qonaqpərvərlik daha geniş və əhatəli tədqiq edilməlidir.

Avropa ilə Asiyanın ayrıcında yerləşən Azərbaycan gözəl təbiətə və zəngin sərvətlərə malik bir ölkədir. Ölkə ərazisinin əlverişli təbi-coğrafi şəraiti, məhsuldar torpaqları, yerüstü və yeraltı sərvətləri burada ulu əcdadlarımızın yaşayıb-yaratması və zəngin irs qoyub getməsinə hər cür şərait yaratmışdır. Məhz bu zəmin üzərində xalqımız özünün maddi və mənəvi mədəniyyətini yaratmış və inkişaf etdirmişdir. Bu zənginlik onun süfrə mədəniyyətində də müşahidə olunur.

Qonaqpərvərlik adətinin tarixi haradan və nə vaxtdan başlanır?-sualına cavab vermək maraqlı olduğu qədər də çətindir. Lakin onun köklərinin qədim olduğu şübhəsizdir. İbtidai icma quruluşu dövründə bütün insanlarda maddi və mənəvi mədəniyyət bir-biri ilə sıx vəhdətdə idi. İnsanlar arasındakı münasibətlər də adətlərə və vərdislərə uyğun qurulurdu. Lakin zaman keçdikcə ibtidai icma quruluşu dağıldı və ayrı-ayrı tayfalar müxtəlif həyat tərzii ilə bir-birindən fərqlənməyə başladılar.

Qonaqpərvərliyin tarixi köklərini çox güman ki, qan qohumluğuna əsaslanan qəbilənin formalaşdığı və inkişaf etdiyi bir dövrdə axtarmaq

lazımdır. Çünki ayrı-ayrı qəbilələr bir-biri ilə ünsiyyət saxlamağa, iqtisadi münasibətlər qurmağa (mübadilə etməyə), gələcək həyatın zəruri tələbatını ödəmək üçün əlaqə yaratmağa ehtiyac duymuşlar. Məsələn, Amerikada yaşayan “irokez qəbilələri ayrı-ayrılıqda qarşılıqlı mübadilə ilə də məşğul olurdular. Lakin bu, çox sadə və bəsit halda idi. Bir qəbilənin adamları öz malları ilə qonşu qəbiləyə qonaq gedirdi. Qonşu qəbilələr qonaqların gətirdikləri “bəxşisləri” alıb yerinə başqa şeylər qoyub yola salırdılar”.¹ Aydın ki, qəbilə daxilində insanlar bir-biri ilə sıx surətdə bağlı olmuşlar. Müxtəlif qəbilələr arasındakı belə bağlılıq onların tayfa ittifaqlarında birləşməsi ilə nəticələnmişdir. Beləliklə, insanların tədricən bir-birinə gediş-gəlişi formalaşmış, nikah vasitəsilə qohumluq əlaqələri meydana gəlmişdir. Bu isə öz növbəsində insanlar arasında yaxın münasibətləri zəruri etmiş və nəticə etibarilə birgə əməyin labüdlüyü zərurətindən doğan kənd icmaları formalaşmışdır. İqtisadi münasibətlər və nikah əlaqələri zəminində yaranmış gediş-gəliş qonaqpərvərliyin meydana gəlməsinə gətirib çıxarmışdır. Deməli, qonaqpərvərliyin bünövrəsi məhz bu zəmində qoyulmuşdu. Qeyd edək ki, Azərbaycanın

¹ H.Həsənov. İbtidai icma quruluşu. Bakı, “Azərtədrisnəşr”, 1963, c.142.

coğrafiyaşünas alimi Əbdürrəşid əl-Bakuvi (XIV əsrin 2-ci yarısı – XV əsrin 1-ci yarısı) öz əsərində haqlı olaraq yazır: “Uca Allah insanı yer üzündə elə xaliq edib ki, o heyvan kimi təkbaşına yaşaya bilməz və başqasıyla təmasda olmağa ehtiyacı var. Buna görə də təmas əmələ gəlib və bundan da insanın yeyəcəyi və geyimi asılıdır, bu isə öz növbəsində, çoxlu başqa, vaxtında hazırlanmışlardan asılıdır, çünki bütün bunları önləyən işləri insan təkbaşına görə bilməz. Buna görə Allahın müdrikliyi bu təması lazım bildi və hər bir insana təlqin olundu ki, o, hazırlanmışlardan birini icra etsin ki, onlardan bəziləri başqalarının köməyiylə faydalansın, çünki sənətlər çox hallarda bir-birindən asılıdır”.¹

Qonaqpərvərlik uzun bir inkişaf yolu keçmişdir və hansı dövrdə icra edildiyindən asılı olmayaraq, insanların həyat normasına çevrilmişdir. Təbii ki, qonaqpərvərliyə xas adətlər hər bir dövrə müvafiq surətdə icra olunmuşdur. Bu baxımdan konkret dövrün müvafiq qanunauyğunluqlarını nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Bunu nəzərə almaq ona görə vacibdir ki, obyektiv şəraitdən doğan və hər hansı bir dövrün tarixi mənzərəsinin yaratdığı lövhələri göz önümüzdə daha dolğun

¹ Əbdürrəşid əl-Bakuvi. Təlxis əl-Asar və əcaib əl-Məlik əl-qəhhar (Abidələrin xülasəsi və qüdrətli hökmdarın möcüzələri). Bakı, “Şur”, 1992, s.9

canlandırmağa imkan yaranır.

İlk sinifli cəmiyyət və dövlətlərin yaranması qonaqpərvərlik adətinə yeni çalarlar gətirmişdir. Belə ki, qonşu ölkələrlə daimi əlaqələr saxlayan dövlət başçıları nəinki oradan gələn hökmdarları, eləcə də qasid və elçiləri də qəbul edərkən müəyyən qaydalara, qonaqpərvərliyə riayət etmişlər. Qədim mənbələrdə məhz qonaqpərvərlik barədə məlumata təsadüf edilməsə də, Azərbaycan ərazisində mövcud olmuş ən qədim Aratta, Lullubi, Kutu və digər qonşu ölkələrlə iqtisadi, siyasi əlaqələr quran dövlətlər haqqında bəhs olunur. Bu əlaqələr zamanı heç şübhəsiz ki, müəyyən münasibətlər yaranmış və özünəməxsus qəbul mərasimləri icra edilmişdir.

Mənbələrdə Manna hökmdarı Ullusunun II Sarqonu qəbul etməsi, ona xərac verməsi, hətta şərəfinə yazılı abidə qoyması barədə məlumat verilir, eyni zamanda Sarqonun da Manna hökmdarına şərəfli ziyafət verdiyi qeyd edilir.¹

Yer üzünün əştəfi sayılan insan mənəvi varlıqdır, buna görə də o, başqalarına köməyi özünün başlıca vəzifəsi hesab edir. Dünya xalqlarından “qədim yunanlar qərib adamları Zevsin himayəsində olan qonaq kimi qəbul edir, onları çimizzdirir, təzə paltar geyindirir,

¹ Bax: Yusif Yusifov. Qədim Şərqi tarixi. Bakı, “Bakı Universiteti nəşriyyatı”, 1993, s.353

yedizdirirdilər. Qədim Romada böyük tayfalar and içmək, müqavilə bağlamaq, ayrı-ayrı şəxslər və ailələr isə müqəddəs və pozulmaz hesab olunan müqavilə (bu müqavilə rəsmən elan olunandan sonra ləğv edilirdi) bağlamaq ilə qarşılıqlı qonaqpərvərliyi təmin edirdilər. Qədim slavyanlarda qonağı qəbul etməyinin evi yandırılırdı”.¹

Məlum olduğu kimi, İsgəndər Şərq əyanlarına xeyrixah münasibət bəslədiyini göstərmək üçün çox vaxt məclislərə zəngin Midiya geyimində gəlirdi. Onun bu hərəkəti qarşısındakını necə yüksək dəyərləndirdiyini bildirirdi. “İsgəndər Midiyaya gələrkən Atropat, çarın yaxın adamları ilə birlikdə onun şərəfinə təşkil olunmuş şənliklərdə iştirak etmişdi”.²

Avropalılar ilk dəfə Amerika qitəsinə qədəm qoyarkən yerli əhali tərəfindən çox mehribanlıqla və qonaqpərvərliklə qarşılanmışlar. Türkdilli xalqlarda da qonaq müqəddəs sayılmışdır. Bu xüsusiyyət onların folklor nümunələrində də öz əksini tapmışdır. Türk xalqlarının folklor yaradıcılığına müraciət edən prof.E.Əlibəyzadə

yazar: “Ulularımızın öyüd-nəsihətinə, qonaqpərvərlik, qonağa hörmət və qulluq göstərmək insani keyfiyyətdir; bu, xalqın daxili-mənəvi üstünlüyü kimi qiymətləndirilə bilər, bununla fəxr etmək, öyünmək gerek. Gələcək nəsillərə də bunu etmək gerek.

*Qalmaq istəsə qonaq
Ver dəxi yemək-ichmək.
Qarğış qılar qonaqlar
Zəif görüb hörməti.*

Digər bir şərdə əliaçıqlığın, ürək genişliyi və səxavətliliyin, dost-aşna ilə yeyib-ichməyin, qonağa hörmət etməyin şərəfli, şöhrət artıran iş olduğu fikri söylənilir:

*Gözəl don sənin özünə,
Dadlı yemək özgəsinə,
Qonağa ağır hörmət et
Yaysın şöhrətini xalqa.*

Üçüncü bir şərdə isə qapıya gələn qonağı hörmətlə qarşılamaq, rahatlamaq üçün tələsmək, hətta onun atının da rahatlığının, arpa-samanının qayğısına qalmağın vacib olduğu söylənilir:

*Gəlsə qonaq tələsgil,
Keçsin ondan yorğunluq*

¹ Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, s.3. Bakı, “Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası baş redaksiyası”, 1979, s.203

² Azərbaycan tarixi. 3 cildə, c.1, Bakı, “Elm”, 1958, s.57-58

*Arpa-saman gətirgil,
Bulsun atı işıqlıq.*¹

Buradan aydın görünür ki, ev yiyəsi qonaq qarşısında böyük məsuliyyət daşıyır. Qonaqpərvərlik qaydalarının icrası geniş və çoxcəhətlidir.

Qafqaz xalqlarında olduğu kimi, Azərbaycanda da evə düşmən belə ayaq bassa, ondan intiqam alınmır və o, toxunulmaz hesab olunurdu. Artıq bu adama düşmən gözü ilə deyil, qonaq gözü ilə baxılırdı.² Azərbaycanda təsadüf edilən belə hallar ədəbi əsərlərdə də öz yerini almışdır. Görkəmli ədibimiz Hüseyn Cavid özünün “Ana” əsərində oğlu Qanpoladın qatilini evində gizləyən ananın faciəsini canlandırarkən aman diləyənləyə verilmiş adətini təsvir edir:

*Ah, bu xain qonaq aman istərkən,
Neçin mən ona yer verdim bilmədən.
Oğlumun köksünü yarsın da gəlsin,
Bir cəllad özünü amanda bilsin?!*

Fikirilər beynini yorsa da, Səlmə ana qonaqpərvərliyinə sadıq qalaraq oğlunun qatilinə deyir:

¹ E.Əlibəyzadə. Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyət tarixi. Bakı, “Gənclik”, 1998, s.413-414.

² Вах: С.Ш.Гаджиева. Семья и брак у народов Дагестана в XIX-начале XX в.М., «Наука», 1985

*Qonaq qardaş dur! Tələş etmə sən,
Qorxma, bir zərər gəlməz sənə məndən
Amandasan, heç qorxma, heç sıxılma!
Çünki mən əvvəldən söz verdim sana
Sən bir qonaqsan, qatil olsan belə,
Səlmə həlak olur da, verməz ələ.*¹

Göründüyü kimi, Şərq qonaqpərvərliyi məişətdə bütün digər adətlərin fəvqündə durur. Belə bir faktla yazıçı-jurnalist Fərman Eyvazlının “Qaçaq Kərəm” əsərində də qarşılaşırıq. Əsərdə Qaçaq Kərəmin öz düşməni Abbas bəyin evinə pənah gətirməsi səhnəsi təsvir edilir. Başqa vaxt Qaçaq Kərəmin tutulması üçün dəstə-dəstə adam göndərən pristav Abbas bəy “qəfil qonağı” evində görəndə təəccüb etsə də, onu ələ vermir. Çünki Qaçaq Kərəm ev sahibinə “Mən bu qarıya pənah gətirmişəm... mənə izləyirlər”² – kəlmələri ilə müraciət edir. Adıqlarda isə belə bir məsəl vardır: “Adığın qonağı qalada oturur”.³

Xalqımızın məişətində əsrlərdən bəri kök

¹ H.Cavid. Əsərləri, 4 cildə. 1-ci c., Bakı, “Yazıçı”, 1982, s.259-261.

² F.Eyvazlı. Qaçaq Kərəm. Bakı, “Yazıçı”, 1987, s.15.

³ Б.Х.Бгажноков. Прием почетного гостя в традиционной культуре адыгских (черкесских) народов. Этнические стереотипы поведения (Сборник статей). М., 1985, с.188

ORTA ƏSR MÜƏLLİFLƏRİ QONAQPƏRVƏRLİK HAQQINDA

salmış adətlərdən biri olan qonaqpərvərlik hələ qədim zamanlardan başqa xalqlarda icra olunduğu kimi, Azərbaycanda da geniş yayılmışdır. Qonaqpərvərlik xalqımızın varlığını, gün-güzəranını, həyat tərzini, mənəvi dünyasını, mədəni səviyyəsini bütün çaları ilə təqdim edən mütərəqqi bir adətdir. Bu adət Azərbaycan ərazisində yaşayanların kimliyini, nəyə qadir olduğunu açıqlamaqla yanaşı, onların mənəvi dünyasına nüfuz etməyə də imkan yaradır.

Qonaqpərvərlik özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik bir adətdir. Bəşər tarixi mərhələlər üzrə inkişaf etdikcə qonaqpərvərlik adəti də müəyyən qədər dəyişikliyə uğrayaraq yeni keyfiyyətlər qazanmış, lakin öz mahiyyətini və ənənəvi cəhətlərini əsas etibarilə qoruyub saxlamışdır.

Orta əsrlərdə qonaqpərvərlik adəti feodal münasibətlərinin güclü təsiri altında olmuşdur. Azərbaycanda qonaqpərvərlik adətinin necə icra olunduğu barədə məlumat almaq üçün həmin dövrdə yaşamış müəlliflərin əsərləri xüsusi maraq doğurur. Bu müəlliflərin əksəriyyəti Azərbaycanın siyasi-iqtisadi vəziyyəti, təbiəti, karvan yolları, münbit torpaqları, buradakı bolluq və ticarət əlaqələri barədə geniş məlumatla yanaşı, yerli xalqa da qiymət verməyi unutmamışlar. Fikrimizi mənbələrin məlumatları da təsdiq edir. Böyük əhəmiyyətə malik olan orta əsr mənbələri canlı müşahidələrə əsaslandığı üçün dəqiq və səhih məlumatlarla zəngindir.

Orta əsr ərəb müəllifi əl-Müqəddəsi Azərbaycan haqqında məlumatlarında yazır ki, buranın əhalisi fəsahtli və hörmətlidir.¹ Yaqut Həməvi isə Azərbaycan sakinlərinin güləruz, həlim təbiətli və xoşrəftar olmaları ilə fərqləndiyini söyləyir.²

¹ Nailə Vəlixanlı. IX-XII əsr ərəb coğrafiyaşünas-səyahları Azərbaycan haqqında. Bakı, "Elm", 1974, s.130.

² Nərgiz Əliyeva. Azərbaycan Yaqut əl-Həməvinin əsərlərində. Bakı, "Çaşıoğlu", 1999, s.125.

Ərəb xəlifəsinin Alban hökmdarı Cavanşiri təmtəraqla qarşılması da tarixi faktdır. Bu barədə məlumat verən Moisey Kalankatuklu “Albaniya tarixi” əsərində Cavanşirin xəlifə I Müaviyyə tərəfindən “öz böyük andları və hesabsız mükafatları ilə birlikdə öz yanına dəvət etməsindən” bəhs etmişdir. Bu maraqlı hadisəni olduğu kimi diqqətə çatdırmağı vacib bilirik: “Xəlifə (I Müaviyyə nəzərdə tutulur – Ş.B.) öz əyanlarına əmr etdi ki, onlar Cavanşirin qabağına çıxıb ona özü mindiyi atları hazırlasınlar. Bax, belə bir fəvqəladə ehtiramla Cavanşiri saysız-hesabsız əsgərləri olan düşərgəyə gətirdilər... Cavanşiri yalnız çarlara layiq olan müstəsna təmtəraqla qəbul etdilər və ona qədər burada heç kəs belə hörmət görməmişdi”. Müəllif Cavanşirin qeyri-adi müdrikliyindən xoşlanan xəlifənin ona və onunla gələnlərə hədiyyələr bağışladığını yazır. M.Kalankatuklu xəlifənin yanına gedən Cavanşirin ikinci səfərini də qələmə almışdır. O göstərir ki, bu dəfə də şöhrətli hökmdar olan Cavanşir yenə də böyük şan-şöhrətlə və şərəflə qarşılır. Axşam yeməyində xəlifə onu öz yanında oturdur. Xəlifə ona Hindistandan gətirilmiş fil bağışlayır. Belə hörmətin heç kəsə olunmadığını yazan M.Kalankatuklu Cavanşirə və onun adamlarına bağışlanan hədiyyələr haqqında da söz açır; bunlara qızıl qanlı polad

qılınc, mirvari ilə süstlənmiş kaftan, qızıl xaçlar, ipək parçalar, əba və cürbəcür qiymətli geyimlər, bəzəklər, 52 at və s. daxil idi.¹

Azərbaycanlılar arasında qonağa hədsiz hörmət və ehtiram göstərmək mühüm şərtlərdən hesab olunur. Bu xüsusiyyət yalnız Azərbaycan üçün xas olmayıb, bütövlükdə Qafqazda yaşayan digər xalqlara da məxsus olmaqla ümum-qafqaz səciyyəsi daşıyır. Təsadüfi deyil ki, Qafqaz xalqları öz qonaqpərvərliyi ilə də şöhrət qazanmışlar. Bu barədə Aleksandr Düma yazır: “Azərbaycanda, eləcə də bütün Qafqazda hər hansı bir qapını döyüb desəniz ki, mən əcnəbiyəm, gecələməyə yerim yoxdur, ev sahibi o saat ən böyük otağını sizə verəcəkdir. Özü isə ailəsi ilə kiçik otaqda yerləşəcək. Üstəlik, onun evində qaldığımız, deyək ki, bir həftə, iki həftə, bir ay müddətində sizə qaşığı göstərəcək, korluq çəkməyə qoymayacaq”.²

Bu onu göstərir ki, Azərbaycan ərazisində qonaq müqəddəs sayılmış, ona xüsusi hörmət edilməsinə ciddi surətdə riayət olunmuşdur.

Öz əsərlərində qonaqpərvərlik kimi nəci bə bir adət haqqında dö-nə-dö-nə söhbət açan dahi şair

¹ Moisey Kalankatuklu. Albaniya tarixi. Bakı, “Elm”, 1993, s.135-136.

² Aleksandr Düma. Qafqaz səfəri. Bakı, “Yazıçı”, 1985, s.17.

Nizami Gəncəvi “Yeddi gözəl” əsərində yazır:

*Bağ gülü kimi qonaq sevər idi,
Qönçədəki qızılgül kimi gülərdi.
Onun bir hazır qonaq sarayı vardı
Ki, boyu yerdən Sürəyyaya ucalırdı.
Süfrə açıb büsat qurardı,
Lütfə bəslənmiş xidmətçilər saxlardı.
Kim gəlsəydi, atının cilovunu tutardılar,
Qaydayla süfrə açardılar.
Ona layiq mehmannəvazlıq edərtilər,
Onun öz şanına görə qonaqlıq verərtilər.¹*

Göründüyü kimi, şair burada bir nəfərin simasında bütöv bir xalqın qonaqsevərliyini tərənnüm etmiş, qonaqpərvərliyə xas olan mühüm cəhətləri yığcam, lakin əsaslı şəkildə işıqlandırmışdır. Şairin təsvirindən aydın olur ki, qonaqlar üçün məxsusi yer ayrılır, süfrə açılır, büsat qurulur. Evə tərif buyuran qonağın xüsusi hörmət əlaməti olaraq ayrıca otağa dəvət edilməsi məsləhinə toxunan Nizami Gəncəvi yazır:

Qonaqlar kimi içəriyə, eyvana apardı.²

Bu misra hər bir ailədə qonağın diqqət mər-

¹ Nizami Gəncəvi. Yeddi gözəl. Bakı, “Elm”, 1983, s.120.

² Nizami Gəncəvi. Xosrov və Şirin. Bakı, “Elm”, 1981, s.214.

kəzində olduğunu göstərir. Elə bu təsvirdə Nizami fikrinə davam edərək qonağın və ev sahibinin bir-birinə hədiyyələr təqdim etməsindən söhbət açır. Müəllifin, eyni zamanda qonaqların rahatlığı üçün ayrılmış güşənin olduğunu qeyd etməsi o dövrün qonaqpərvərlik adətinə xas olan xüsusiyyətləri anlamağımız üçün kifayət qədər əsas verir. Qonaqpərvərliyin geniş tətbiqinə meyli səciyyəvi bir hal kimi dəyərləndirən Nizamının əsərlərində qonaqlıq süfrəsinin təsvirinə tez-tez rast gəlmək olur.

Nizamının əsərlərində qonaqlıq məclislərinin təsviri bununla bitmir. Şair eyni zamanda “İsgəndərnamə”də Nüşabənin İsgəndəri, “Xosrov və Şirin”də Məhin Banunun Xosrovu, “Leyli və Məcnun”da Leylinin atasının gələn elçiləri qarşılamaı və s. bu kimi təsvirlərə yer vermişdir. Nizami Gəncəvinin təsvirlərində qonaqpərvərlik Azərbaycan xalqının məişətində adi hal alan adət kimi açıq-aydın nəzərə çarpır və şair ona böyük rəğbət bəslədiyini aydın büruzə verir.

“Xosrov və Şirin” əsərində qonaqlar üçün açılan bol yeməklərlə dolu süfrədən bəhs edərək şair göstərir ki, yemək süfrəsində inək, qoyun, quş və balıq ətindən hazırlanmış müxtəlif çeşidli yemək növləri vardır.¹ “İsgəndərnamə”

¹ Nizami Gəncəvi. Xosrov və Şirin. Bakı, “Elm”, 1981, s.218.

poemasında da qonaqlıq süfrəsinin təsviri verilir. Burada müxtəlif çeşidli yeməklər, meyvələr, badamlı halva, hətta şərab və s. olduğu təsvir edilir.¹ Həmin əsərdə həmçinin şair yenə də qonaqlıq süfrəsindən bəhs edərək burada toğlu ətindən hazırlanmış yeməklər, süfrənin bərəkəti sayılan uzun və dəyirmi çörəklər, məsus və riçal, paxlava, halva və şərbət olduğunu göstərir. Orta əsrlərdə elə bir müəllif yoxdur ki, qonaqdan bəhs edərkən ona süfrə açılmasının vacibliyini qeyd etməmiş olsun. Məsələn, XII əsrin görkəmli şairi Əfzələddin Xaqani yazır:

Səhər-səhər süfrə döşə, huri sənə mehman gələ.

və yaxud,

*Gəzirəm bir qonaq ki, süfrəsinə
Ola layiq bu can, tapmayıram.²*

XIII əsrə aid müəllifi belli olmayan “Dastani-Əhməd hərami” dastanında isə belə deyilir:

*Bişirdi xoş təamlar həm buyurdu,
Qonuqluq etdi, anları doyurdu.³*

¹ N.Gəncəvi. İsgəndərnamə. Bakı, “Elm”, 1983, s.294.

² Xaqani Şirvani. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Elm”, 1956, s.96 və 164

³ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. 20 cildə, 3-cü c., s.117.

XIV əsr Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndəsi Arif Ərdəbili “Fərhadnamə” əsərində qonaqpərvərliyə toxunmuşdur. Bu xüsusda şairin irsini tədqiq edən Nüşabə Araslı yazır: “Əsərdə təbliğ edilən əxlaqi-tərbiyəvi nəsihətlər içərisində səxavət, əliaçıqlıq haqqındakı fikirlər də mühüm yer tutur. Şairə görə səxavət insanı yüksəldir. Hər kəs öz adına uyğun tərzdə səxavət göstərməlidir. Verilən bəxşiş bağışlanan adamın deyil, bağışlayanın adına layiq olmalıdır. Şair qonaqlıq məclislərini təsvir edərkən səxavət, qonaqpərvərlik kimi gözəl ənənələr haqqında da danışır, gülərlüzlə qonaq qəbul etmək, qonağa üreklə qulluq göstərmək kimi adət-ənənələri öz əsərində əks etdirir”.¹

XIV əsrin digər nümayəndəsi “Vərqa və Gülşah” poemasının müəllifi Yusif Məddahın da yaradıcılığında qonaqpərvərlik adətinə yer verilir. O yazır:

*Qıldılar bunlar qonaqlığa yaraq...
Aldılar anı otağa gəldilər,
Ana üç gün xoş qonaqlıq qıldılar.
Çünki bunlar hörmətini bitirir,
Gəldi geri çadırına oturur.*

¹ Nüşabə Araslı. Arif Ərdəbili və onun “Fərhadnamə” poeması, Bakı, “Elm”, 1979, s.74

*Hər kim anı görməgə gəlir idi,
Gümüş, altun çox ana verir idi.*¹

Burada qonağa xüsusi hörmətdən və ona bəxşiş təqdim olunmasından bəhs edilir. Ümumiyyətlə, elə orta əsr müəlliflərinə rast gəlmək olmaz ki, heç olmasa qonar və mehman kəlmələrinə öz yaradıcılığında yer verməmiş olsun. Məsud ibn Nəmdar, Nemətulla Kişvəri, Hidayət, Qazi Bürhanəddin, Mücirəddin Beyləqani və bu kimi digər orta əsr şairlərinin əsərləri də buna misal ola bilər.

Şeyx İbrahim qonaqpərvərliyindən orta əsr müəllifi Şərafəddin Yezdi də bəhs edir. “O yerdə Şeyx İbrahim bir münasib ziyafət tərtib verdi. Həmişə və dövlətin səadətli dövrlərində, ona köməkçi olduğu kimi, hərənin özünə layiq peşkeşlər təqdim edib yaxşı bir qul olmaq mərasimini yerinə yetirdi”.² Bu məsələni digər bir orta əsr müəllifi Xandəmir də qeyd edir. O, Şeyx İbrahimin hədiyyə və sovqatlarla sahibqıranın (Əmir Teymur nəzərdə tutulur -

¹ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. 20 cildə. 3-cü c., Bakı, “Elm”, 1984, s.178

² Ş. Yezdi. Zəfərnəməyi əmiri-sahibqıran Əmir Teymuri Gürqan. XIV əsr. Tərcümə A.Qasımovundur. TİEA, 2079, s.27.

Ş.B.) hüzuruna gəlməsindən bəhs edir.¹ Görkəmli Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsimi də “əkrim o əz zeyfə”, yəni “qonağa hörmət et” deyir.² Başqa bir yerdə isə şair “Xidmətə bel bağladım mehmanı gözlər gözlərim” dedikdə də qonağa xidmətin əsas və vacib məsələ olduğunu vurğulayır.³ Orta əsr müəlliflərindən olan Rəhməti isə “Cani qurban edə gör Rəhməti mehmanın üçün”-deyir.⁴ Başqa bir müəllif - Ş.Sührevərdi də eyni fikirlə çıxış edir. O yazır:

*Qurbanın ola bizim bu daxma,
Düş, mehmanım ol, kədərlə baxma.*⁵

Azərbaycanda qonağa həmişə böyük hörmət, diqqət və qayğı göstərildiyindən, onun hər bir evdə rahatlıq tapmasına lazımı şərait yaradılmışdır. Hər bir ailə (imkanı daxilində, hətta bəzən iqtisadi imkanlarından da artıq dərəcədə) qonağı böyük hörmətlə qarşılamağı, saxlamağı və yola salmağı özünə borc bilir, şərəf sayır.

¹ Xandəmir. Həbibüstər (Azərbaycan tarixinə aid parçalar). Tərcümə A.Qasımovundur. TİEA, 2151, s.49.

² Nəsimi. Bakı, “Azərənş”, 1973, s.657.

³ Yenə orada, s.399.

⁴ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. 20 cildə (VII-XII əsrlər), 2-ci c., Bakı, “Elm”, 1989, s.522.

⁵ Yenə orada, s.112

Qonaqpərvərlik adəti təkçə tanışlar arasında geniş yayılmış adət olaraq qalmırdı, o həmçinin qəriblər, tamamilə tanış olmayan adamlar və səfərə çıxan səyyahlar üçün də tətbiq edilirdi.¹ Bu məsələni öz əsərində şərh edən Aleksandr Düma göstərir ki, Azərbaycan ərazisində olduqları zaman yerli əhalidən bir dəstə ilə rastlaşarkən onlar tərəfindən qonaqpərvərlik əlaməti olaraq ona ilk növbədə duz-çörək təklif edilmişdir. Vidalaşarkən səmimiyyətlə əllərini sıxıb ayrıldıqda dəstənin başçısı yenə qonaqlara duz-çörək təklif etmiş, həmçinin onların axşam və səhər yeməklərinin qayğısına qalmışdır.² Bu onu göstərir ki, Azərbaycanda qonaqpərvərlik insanların daxili tələbatından irəli gəlir. Yeni qonaq şəxsən dəvət edilib-edilməməsindən, ev sahibinin onu tanıyıb-tanımamasından asılı olmayaraq, hər kəs ölkəsinə gələn ziyarətçiyə öz qonağı kimi baxmış, onu səmimiyyətlə qarşılayıb yola salmağı özünə borc bilməmişdir. Xalqımızı fərqləndirən cəhətlərdən biri də məhz budur.

Səfər boyu onları müşayiət edən bələdçi barədə də fikir söyləməyi unutmayan A.Düma belə yazır: “Dərbənddən bura qədər xidmətimizdə duran, bizi heç bir şeydən korluq çəkməyə

qoymayan azərbaycanlı bələdçimiz yanımızda idi. İnsafla demək lazımdır ki, o, üzünə düşən məsuliyyətli işin öhdəsindən layiqincə gəlirdi”.¹ Göründüyü kimi, səfərə gələnlərin ixtiyarına hətta bələdçi belə verilirdi.

Ölkəni tanımadıqlarına, yollara bələd olmadıqlarına görə təbii ki, səyyahlara xüsusi diqqət və qayğı əlaməti olaraq yollarını rahat davam etdirə bilmək üçün onlara bələdçi vacib idi. Bələdçi də bütün yolboyu qonaqları sadəcə olaraq müşayiət etməklə kifayətlənmir, eyni zamanda onların ərzaq tədarükünün görülməsilə məşğul olur və digər işlərlə yardımçı olurdu.

Orta əsr müəlliflərinin bu günümüzədək gəlib çatan əsərlərində şahların qonaqpərvərliyi təsvir olunduğundan biz də onları diqqətinizə çatdıracağıq. Səlcuq sultanlarından Alp Arslan və Məlikşahın vəziri Əbu Əli Həsən İbn Əli Xacə Nizamülmülk “Siyasətnamə” əsərinin “Şahlarda yaxşı süfrə açmaq qaydaları haqqında” bölməsində yazır: “Sultan Toğrul hər səhər süfrə açdırar, cürbəcür ləzzətli və təmiz xörəklər hazırlatdırardı, mümkün qədər bol və yaxşı olmasını tapşırardı. Ata minib gəzinti və ya ova çıxdıqda elə xörəklər hazırlatdırıb səhraya göndərirdi ki, bütün əmirələr, əyan-əşrəf, qara

¹ Şirin Bünyadova. Nizami və etnoqrafiya. Bakı, “Elm”, 1992, s.148.

² Aleksandr Düma. Göstərilən əsəri, s.40.

¹ Aleksandr Düma. Göstərilən əsəri, s.38-39.

camaat təcəccüb edərdilər.

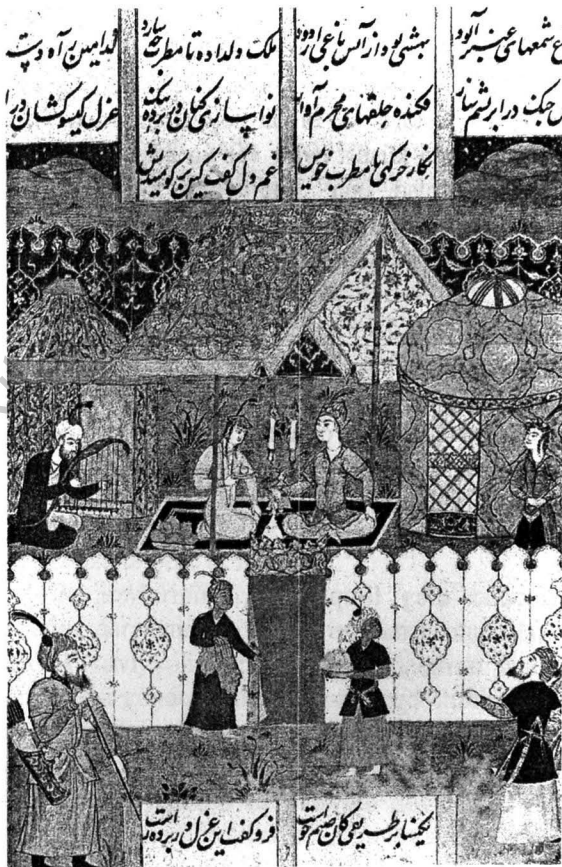
Türküstan xanlarının hamısında belə bir adət vardır: onlar mətbəxdə çox xörək bişirtirərdilər ki, xidmətçilər də yesinlər, dövlətin də süfrəsi bərəkətli olsun”.¹

Rus şərqşünası Bernqard Dorn (1805-1881) isə Şirvanşah I İbrahimin verdiyi ziyafəti təsvir edərək yazır ki, məclisdə o qədər at və qoyun kəsilmişdi ki, aşpazlar yemək bişirilməsinin öhdəsindən gələ bilmirdilər. Özü də bu ziyafətlərdə gərəkli olan hər şey böyük bolluqla hazırlanmışdı. Digər bir məlumatda isə I İbrahimin Əmir Teymura və onun yaxınlarına çoxlu hədiyyə təqdim etdiyindən bəhs olunur (məsələn, kəmə, silah, qalxan, gözəl qız və oğlanlar (xidmətçi) və digər qiymətli hədiyyələr).²

Kastiliyadan əmir Teymurun sarayına səfir gəlmiş XV əsr ispan diplomatı Klavixonun qonaqpərvərlik haqqında məlumatı da diqqəti cəlb edir. O göstərir ki, elçilərə yemək və at verilir. Burada adət belədir ki, gələnlər adamlar atdan düşən kimi xalça üstündə oturmalıdır və

¹ Əbu Əli Həsən İbn Əli Xacə Nizamülmülk. Siyasətnamə, Bakı, “Elm”, 1987, s.114.

² К истории Кавказских стран и народов (по ближневосточным источникам) Опыт истории Ширваншахов (составитель Б.Дорн, перевод Д.Джафарова), ТИЕА №1741, 1947, с.46-48

dərhal onun hüzuruna hər evdən müxtəlif yeməklər gətirilir. Bu, ilk görüş zamanı verilən yeməklər olurdu. Sonra isə çoxlu ət xörəyi verilirdi. Yeməkləri adətən düyüdən hazırlanırdı. Klavixo göstərir ki, orada səyyahlar və tacirlər qalmaq üçün xüsusi evlər var və adət belədir ki, hər kim gəlsə, ona hədiyyələr təqdim edilir. Sonra müəllif bələdçidən də söhbət açaraq qeyd edir ki, belə bələdçilər qonaqları həm də ərzaqla təmin edirdilər. Klavixo Əmir Teymurun gələn elçiləri xoş sözlərlə, yüksək səviyyədə qarşılamaşından söhbət açaraq göstərir ki, onların şərinə böyük qonaqlıq verilir və təqdim olunan yeməklər müxtəlif çeşiddə olurdu. O, elçilərin Teymura yün və ipək parçadan hazırlanmış paltarlar və qılınc bəxş etdiyini göstərir.¹

¹ Путешественники об Азербайджане. т.1, Баку, «изд. АН АзССР», 1961, с.51-70

QONAĞIN QARŞILANMASI VƏ SAXLANMASI

İlk baxışdan sadə görünən qonaqpərvərlik adəti özünəməxsus cəhətlərə malik olmaqla, mürəkkəb xarakter daşıyır və olduqca məsuliyyətli bir iş sayılır. Belə ki, qonağın qarşılınması, saxlanması və yola salınması ilə əlaqədar görülən işlərin yerli-yerində həyata keçirilməsi ev sahibindən böyük səy və diqqət tələb edir.

Azərbaycanda belə bir ənənə hökm sürür ki, yoldan ötən, tamamilə yad bir adam belə qonaq olduğunu bildirsə, ev sahibi ona canla-başla qulluq göstərməlidir. Çox vaxt qonağı yalnız ev sahibi deyil, onun qohum-əqrəbası da evinə dəvət etməyi özünə borc bilir.

Ailə üzvlərinin hamısı qəfil gələ biləcək qonağın qarşılınmasına həmişə hazır olurdular. Yüksək səviyyəli qonaqların qarşılınması üçün atlı dəstəsi göndərilirdi. Xüsusi diqqət mərkəzində olan xarici müsafirləri qonaq düşdükləri yerin bütün şan-şöhrət sahibi olan adamları görməyə gələr və onu təkidlə öz evlərinə dəvət etməyə çalışdılar. Həyatı təhlükədə olub imdad diləyən qonağın sağlığının keşiyində durmaq üçün ev ziyəsi gözetçi belə qoyurdu. Qonağı evin bütün sakinləri yola salırdı. Ev sahibi uğurlanan qonağa

bir qədər də qalmasını təklif edirdi. Ev sahibi hörmət əlaməti olaraq nəzərləri ilə yola düşən qonağı gözdən itincəyədək müşayiət edirdi.

Azərbaycan ailələrində evə gələn qonaq üçün ya ayrıca bir tikili, ya da evin bir otağı hazır saxlanılırdı. Gələn qonağın atı vardısı, ilk növbədə onun atının cilovu tutulur və atı lazımı yerə bağlayırdılar. Hətta atın dincəlməsi üçün lazımı tədarük görülürdü. Atı bağlamağa xüsusi yer olurdu. Ümumiyyətlə, qonağı çoxlu sualla yorma, gəlişinin məqsədini soruşmaq və nə zaman gedəcəyi ilə maraqlanmaq ev sahibi üçün ədəbdən kənar sayılırdı. Qonaqlar yemək-içməklə, otaqla və yataqla təmənnəsiz təmin olunurdular. Onlar üçün ayrılmış qonaq otağı ev sahibi tərəfindən daha gözəl, yaraşqlı və səliqəli bəzədilir. Yalnız öz şəxsiyyəti barədə məlumat verdikdən və gəlişinin məramını bəyan etdikdən sonra ailənin bütün üzvləri ona lazım olan şeylərin əldə edilməsi işində yardımçı olub, öz kömək əllərini uzadırlar.

Aydındır ki, qonaqların rahatlığının təmin olunması, hər şeyin nizama salınması, yemək tədarükünün görülməsi, səliqə-sahman yaradılması bir adamın öhdəsinə düşmürdü. Evin nizama salınmasında, qonaqların qəbul edilməsində ailə üzvlərinin hərəsinin özünəməxsus vəzifəsi olurdu. Gözlənilməyən qonağı nəzərə alan ev sahibi

ərzaq, azuqə toplayıb ehtiyat saxlayırdı.

Hələ qədim zamanlardan evə gələn qonaq süfrənin yuxarı başında əyləşdirilirdi. Onun yanında isə evin böyüyü, ehtiram sahibi ağsaqqallar və hörmətli şəxslər oturardılar. Söhbəti yalnız böyüklər apara bilərdilər. Qonaqlıq zamanı məclis başında çox danışmaq düzgün sayılmırdı, belə ki, məclisdə hər kəs öz yerini bilməli idi. Ev sahibi qonaqlıq süfrəsindəki yeməklərin də müxtəlif çeşidli olmasına çalışırdı. Bunun üçün o, bütün zəruri tədarükünü övvəlcədən görürdü. Qonağın şərəfinə məclis düzəldilib süfrə açılıb büsat qurulurdu. Süfrənin bəzədilməsinə xüsusi diqqət verilirdi. Gələn qonaq üçün açılan süfrə daha ləziz, bol yemək növləri ilə bəzədilir və adi günlərdə olduğundan fərqlənirdi. Süfrəyə içkilərdən şərbət və ayran qoyulur, bəzi hallarda şərab da verilirdi. Qonaqlıq süfrəsində yeməklərdən əsasən düyü və ət xörəkləri üstünlük təşkil edirdi. Xörəklərlə bərabər süfrəyə müxtəlif göyörti də gətirilirdi. Şirniyyat süfrəsinə isə ayrı-ayrı milli şirniyyat növləri, mürəbbələr və s. ilə yanaşı, meyvələr də düzülürdü. Bunlar həm də xalqımızın yüksək səviyyədə süfrə bəzəmək mədəniyyətinə malik olmasını göstərir.

Tarixi qaynaqlardan məlum olur ki, 1637-ci il avqustun 16-da Qolşteyn elçilərinə Şah Səfi sarayında verilən rəsmi ziyafətdən sonra “böyük

marşal” qonaqlara müraciətlə Azərbaycan dilində süfrə xeyir-duası vermişdir:

*“Süfrə haqqına
Şahın dövlətinə
Qazilər qüvvətinə
Allah deyəlim”*.¹

Göründüyü kimi, hətta süfrə açılan zaman süfrə xeyir-duası da verilirmiş.

XVI-XVII əsrlər Səfəvi tarixçisi Mirzəbəy ibn Həsən əl Hüseyni Günabadi farsca yazdığı “Rövzət əs-Səfəviyyə” (“Səfəvilər bağı”) əsərində Səfəvilər dövründən bəhs edərkən bir sıra ziyafət məclislərindən söz açmağı da unutmamışdır. O göstərir ki, “ziyafət mərasimi, peşkəş ədəbını və böyüklərin görüş şəraitini yerinə yetirdikdən sonra, onun hökuməti müxtəsərlə qərarlaşıb yerləşdi”.² Burada qonaqpərvərlikdəki əsas xüsusiyyətlər yığcam şəkildə, ardıcılıqla əks etdirilmişdir. Müəllif daha sonra qonaqlıq mərasiminə necə həyəcan və ciddiyyətə yanaşıldığını vurğulamışdır. Başqa müəlliflər kimi, Günabadi də burada qonaqlara hədiyyə

yə təqdim olunmasına işarə etmişdir. Müəllif bununla yanaşı, orta əsrlərdə ziyafət məclislərində nəğmə oxunmasına da toxunaraq yazır: “Nəğmə oxuyan çalğıcılar hər bir zamanda bir çıxırtı və bağırtı qoparıb qoca-cavan məclisindən ən yüksək dərəcədə olanların qulaqlarına çatdırırdılar”.¹

“Beləliklə, şərab qədəhlərini başına çəkməkdə və kəman (kamança - *Ş.B.*) tellərini dinləməkdə vaxtlarını xoş keçirirdi” - deyən Günabadi həm şərabdən istifadə edildiyini, həm də qonaqlıqda kamança çalındığını qeyd edir.² Onun məlumatları bununla bitmir. O, Səfəvilərin qonaqlıq ziyafətini “cənnət nişanəsi” məclisi kimi dəyərləndirir, qonağın məclisin yuxarı başında oturduğunu göstərir. Digər qonaqların da yer aldığı məclisdə çalğıcılar və xanəndələrin hər birinin münasib yerdə əyləşdiyini qeyd etməklə bərabər, müəllif həmçinin onların gözəl səs və avaza malik məşhur xanəndələr olduqlarını da söyləyir.³

Günabadi şahidi olduğu qonaqpərvərliyə xas olan xüsusiyyətləri yığcam şəkildə təsvir etməklə yanaşı, qonaqlıq məclisinin sonunda “bir çox

¹ Yaqub Mahmudov. Səyyahlar, kəşflər, Azərbaycan. Bakı, “Gənclik”, 1985, s.155.

² M.H.Günabadi. Rövzət-üs-Səfəviyyə. TİEA № 3275, s.710-711.

¹ M.H.Günabadi. Rövzət-üs-Səfəviyyə. TİEA № 3275, s.758

² Yəne orada, s.781.

³ Yəne orada, s.816-817.

məbləğ qırmızı qızıldan və ağ gümüşdən və qiymətli cinslərdən, yəni ipək və zərbaflardan peşkəş yolu ilə və hədiyyə tərzilə o həzrətin mülazimlərinə verdilər”, - deməklə, hədiyyələr paylanmasına toxunmuş və o şəxsin də öz növbəsində xələtlər və az tapılan libaslar təqdim etdiyini vurğulamışdır.¹ Maraqlı cəhət budur ki, müəllif hədiyyələrin nədən ibarət olduğunu da göstərmişdir. Bu cür məlumat məşhur tarixçi alim Fəzlullah Rəşidəddinin (1247-1318) əsərində də rast gəlmək mümkündür. O da Qazan xanın qəbuluna gəlib ona xidmət edəcəklərini bildiren adamlara xanın verdiyi bəxşislərdən söhbət edərkən hədiyyələr sırasında kaftan, papaq, kəmərlər və digər qiymətli əşyaların adlarını çəkmişdir.² Qazan xan dövrünün tarixini müfəssəl şərh etməyə çalışan müəllif, eyni zamanda xanın Marağadakı rəsədxananı görməyə getdiyi zaman yerli hakimlər tərəfindən təşkil olunmuş ziyafətdən də bəhs etmişdir.³ Beləliklə, hər iki müəllifin məlumatında hökmdarlar və onların ziyafətləri təsvir edilməklə, verilən bəxşislərin də qiymətli əşyalardan ibarət olduğu göstərilir.

¹ M.H.Günabidi. Rövzət-üs-Səfəviyyə. TİEA № 3275, s.819.

² Рашид-ад-дин. Сборник летописей. т.3. М.Л., «Изд.АН СССР», 1946, s.165.

³ Yəni orada, 1946, s.171

Göründüyü kimi, qonaqlıq mərasimlərində icra olunan adətlər ardıcılıqla bir-birini tamamlayır.

Beləliklə aydın olur ki, istər keçmişdə, istərsə də müasir dövrümüzdə qonaqlar, bir qayda olaraq müxtəlif hədiyyələrlə yola salınmışlar. XVII əsr məşhur türk səyyahı və coğrafiyaçısı Evliya Çələbi Azərbaycanda olmuş və burada Qərşi qalasının ağası tərəfindən necə qarşılandıklarını belə təsvir etmişdir: "Şahın dizçökən ağası başındakı tacı müxtəlif quş lələyi ilə bəzəyib və nəyi var idisə, hamısını başına tac bağlayıb yanımıza gəldi. Xahiş edib dedi: Hey qurban sənə. Qədəmin xeyirli olsun. Üz basa-basa, göz basa-basa səfə gəldiniz – deyib, bizi cahannüma evinə dəvət edib, yaxşı bir qonaqlıq verdi. Qonaqlıqda adi süfrə yerinə qələmkarı çitdən hazırlanmış süfrə sərildi. On bir növ plov qoyuldu: avüşlə plov, kükü plov, zəfəran plov, ud plov, şilən plov, xuruş plov, çlov plov, ənbər plov, sarımsaq plov, kösə plov, düzən plov, qı-zardılmış kişmiş ilə plov, müstəbə şorbası, tamlı xörəklər yeyib, xoş söhbətlər etdik. Ziyafətdən sonra elçiyə və mənə, kiçik Həsənağaya zərif vaşaq dəriləri hədiyyə verdi. Oradan aşağıda yerləşən alaçıqımıza gəldik. Bizim arxamızca təqribən əlli qoyun, minə qədər ağ çörək, 7-8 qatır yük meyvə və şərbətlər göndərdi. O gecə biz böyük bayram edib iki gün daha burada qalıb,

Qərşi çayı kənarındakı gözəl saraylara tamaşa etdik”. Müəllif Naxçıvanda olarkən mehmandarın onlara çox hörmət etdiyini söyləyir.¹

XVI əsr İran şairi Əbdü bəy Şirazi deyir ki, səxavət insanın ən gözəl sifətidir, çalış yerində bəxş verəsən, yoxsa möhtacı qoyub ehtiyacı olmayana bəxş vermək xətdir. Dahi şair Məhəmməd Füzuli isə: “Ədəb şərti deyil mehmanə çəkmək mizban (ev yiyəsi) xəncər”-deyir.²

Aşıq şerinin qüdrətli ustadlarından biri olan Xəstə Qasım yazır:

*İsgəndər atlandı çıxdı zülmatdan,
Qasım, Xızr içdi abı-həyatdan.
Bəhs düşsə igiddən, qılıncdan, atdan,
Süfrəni hamsınnan kübar deyərlər.*³

Müəllif burada çox maraqlı bir fikir irəli sürmüşdür. Ənənəyə görə, kişiyyə xas olan ən yaxşı keyfiyyət onun səxavəti və evinə gələne yaxşı süfrə açıb qonaqlıq verə bilməsidir. Nahaq yere deməyiblər ki, səxavətli insanın ruzi-bərəkəti Allahdan olar.

¹ Evliya Çələbi. Səyahətnamə. Bakı, “Azərneşr”, 1997, s.7-8.

² Müdrik sözlər. Bakı, “Yazıçı”, 1979, s.140-142.

³ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası, 20 cildə. 6-cı c., Bakı, “Elm”, 1988, s.335.

XVIII əsr Azərbaycan şairi Ağa Məsih Şirvani yazır:

*Hacı xan eylədi hərçənd faqanü fəryad,
“Mayeyi-fitnədürür kim bu haramzada fəsad,
Rəfi lazımdır ola olmadan aşubi ziyad”,
“Əkrəmüzzeff” hədisini qılıb bəzisi yad,
Dedilər: “Hər nə isə hörməti var mehmanın”.*¹

Şərdən görüldüyü kimi, hətta arzuolunmaz adam olsa belə, qonaq kimi təşrif buyurmaq istəyirsə, onu qəbul etmək lazımdır. Burada qonaq-pərvərliyə uyğun hərəkət etmək məqsəduyğun sayılır.

XVII əsrdə yaşamış şair Məhəmməd Əmani qonaqlıq məclisini belə təsvir edir:

*Suri-yarı həmrəz edib,
Müğənnilər dəmsəz edib,
Mütrüblər həməvaz edib,
Qənimətdir səfa sürmək.*²

Məclisdə müğənnilərin və mütrüblərin olduğunu qeyd edən şair qonaqlıqda istər-istəməz nikbin əhvali-ruhiyyə yarandığını və səfa sürüldüyünü vurğulayır.

¹ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası, 20 cildə. 6-cı c., Bakı, “Elm”, 1988, s.314.

² Yəni orada, s.23

XVIII əsrdə yaşamış şair Şəkili Nəbi yazır:

*Ey bəyim, rəngin otağın bəzmi-ürfandır bu gün,
Nəmətin nuşi-müsafir, quti-mehmandır bu gün,
Göftiguyi-rifətin bihəddü payandır bu gün.*¹

Beləliklə, adları çəkilən bu şairlərin təsvirlərində ziyafətlərdə həm əylənmək, həm də musiqi dinləmək və s. xüsusiyyətlər səciyyətləndirilir. Bütün bu müəlliflərin əsərlərindən nümunə gətirdiyimiz təsvirlərdən bu qənaətə gəlmək olur ki, xalqımızın məişətində qonaqpərvərlik mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Azərbaycan ərazisini ziyarət edənlərin, səyahələrin və tarixçilərin məlumatları və etnoqrafik müşahidələr qonaqpərvərlik adətini daha dolğun işıqlandıрмаğa əsas verir. Xalqımız, xüsusilə əcnəbi qonaqlara böyük qayğı və maraq göstərmişdir.

Azərbaycan ərazisinə bu və ya digər məqsədlərlə gələn müxtəlif ölkə nümayəndələri öz məlumatlarında, adətən, yerli əhali tərəfindən necə qarşılanıb yola salındıqları barədə bəhs etmişlər. Bu da qonaqpərvərliyin Azərbaycanda necə yüksək səviyyədə icra olunduğunu bir daha təsdiqləyir.

¹ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası, 20 cildə. 6-cı c., Bakı, "Elm", 1988, s.502.

1473-1477-ci illərdə Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin sarayında səfir olmuş venesiyalı Ambrozio Kontarini özünün "Səyahət" əsərində Azərbaycan ərazisində olarkən yerli əhali arasında müşahidə etdiyi adət və ənənələr barədə söhbət açmışdır. O göstərmişdir ki, burada əhali mülayim və xoşsifətdir. Müəllif həmçinin bütün yolboyu orada heç bir kəs tərəfindən cüzi narahatçılığa və təhqirə məruz qalmadıqlarını xüsusi qeyd etmişdir.

İsfahanda olarkən Ambrozio Kontarininin gəldiyini bilən kimi Uzun Həsən dərhal ona müxtəlif tələbat malları göndərir. 1474-cü ilin noyabr ayında Q.İosafat Barbaro ilə Ambrozio Kontarinini sarayına dəvət edən Uzun Həsənin onları necə qonaqpərvərliklə qarşıladığını həvəslə şərh edən səfir göstərir ki, "biz otağa daxil olarkən şahı öz əyanlarının əhatəsində gördük. Mən oranın adətincə baş əydim və o mənə xalçanın üzərində oturmağı təklif etdi. Sonra bizə oranın adətincə bişirilmiş çox dadlı və müxtəlif növ yeməklər təqdim edildi. Görüşüb ayrıldıq. O bizi yenə dəvət etdi. Lütfcərlə bizə çay kənarında tikilmiş sarayını göstərdi. Burada da o bizi müxtəlif şirniyyat şeylərinə qonaq etdi. Ümumiyyətlə, Uzun Həsən tərəfindən tez-tez dəvət olunurduq. Bəzən biz onun çadırında yemək yeməli olurduq. Piyalələrdə təqdim olunan

yeməkləri çoxlu verirdilər və əla hazırlayırdılar. Uzun Həsənin yanında olmadıqda isə o bizə çox vaxt müxtəlif tələbat mallarını özü göndərirdi. Təcili olaraq məni evlə də təmin etdilər”.¹ Xatirələrində Uzun Həsənin qonaqlara göstərdiyi iltifat haqqında bəhs edən müəllif fikrinə davam edərək yazır ki, Uzun Həsənin yanına dəvət olunanda onun tərəfindən bizə bəxş edilmiş kaftan təqdim olundu. Sonra isə o bizə pul, müxtəlif əşyalar və at göndərdi. Nəhayət, Şamaxıdan Dərbəndə yola düşərkən zaman-zaman türk kəndlərində qalırdıq, orada bizi çox yaxşı qarşılayırdılar.¹

Azərbaycanda qonaqpərvərliyin necə yüksək səviyyədə icra olunduğu və qonaqların necə qarşılınması barədə məlumat verən müəlliflərin xatirələri bununla bitmir. Belə xatirələr Antoni Cenkinson tərəfindən də qələmə alınmışdır. İngilis taciri və dənizçisi Antoni Cenkinson XVI əsrdə böyük dəniz səyahətinə çıxmış və Azərbaycan ərazisində də olmuşdur. Xatirələrində müəllif xalqımızın qonaqpərvərlik adətinə dair məlumat da vermişdir. Belə ki, o, Şamaxıda Abdulla xanın yanında qonaq olarkən səmimiyyətlə və çox yaxşı qarşılandığını qeyd edir. Nahar

¹ Путешественники об Азербайджане. т.1, Баку, «изд. АН АзССР», 1961, с.83-85.

¹ Yənə orada, s.85-91.

yeməyinə dəvət olunduğundan söhbət açan qonaq hörmət əlaməti olaraq ona ev ziyəsinin yanında yer göstərildiyini söyləyir. Yerə qiymətli xalı döşəndiyini və burada dəvət olunanların yerdə ayağı qatlanmış vəziyyətdə oturduqlarını (bardaş qurub oturmaq nəzərdə tutulur - B.Ş.) qeyd edir. “Onlar görəndə ki, mən bu cür oturmağa adət etməmişəm, məxsusi mənim üçün masa gətirilməsi rica olundu. Beləliklə, süfrə salındı və onun üzərinə müxtəlif yeməklər düzüldü. Sayı 140 olardı. Bunu yığışdırıb yerinə meyvələrlə dolu və digər yeməklərlə bəzədilmiş (sayı 150 olardı) süfrə açdılar. Mənə burada “xoş gəldin” deyildi. Ertəsi gün isə məni ova dəvət etdilər. Ov əyləncəli keçdi. Dönəndə oranın adətlik tikilmiş uzun paltar təqdim etdilər və məni geyindirib xanın yanına apardılar. Əlini öpdüm. Sonra o məni yanında oturtdu və naharı birlikdə etdik. Söhbət əsnasında ovun necə keçdiyi barədə xəbər aldı. Qayıdarkən mənə əla at bağışladı. Yolu davam etmək üçün həтта bələdçi və nəzarətçi də verdi. Nəhayət, Ərdəbilə çatarkən xaricilər və müxtəlif səyahətçilər üçün nəzərdə tutulmuş ağ daşdan tikilmiş karvan-sarayda yerləşdirildik. Burada hamı ərzaq və at üçün yemlə təmin olunur”.¹ Hər hansı bir

¹ Путешественники об Азербайджане. т.1, Баку, 1961, с.109-113.

səyyahın və ya tacirin müəyyən bir evə qonaq sifəti ilə müraciət etməsi və yüksək səviyyədə qəbul olunması qonaqpərvərlik adətinin Azərbaycanca mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyinə dəlalət edir. Şah İsmayıl Xətai yazır:

*Yenə mehman gördüm, könlüm şad oldu,
Mehmanlar, siz bizə safa gəldiniz!
Qar-qış yağar ikən, bahar-yaz oldu,
Mehmanlar, siz bizə safa gəldiniz!*¹

Varlı adamların, dövlətliyərin heyətlərində qonaqlar üçün ayrıca tikili mövcud olurdu. Belə tikililər, adətən, ümumi heyətin münasib yerində inşa edilirdi. Karvansarayların olmadığı yerlərdə (əsasən dağlıq bölgələrdə və kəndlərdə) buna daha çox ehtiyac duyulurdu.

Qonaq üçün ayrıca ev tikilməsi ölkəmizdə qonaqpərvərliyin geniş yayılması ilə əlaqədardır. Belə evlər görkəmi, yaraşığı və sahmanı ilə diqqəti cəlb etməlidir.

Qonaq evinin bəzədilməsi də mühüm şərtlərdən hesab olunur. Bu həm ev sahibinin zövqünü, həm də qonağa hörməti əks etdirən əlamətdir. Evin və ya qonaq üçün ayrılmış otağın bəzədilməsi onun rahatlığını və tam sərbəstliyini tə-

min etmək məqsədi daşıyır. Hər bir ailə belə evlərin və ya otaqların əsasən xalçalarla bəzədilməsinə üstünlük verir. Özü də “qonaq otaqlarını bəzəmək üçün bir neçə xalçadan ibarət dəst xalçalar ölçüsünə, formasına və kompozisiyasına görə müxtəlif olur: otağın orta hissəsinə sərilməmiş iri xalça (xalı), yuxarı tərəfdə yerə salınan “baş” xalça və ortadakı iri xalçanın yanlarında salınan “kənarə xalça”.¹ Bundan əlavə, qonaq otaqları yataq ləvazimatı ilə təchiz olunur və müxtəlif əşyalarla, hətta musiqi aləti ilə tamamlanırdı. Ev sahibinin qonaq qarşısında böyük məsuliyyət daşması ilə bərabər, qonağın da özünü necə təqdim etməsi, ədəb-ərkanı da vacib sayılır. Qarşılıqlı anlaşma və səmimi münasibət öz növbəsində qonağın davranış tərzində təzahür edirdi. Ədəb qaydalarına uyğun hərəkət etmək, təmkinini pozmamaq, düşdüyü yad mühitdə, oranın adətinə müvafiq davranmaq kimi xüsusiyyətlər də qonağın üzərinə düşən məsuliyyətdir. Qonaq qətiyyətlə ailənin daxili işlərinə qarışmamalı və yersiz müdaxilə etməməli idi. Beləliklə, ev sahibi və qonağın qonaqpərvərlikdə mövcud davranış qaydalarına riayət edərkən hərəkətləri ölçülü olmalı, bir-birini tamamlamalı, xalqın adətlərinə uyğun şəkildə icra olunmalı, qarşılıqlı səmimiyyə-

¹ Vaqif Vəliyev. Azərbaycan folkloru. Bakı, “Maarif”, 1985, s.182

¹ Azərbaycan incəsənəti. Bakı, “İşıq”, 1992, s.75.

yətlə müşayiət edilməli idi.

Azərbaycanda olarkən lütfkar və nəzakətli tacirlər tərəfindən dəfələrlə qonaq edilən, mehribanlıq, gülər üz görən XVII əsr alman alimi Adam Oleari öz məlumatlarında qeyd edir ki, azərbaycanlılar bizim üçün yeni, çoxdan arzu etdiyimiz bir xalq idi ki, biz onlarla daha yaxından tanış olmağa can atırdıq. Müəllif qonaqlıq mərasimində musiqinin müşayiətindən və musiqi alətlərindən də söhbət açır.¹

Adətə görə, çalğı olan məclisdə ona qulaq asmamaq, başqa bir işlə məşğul olmaq, çox danışmaq ədəb qaydalarından kənar sayılırdı.

Şamaxıda varlı bir adamın evində qonaq qalan Aleksandr Düma xatırlayır ki, ev yiyəsi onun şərəfinə yaxşı süfrə açmış, şam və çırağ yandırılmış, xalça ilə bəzədilmiş xüsusi bir otaqda hər cür rahatlığının təmin olunmasına imkan yaratmışdı. Hətta A.Düma özünün qaldığı otaqda masa üzərində kağız və qələm belə qoyulduğunu qeyd edir.²

Qonaq evinin və ya otağının bəzədilməsi heç də formal xarakter daşımırdı. Evin içi və ya qonaq otağı yüksək zövqlə bəzədilirdi. Qonaq burada qaldığı müddətdə qonaq otağının içindəki

hər şey məhz ona məxsus olurdu. Bu da xalqımızın qədim adətlərindəndir. Bu o demək idi ki, otaqda olan hər bir əşya qonağın istifadəsinə və ixtiyarına verilirdi, lazım gəlsə, hətta ona bağışlana da bilərdi. Əlbəttə, ev sahibləri qonaq evlərinin daxili görkəmi ilə yanaşı, xarici görkəminin də yaraşlıq olması üçün əllərindən gələni əsirgəmirədilər. Orta əsrlərdə tikilən evlərin quruluşu müxtəlif olurdu. Azərbaycan ərazisinə qədəm basan səyahətçilər burada tikilən evlərin quruluşu barədə də məlumat vermişlər. Evlərin bəzisi kərpicdən, digərləri isə daşdan və bir qayda olaraq, dördbucaq şəklində tikilirdi. Şotlandiyalı həkim Bel göstərir ki, evlərin dam örtüyü hamar və dairəvi vəziyyətdədir. Evin içərisi təmiz və rahatdır. Döşəməyə xalça salınır. Divarların müxtəlif çiçəklərlə bəzədilməsi və rəsmlər çəkilməsi evlərin görkəmini daha da gözəlləşdirir.¹ Azərbaycandakı evlərin quruluşu barədə Qafqazla yaxından tanış olan rus tarixçisi, Rusiya Akademiyasının həqiqi üzvü P.Q.Butkov da xəbər verir. Xanın evini təsvir edən P.Q.Butkov yazır ki, bu, Narınqalada yüksəklikdə daşdan tikilmiş ikimərtəbəli evdir. Dördbucaqlı şəkildə tikilən evi Qış Sarayına bənzədən müəllif qeyd edir ki, evin ortasında ho-

¹ Yaqub Mahmudov. Səyahələr, kəşflər, Azərbaycan. Bakı, "Gənclik", 1985, s.148-149.

² Aleksandr Düma. Göstərilən əsəri, s.80.

¹ Путешественники об Азербайджане. т.1, Баку, 1961, с.401.

vuz vardır. Evin şəhərə baxan tərəfində şüşəbənd mövcuddur. Otaqlar təsvirlərlə bəzədilmişdir, rənglər isə olduqca canlıdır. Şəkillər qədim döyüş, məhəbbət və ov səhnələrinə həsr edilmişdir. Tavana gül rəsmləri həkk olunmuşdur. Hər tərəfdən otaqlara qapılar açılır. Otaqlarda güzgülər və digər bəzək əşyaları mövcuddur, onların pəncərələri müxtəlif balaca şüşələrdən ibarətdir ki, bu da füsunkar rəngli qövs-i-qüzehi xatırladır. Evlərdə pərdələr də asılmışdır.¹

Müasir dövrümüzdə qonaqların saxlanması məsələsinə öz əsərlərində toxunan görkəmli yazıçı İsmayıl Şıxlı da bu bərdə öz müşahidələrini belə qələmə almışdır. Bir dəfə yazıçı Bərdədə ona qohumluğu çatan Həsən Qiyasbəylinin (Qazağın Kəmərlı kəndindən idi, Səməd Vurğunun yaxın dostu olmuşdu) dörd-beş gün qonağı olur. Ürəyi də süfrəsi kimi açıq, ucaboylu, şəxsiyyətli bu adamın qərribə təbiəti varmış. Ataları tez öldüyündən üç-dörd bacı-qardaş yetim qalmışlar. O danışmış ki, adımız bəy olsa da, kasıb idik. Atamın ölümündən bir neçə ay sonra bir gün gördük ki, kəndin ortasından keçən çayın o üzündəki təpəlikdən kəndə enən torpaq yolla beş-on atlı gəlir. Anamız təlaşla gələn qonaqların atamızın dostları olduğunu söyləyir. Evdə heç nə

¹ Путешественники об Азербайджане. т.1, Баку, 1961, с.419-420.

olmadığından qonşuya göndərilən uşaqlar bütün lazımı azuqəni əldə edirlər. Hətta oduna qədər borc alırlar. Atlılar evə çatanadək köməyə yetişən qonum-qonşu sayəsində xəmir yoğrulub heyvan kəsilir, samovar buğlanır. Düz bir həftə yemə-içmək olur. “Bilmədik aşığı kim çağırdı. Həyətdə boyun-boyuna verən erkəkləri kim göndərdi, un dolu çuvalı, odun dolu arabaları kim göndərdi, kim gətirib həyətdə boşaltdı. Bilmədik bizə əl-ayaq verən, odun doğrayan, heyvan kəsib kabab çəkən, xəmir yoğurub kəndə salan, sac asıb fətir yayan, bulaqdan su daşıyıb samovar qaynadanlar kimlərdir? Qonaqlar gedəndən sonra toydan avazımız kimi oturub nəfəsimizi dərdik və gördük ki, evimizdə düz üç-dörd aylıq azuqə var. O gündən Allah bizim ruzimizi verdi. Süfrəmiz həmişə bol, evimiz qonaq-qonaqçalı oldu”.¹ Buradan da aydın göründüyü kimi, əl tutmaq, yardım etmək qonaqpərvərlikdə ən əsas xüsusiyyətlərdəndir. Bir də ki, qonağı ev yiyəsi yola sala bilmədikdə el yola salar. Bu, qonaqpərvərliyin məhdud ailə çərçivəsindən çıxıb el-oba işinə çevrilməsinin bariz nümunəsidir. İnsani münasibətlər xeyirxahlıq yolu ilə əldə oluna bilər. İnsanların bir-birinə əl tutub kömək etməsi mənəviyyat qanunu və ən şərəfli iş hesab

¹ İsmayıl Şıxlı. Ölüləri qəbristanda basdırın... Bakı, “Gənclik”, 1992, s.56-58.

olunurdu.

Axşamüstü dördlükdə (Mirzə İbrahimov, İsmayıl Şıxlı, Hüseyn Arif və Həsən Qiyasbəyli) oturub söhbət edərkən Hüseyn Arif aşağıdakı şəri oxuyur.

*Axşamdən nə versən, xub keçib gedər,
Qonağın qeydinə qal, səhər ertə.
Qonaqlar qanandı, güzəran eylər,
Olsa qaymaqlan bal, səhər ertə.*

*Gəlsə bizim kimi tələsik qonaq,
Tez elə naharı, üzün olsun ağ.
Bir azca qaymaqla, azca kərə yağ,
Qəndi stəkana sal, səhər ertə.*

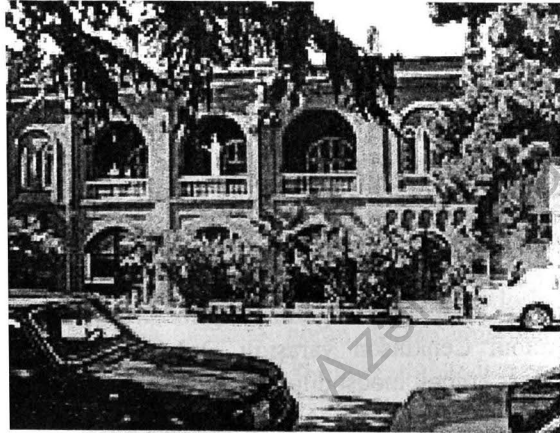
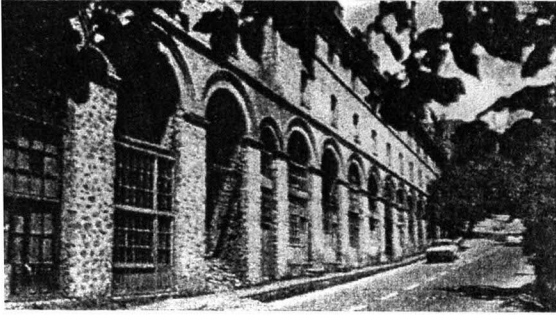
*Həvəskaram, doymam mən ləzzətindən,
Göyçənin qonağa bu hörmətindən.
Düyü plovundan, çolpa ətindən
Əsirgəmə, gətir bol, səhər ertə.*

Ertəsi gün şerdə adı çəkilən nemətlərin hamısını masa üstündə görən Mirzə müəllim bunları kim sifariş verib ki, belə stolun üstünə düzdürməsən? - deyə soruşanda ev yiyəsi cavab verir ki, arifə bir işarə də bəsdə, axşam yatmadan əvvəl şair balabanda qandırdı.

Qonaqların saxlanması karvansarayların da

böyük rolu olmuşdur. Karvansaraylar bir sıra Şərqi ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da mövcud olmuşdur. Şəhərlərdə və mühüm ticarət əhəmiyyətli yollar üzərində salınan karvansaraylar mehmanxana tipli tikili kimi geniş yayılmışdı. İri ticarət mərkəzlərində onların sayı daha çox olurdu. Azərbaycanın bütün ərazilərində karvansarayların tikilməsində müəyyən bir oxşarlıq vardı. Karvansaraylarda istirahət otaqları ilə yanaşı, eyni zamanda yeməxana, axurlar, anbarlar, dükanlar və s. olurdu. Azərbaycan ərazisinə müxtəlif məqsədlərlə tərif buyurmuş qonaqları məhz müvəqqəti sığınacaq yerləri olan ev tipli karvansaraylarda yerləşdirirdilər. Azərbaycana müxtəlif zamanlarda gəlmiş və ölkəmizin ayrı-ayrı şəhərlərində olmuş səyahətçilər və tacirlərin demək olar ki, əksəriyyəti belə karvansarayların mövcudluğundan bəhs etmiş, hətta onların daxili və xarici görünüşü barədə söz açmağı belə unutmamışlar.

1561-1563-cü illər ərzində Səfəvilər dövründə Azərbaycana gəlmiş ingilis səyyahı, tacir Antoni Cenkinson yaraşılı Ərdəbil şəhərində yalnız kömək məqsədilə əcnəbiləri və səyyahları yerləşdirmək üçün ağ daşdan tikilmiş karvansarayda qaldığını qeyd edərkən göstərir ki, burada hamıya yemək verilməklə yanaşı, hətta atlar belə yemlə təmin olunurdu.

1615-16-cı illərdə I Şah Abbasın yanına göndərilmiş qasid Qriqori Şaxmatov Azərbaycanda olması haqqında məlumat verir. Lakin onun qonaqpərvərlik haqqında məlumatı bir o qədər də zəngin deyildir. O burada qaldıqları müddətdə yalnız at-araba və azuqə ilə təmin olunduqlarını qeyd etməklə kifayətlənmişdir. Karvansaraylar barədə məlumatlar zəngindir. 1615-ci ildə I Şah Abbasın yanına göndərilmiş rus səfiri Mixail Petroviç Baryatinski yolboyu karvansaraylarda qalmalarından bəhs etmişdir. O, eyni zamanda, yeri gəlmişkən, Usub xan tərəfindən göndərilmiş ərzaq məhsulları (kürü, yağ, üzüm, giləmeyvə, armud, alma, şaftalı, gilənar, şərbab, çörək, qoyun, toyuq və s.) barədə də söz açmışdır.

1623-cü ildən səyahətə çıxan Moskva taciri Fyodor Afanasyeviç Kotov Azərbaycanda çoxlu karvansarayı olduğu barədə məlumat verir. XVII əsr rus zadəganı, dini-siyasi xadim Artemi Suxanov Gəncədə nahar edib karvansarayda qaldığını qeyd edir. XVIII əsr rus dövlət xadimi Artemi Petroviç Volinski də həmçinin karvansaraylar haqqında məlumat vermişdir.¹ Yuxarıda adı çəkilən şotlandiyalı həkim Bel 1715-1718-ci illərdə Azərbaycan ərazisindəki karvansaraylar haqqında yazır ki, əhatəsində səyahətçilər üçün

¹ Путешественники об Азербайджане. т.1, Баку, 1961, с.350

sığıncaq və atlar üçün tövləsi olan, mərkəzi hissəsində həyəti yerləşən dördbucaqlı tikililəri karvansaray adlandırırlar. Müəllif fikrinə davam edərək göstərir ki, belə binaların böyüklüyü və genişliyi onu inşa edən şəxsin səxavətindən və biliyindən asılıdır. Adətən, belə binalar su mənbələrinə yaxın yerlərdə salınır və karvansaraylar arasındakı məsafənin uzunluğu demək olar ki, bir günlük yol olur. Belə karvansaraylar Şərqdə mehmanxanaları əvəz edir və qeyd etmək lazımdır ki, onlar səyyahlar üçün çox rahatdır. Karvansaraylar içərisində elələri vardır ki, orada təxminən beş yüz adam və onların atları yerləşdirilə bilirlər. Adətən, burada yalnız qoruqçu yaşayır ki, o da lazım olanda səyyahların qida məhsullarına ehtiyacını və başqa tələbatlarını yerinə yetirirdi. Bu məlumatlarla yanaşı, Bel həmçinin dağılmış karvansaraya da rast gəldiyini qeyd etmişdir.¹ Eyni zamanda o, burada nəinki öz rahatlığını təmin etmək, həmçinin xarici tacirlərin mallarını belə satması üçün əlverişli şəraiti olan karvansaraylardan da söhbət açır. 1670-1673-cü illərdə Azərbaycan ərazisində olmuş hollandiyalı dənizçi Yan Streys karvansaraylar haqqında ətraflı məlumat verməyə də, Ərdəbil şəhərində gözəl bir karvansarayda qaldığını söyləmişdir.

¹ Путешественники об Азербайджане. т.1, Баку, 1961, с.392

1684-cü ildə Azərbaycanda olmuş alman alimi Kempfer Binə kəndinin camaatı tərəfindən necə qarşılandığı barədə verdiyi məlumat maraqlıdır: “Axşam düşəndə biz Binə camaatının qonaqpərvərliyinin şahidi olduq. Onlar bizi karvansarayda gecələməyə qoymadılar. Kənddə əhali bizi çox mehribanlıqla qarşılayıb xalçalarla bəzədilmiş mənzilə apardılar. Biz içəri girən kimi kənd əhalisi salamlamaq üçün axışıb gəldilər. Gələnlər özləri ilə üzüm, alma, nar və başqa yeməli şeylər gətirirdilər. Gecədən xeyli keçəndə qədər əhali bizimlə söhbət etdi, musiqi çaldılar, xorla mahnılar oxudular, kollektiv rəqs etdilər və s.”¹

Kənd mühitində qonaqpərvərliyin icrası haqqında Abdulla Şaiq “Köç” hekayəsində məlumat verir. O, yaylağa köç edən bir ailədən söhbət açır. Belə ki, bu ailə hələ öz alaçağını qurmadığından ondan əvvəl köç edənlərdən birinin alaçağına qonaq düşməli olur. Bu hekayədə ailənin necə mehribanlıqla qarşılanmasından, dərhal bütün qadınlar və uşaqların yığılmasından, gülərlər və mehriban münasibətlərindən bəhs edilir. Kərim babanın dili ilə “Qonaqları incitməyin, yoldan gəliblər, qoyun bir az rahat olsunlar”, - deməsi

¹ Həsən Quliyev. Azərbaycanda ailə məişətinin bəzi məsələləri. Bakı, “Elm”, 1986, s.37.

qonağa münasibətin təzahürüdür.¹ El qaydasına görə, qonağı qəbul etdikdən sonra onu müəyyən müddət tək buraxmaq məsləhətdir ki, bir qəder dincini alsın, rahatlınsın və yorğunluğu çıxsın. Bu vaxt qonaq təkbaşına qalıb sərbəstləşir, düşdüyü yeni mühitə uyğunlaşmağa başlayır. Lakin bu müddət də çox uzun olmamalıdır. Çünki qonağa qarşı laqeyd qalmaq olmaz.

Müxtəlif icmalara, yaxud xalqlara mənsub olan adamlar arasında da özünəməxsus qonaqpərvərlik adəti icra olunurdu. Belə adamlar bir-biri ilə səmimi dostluq münasibətlərinə girir və uzun müddət ünsiyyət saxlayırdılar. Onlar qohumlardan da yaxın və əziz sayıldığı üçün belə dostluq əlaqələri uzunömürlü olurdu. Bu əlaqələr müvəqqəti xarakter daşıyırdı, çünki onlar bir-birlərinə qonaq getməklə daimi təmasda olurdular. Müvəqqəti qonaqlardan daimi qonaqların fərqi məhz bundadır ki, müvəqqəti qonaq yalnız bir-iki gecəlik sığınacaq üçün müraciət edir sonra gedirsə və onun bu evdə olması təsadüfi xarakter daşıyarsa, ev yiyəsi onun işlərinə qarışmağı ədəbsizlik sayırsa, daimi təmasda olan insanlar isə əksinə bir-birinin dərdinə şerik olur, işləri ilə yaxından maraqlanır və öz kömək əllərini biri digərinə uzatmağı vacib bilirlər.

¹ Abdulla Şaiq. Hekayələr. Bakı, "Gənclik", 1981, s.12.

Belə qonaqlıq əlaqələri saxlayan adamlar bir-biri ilə möhkəm dost olur və bu dostluğa sadıq qalırlar, zaman keçdikcə onların ailəsi də bu dostluğa davam etdirir. Belə qonaqlar xüsusi hörmət sahibi olurlar. Xalqımıza xas olan belə qonaqpərvərlik kirvələr arasında da mövcud idi. Bu əlaqə əsrlər boyu müxtəlif insanlar və xalqlar arasında münasibətlərin inkişafına təkan vermişdir. Maraqlıdır ki, hətta kirvələr yaxın qohumdan belə irəli, qardaşdan da yaxın adam və əziz sayılırdılar. Bu münasibətlər çox vaxt nəslən davam etdirilirdi. Bu da ayrı-ayrı xalqların bir-birinə yaxınlaşmasına gətirib çıxarırdı. Çünki kirvələr bəzi hallarda başqa xalqların nümayəndələrindən olurdu. Kirvə tutulan adam evin ən əziz və hörmətli qonağı sayılırdı. Kirvə ailə üzvlərinin razılığı ilə sayılıb-seçilən ailə başçılarından biri olurdu. Kirvəliyi qəbul edənə onu seçən ailə arasında xüsusi hörmət əlaməti olaraq qonaqlıq mərasimi keçirilir və hədiyyə təqdim edilirdi. Bu münasibətin də bir sıra qadağaları mövcud idi. Belə ki, oğlan uşağının sünneti ilə əlaqədar olaraq tutulan kirvənin ailəsindən heç kəs həmin ailə ilə nikaha girə bilməzdi (ailə üzvlərinin birinə çevrildiyinə görə). Kirvələr arasında da qonaqpərvərlik adəti icra olunurdu. Gələcəkdə kirvəliyi davam etdirmək üçün oğullar və nəvələr də məhz həmin kirvənin nəslindən

olanlarla bu münasibəti qoruyub saxlamağa çalışırdılar. Ailənin bütün xeyir işlərində kirvə ən hörmətli adam kimi mütləq iştirak edər və öz məsləhətlərini verərdi. Bayramlarda bu ailələr bir-birinə hədiyyə (kirvəlik payı adlanırdı) aparırdılar.

Əgər evə təşrif buyuran qonaq tanış adam deyildisə və onun ev sahibinin evində qalması müvəqqəti xarakter daşıyırdısa, onda ev yiyəsi qonağı yormamaq üçün onun yanında həddən artıq çox qalmağı düzgün hesab etmirdi. Qonağın nə vaxt gəldiyinin də rolu var idi. Belə ki, qonaq axşam gəlirdisə, ona yemək verildikdən sonra təcili olaraq yataq salınırdı. Qonaq yaxın adam, tanış, yaxud qohum olardısı, bu halda ev yiyəsi onunla daha çox təmasda olmağa üstünlük verirdi. Belə olduqda nəinki ev yiyəsi, hətta onun qohum-əqrəbası da yığışb qonağı əyləndirməyi özlərinə borc bilir və onun hər bir arzusu ilə maraqlanıb, ən kiçik xahişini belə həvəslə yerinə yetirirdilər. Bu qonaq ailə üzvlərindən birinə çevrilirdi. Qonaqla ev sahibi bir-birini bütün işlərindən agah edir, səmimi ünsiyyətdə olur, yeri gəldikcə bir-birinin dəyərli məsləhətlərini dinləyir, lazımı şeylərin əldə olunmasında və ya tədarükündə bir-birinə köməklik göstərirdilər.

Ravəndinin Səlcüqilər sülaləsinin tarixindən bəhs edən “Könüllərin rahatlığı və sevinc əla-

məti” əsərində deyilir: “Noz-nozulə hərbi hissə və dövlət məmurlarının əhalinin evinə qonaq düşməsi deməkdir. Mənbələrin verdiyi məlumata görə, vergi yığanlar və dövlət məmurları bir yerə getdikdə əhali onları yer və azuqə ilə təmin etməyə məcbur idi... Ravəndinin yazdığından məlum olur ki, dövlət məmurları bir yerə getdikdə onu mənzil və azuqə ilə təmin etmək bir mükəlləfiyyət idi”.¹

Bu fikri qeyd etməklə bütövlükdə əhali arasında belə bir adətin təzahürünün şahidi oluruq ki, camaat hətta vergi verəndə belə, öz qonaqpərvərlik ənənələrinə sadiq qalmalı, məqsəddən asılı olmayaraq, evinə gələn adamı qəbul edib yola salanda sanki qanun şəklinə salınmış davranış qaydalarına riayət etməli idi. Həqiqətən də qonaqpərvərlik adəti zaman, dövr baxımından deyil, məhz insanların qonağa münasibətindən doğan bir hal kimi qiymətləndirilməlidir.

XVII əsrin türk səyyahı Evliya Çələbinin məlumatına görə, Bakıda qonaqları qarşılamaq üçün xüsusi mehmandar vəzifəsi olmuşdur.

Azərbaycanda qonağa çox böyük hörmət bəslənilir. Qonağın yüksək təsir gücünə malik olması bu və ya digər məsələyə münasibətdə

¹ İ.P.Behzadi. Ravəndinin “Rahət-üs-südüür və ayət-üs-sürür” əsəri tarixi bir mənbə kimi. Bakı, “Elm”, 1963, s.122.

mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bəzi hallarda qonaq müşahidə etdiyi müəyyən hadisənin təsiri altında məsələyə müdaxiləni və öz nüfuzundan istifadə etməyi zəruri sayır. Bu məsələ “Səyahətnamə” əsərində öz əksini tapıb. Evliya Çələbi Təbriz xanının yanında olarkən necə qarşılandıklarını təsvir etmişdir. O yazır ki, “... xan yerindən qalxıb “Səlamü əleykum” dedi. Çünki əski Əcəm adəti belədir ki, otağında oturan ev sahibi içəri girən müsafirə salam verir. Daha əvvəldən qanunları bildiyimə görə, “Vəəleykum səlam, şanı böyük xanım”-dedim. Ardınca sıra Mustafa paşa ağasına gəlincə, ona da salam verildi. O da salama aldı. Və hər birimiz Təbriz divanxanasında yerimizi tutduq... xana həddindən çox lütfkarlıq, itaətkarlıq göstərüb xoş rəftarla yarımağa çalışdım”.¹ Sözlərinə davam edərək müəllif qeyd edir ki, xana salamlar və cəvahirli xəncərlə yanaşı, iki cins at göndərildiyini bildirdikdə, Təbriz xanı qiymətli daşlarla bəzədilmiş xəncəri divan əhlinə göstərüb kəmərinə taxdı və bərbəzəkli yüyən və gəmli, yəhərli, qayışlı, köhlən atları görüb sevindi və dedi ki, haqq bərəkət versin... və nəhayət atları minib bir neçə dəfə dolaşdı. Bu görüşdə Evliya Çələbigilə

¹ Z.Bayramlı, B.Əzizli. Azərbaycan Evliya Çələbinin 1654-cü il “Səyahətnamə”sində. Bakı, “Azərbaycan”, 2000, s.94

ziyafət hazırlandı. Ziyafətdə Evliya Çələbi xandan xahiş edir ki, “bu bədbəxt xanı da, zəncirli olsa da, yeməyə çağırın”. Evliya Çələbinin xahiş etdiyi adam Urmiya xanı idi ki, o, Təbriz xanının dediklərini yerinə yetirə bilmədiyinə görə qandallanıbmış. Evliyagil bu mənzərəni görüb çox məyus olurlar. Şah qonağının sözünü yerə salmır və “İran torpağı qanununda bu, mümkün deyildir”- desə də, istər-istəməz qonağın xahişini qəbul edir. Bu fakt onu göstərir ki, qonağın qəlbini qırmaq olmaz, onun ricası nə qədər qəbuləilməz və ümumi qanuna zidd olsa belə, onu nəzərə almamaq və qulaqardına vurmaq özü də bir o qədər qonaqpərvərlik adətinin qaydalarına ziddir. Deməli, qonaq xahişi hər şeydən üstündür.¹

Evliya Çələbigil qonaq qalacaqları yerə getdikdən sonra Təbriz xanından onlara “bir yuvarlaq güləbətlinli yastıq, beş dəst gecə geyimi, güləbətlinli yorğan, üç yüz quruş, bir boğça, əlbisə (paltar), ənbər (ətir) və bir qara mil-mil əcəm atı hədiyyə gəldi”.²

Müəllifin məlumatlarında “konak” (dayanaqlarda müsafirlər və onların miniklərinin və

¹ Z.Bayramlı, B.Əzizli. Azərbaycan Evliya Çələbinin 1654-cü il “Səyahətnamə”sində. Bakı, “Azərbaycan”, 2000, s.96.

² Yənə orada, s.97.

yüklərinin yerləşdirilməsi üçün tikilmiş xüsusi binalar) və “karvansaray” (mehmanxana tipli yaşayış üçün nəzərdə tutulan binalar) sözlərinə də rast gəlmək mümkündür.¹

Məlumdur ki, orta əsrlərdə, islam dininin geniş yayıldığı bir dövrdə bütün müsəlman ölkələrində şəriətdə əks olunmuş məcburi davranış qaydalarına riayət olunmuşdur. Ən müxtəlif səpgili və geniş məsələləri əhatə etməklə, şəriətdə insanların həyat tərzini müəyyənləşdirən məsələlər də öz təcəssümünü tapmışdır. Bu baxımdan bir sıra qaydalara riayət edilməsi zəruri sayılmışdır.

Azərbaycanda da, bir sıra müsəlman ölkələrində olduğu kimi, şəriətdə təqdir olunan qaydalar hökm sürmüşdür ki, bu da bilavasitə qonaqpərvərlik zamanı özünü göstərir. Məsələn, şəriətə görə “yeməkdən qabaq və yeməkdən sonra əllər yuyulmalı və dəsmalla silinməlidir. Həm də Qərbdən fərqli olaraq, müsəlman Şərqi qonaqlar əl yumaq üçün xüsusi otağa və ya güşəyə çəkilmirlər, məhz süfrə başında əyləşən qonaqlara zərif qabda su və ləyən gətirirlər. Süfrə başında oturmazdan əvvəl əl və üz yuyulmalıdır. Qonaqlar yerlərindən qalxmadan əllərini yuyurlar. Etikaya görə, əl yumaq qaydası belədir: qo-

¹ Z.Bayramlı, B.Əzizli. Azərbaycan Evliya Çələbinin 1654-cü il “Səyahətname”sində. Bakı, “Azərbaycan”, 2000, s.138-139.

naqların birincisi əlini yuyandan sonra növbə ondan sağ tərəfdə oturan qonağa çatır. Beləliklə, onların hamısı növbə ilə əlini yuyur. Yeməkdən sonra da aftafa-ləyən gətirilir. Yeməkdən əvvəl əlini axırncı yumuş qonaq yeməkdən sonra əlini birinci yuyur. Bir qayda olaraq, qonaqların əlinə suyu xidmətçi, yaxud ev sahibinin yetkinlik yaşına çatmayan qızları və ya oğulları tökürlər. Xüsusi hörmət əlaməti olaraq fəxri qonaqlara suyu ev sahibinin özü gətirir. Burada sinfi etika öz ifadəsini tapır. Yüksək vəzifəli kübar özündən aşağı zümərəyə mənsub adamın evinə qonaq gəlmişdirsə, onun əllərini yuması üçün suyu ev sahibinin özü gətirir.

Ev sahibi hamıdan əvvəl yeməyə başlamalı və hamıdan sonra yeməkdən əl çəkməlidir. Yeməyə başlamazdan əvvəl Allahın adını çəkib “bismillah” deyirlər. Əgər süfrəyə müxtəlif xörəklər gətirilsə, hər dəfə Allahın adı ayrıca çəkilir”.¹

Qaydadır ki, başqalarına nisbətən süfrədən çox tez əl çəkmək olmaz, digər qonaqlar da yeyib qurtarana qədər səbr edib gözləmək lazımdır. Əgər başqaları əlini çəkibsə, mütləq digərləri də ac olsalar belə, əllərini süfrədən çəkməlidirlər. Qonaq yanında yaxşı davranış, mövcud şəraiti

¹ Qasım Kərimov. Şəriət və onun sosial mahiyyəti. Bakı, “Azərneşr”, 1987, s.129.

düzgün qiymətləndirmək, mehmana layiq olduğu səviyyədə qulluq göstərmək, vəziyyətin incəliklərini duymaq ev sahibinin üzünə düşən məsuliyyətdir. Hər yerdə və bütün hallarda qonaqa böyük hörmət edilir, onun istək və arzuları nəzərdən qaçırılır.

Şəriətlə artıq qanuni şəkə salınmış bu xüsiyyətlə hamı tərəfindən icra olunan adət şəklinə çevrilmişdi. 1602-1604-cü illərdə Şah Abbasın dövründə alman imperatoru II Rudolf tərəfindən təyin olunmuş səfir Kakaşın katibi Tektander şahın yanında qonaq olarkən süfrə açıldıqdan sonra oraya dəvət olunanlara, ilk növbədə, hərrəyə növbə ilə su verildiyini qeyd etmişdir.¹ Əlbəttə, burada müəllif suyun nə məqsədlə verildiyini açıqlamasa da, bizə məlumdur ki, təmizlik məqsədilə çörəkdən qabaq süfrəyə suyun gətirilməsi məhz əl yumaq üçündür. Qonaqlıq süfrəsindən bəhs edən Nizami Gəncəvi də bu məsələyə toxunaraq “Əl yumaq üçün müşklə dolu tabaqlar”dan söz açarkən qonaqpərvərlikdə qəbul olunmuş adətə işarə etmişdir.² Bu adət ondan ibarətdir ki, yeməkdən əvvəl süfrə ətrafına toplaşanların hamısı əlini yuyub sildikdən sonra yeməyə başlaya bilərdilər.

¹ Путешественники об Азербайджане. т.1, Баку, 1961, с.181.

² Nizami Gəncəvi. İsgəndərnəmə. Bakı, “Elm”, 1983, s.203.

Müxtəlif mərasim və bayram şənliklərində təzahür edən qonaqpərvərlik adəti xalqımızın xarakterini, onun mənəvi zənginliyini aydınlaşdırmağa imkan yaradır. Uzun sürən tarixi dövrlər ərzində qonaqpərvərlik mövcud olmuş, əsrlər boyu məişətimizdə kök çalmış, insanların demək olar ki, gündəlik həyat tərzinə sirayət etmişdir. Bu isə insanların daxili aləminin saflığından və mənəvi dünyasının zənginliyindən xəbər verir. Təsadüfi deyildir ki, insanların ən şərəfli əliaçıq və səxavətli adamlar sayılır. İmkan daxilində qonağın tələblərini yerinə yetirən, bacardığı qədər xeyirxahlıq edənlər ən hörmətli insanlar hesab olunurlar.

Şamaxıda Mahmud bəy adlı varlı bir adamın evinə qonaq dəvət olunan və Azərbaycan ərazisində göstərilən qonaqpərvərliyi gözlədiyindən daha da üstün sayan Aleksandr Düma göstərir ki, buradakı qonaqlıq məclisində musiqiçilər və rəqqasələr də var idi. Belə məclislərə hətta Qafqazda məşhurlaşmış Şamaxı rəqqasələri dəvət olunurdular.¹ Düma bu qonaqlıq məclislərinin musiqinin müşayiəti ilə keçdiyini göstərir. Göründüyü kimi, evə gələn qonağı ev sahibi təkcə yemək və yataqla təmin etməklə kifayətlənmir. Qonağın tam sərbəstliyini təmin etmək və onu

¹ Aleksandr Düma. Göstərilən əsəri, s.83

əyləndirmək məqsədilə məclisə müğənnilər və rəqqasələr də dəvət edirdi. Bu hal geniş yayılmışdı. Azərbaycan feodal mühitində belə qonaqlıq mərasimləri tez-tez keçirilirdi.

Ecazkar təsir gücünə malik musiqimiz və gözəlliyi, tərəvəti ilə ürəkləri rıqqətə gətirən rəqslərimiz qonaqlıq məclislərinin yaraşığı olmuş, insanlara yüksək sevinc hissi bəxş etmişdir. Azərbaycanın XX əsr dahi bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyov “Azərbaycan musiqi həyatına bir nəzər” məqaləsində yazır:

“Azərbaycanın bir çox mahallarında toy və düyün zamanı, yaxud bayram və başqa bir şadlıq günlərində camaat hamısı bir yerə yığılıb ikitərəfli olaraq” çalıb-çağırarlar. “Xanəndə və sazəndə dəstəsi əksər ovqat üç nəfərdən ibarət olar ki, onlardan biri oxuyar, təğənni edər, digəri “tar” və üçüncü isə “kamança” çalar; bu dəstənin əhli bütün muğam və dəstgahları lazımınca bilməlidirlər”.¹ Müəllif fikrinə belə davam edir: “Aşıq dəstəsi dəxi əksərən üç nəfərdən olub, bunlardan biri həm oxuyar, həm də “saz” çalar, iki yerdə qalanı isə alət nəğmədən olan “balaban” çalar; balabançının ikincisinə “zü” tutan və yaxud “dəmkeş” deyirlər ki, bunun vəzifəsi hava çalmaq olmayıb, yalnız bir sədanı uzatmaqdan ibarətdir; balaban çalanlar “tütək” və “zurna” dəxi çalarlar; bu halda bunların xanəndəsi dəf (təbil) çalmalıdır: aşıq dəstəsi çox vaxt muğamat və dəstgahlardan bixəbər olub, “repertuar”ları xalq mahnılarından və nağıllarından əmələ gəlir; nağıl vaxtı aşıqlar otaq içində gəzişə-gəzişə icrayihünər edib yeri gələndə söz ilə və yeri gələndə hava ilə şirin-şirin nağıllar söyləyib oxuyarlar. Böyük toylara həm xanəndə və həm də aşıq dəstəsi çağırarlar və növbəylə oxudurlar”.² Yeri

¹ Üzeyir Hacıbəyov. Seçilmiş əsərləri, 2-ci c., Bakı, “Azərbaycan EA nəşriyyatı”, 1965, s.216.

² Yəni orada, s.217.

gəlmişkən, qeyd edək ki, Azərbaycan ziyalıları arasında da özünəməxsus münasibətlər mövcud olub. Mir Mövsüm Nəvvabın yaratdığı “Məclisi fəramuşan” məclisinə daxil olan şairlər bir-biri ilə, həm də Xan qızı Xurşudbanu Natəvanın rəhbərlik etdiyi “Məclisi-üns”-ün üzvləri ilə şərləşirdilər. Nəvvabın Şuşada yaratdığı “Musiqilər məclisi”ndə musiqi sənətinə dair bir sıra məsələlər müzakirə olunurdu.¹ Bu ədəbi məclislər də özünəməxsus tərzdə icra olunan qonaqpərvərlik deyilmi?

Qonaqpərvərlik adətində qəbul olunmuş əsas şərtlərdən biri də qonağa hədiyyələr bəxş edilməsi idi. Bu, qonaqpərvərlikdə qəbul edilmiş adi bir hal idi. Qonaq ev sahibinə müəyyən bir şey bağışlamağa, ev sahibi isə öz növbəsində qonağın müxtəlif hədiyyələrlə yola salmağa çalışırdı. Bu adət günümüzə qədər gəlib çatmış və indi də yaşamaqdadır.

1613-14-cü illərdə Moskvadan gəlmiş rus səfiri Mixail Nikitiç Tixonov Azərbaycanda şah tərəfindən onlara bəxş olunan müxtəlif hədiyyələrdən bəhs etmişdir.² 1615-ci ildə daha bir rus səfiri, Mixail Petroviç Baryatinski də Şah Abbas sarayında fəaliyyəti dövründə ona göstərilən hör-

mət və müxtəlif şəxslər tərəfindən ona təqdim olunan bəxşilər barədə söhbət açmışdır.¹

Səfirliyin tərkibində 1636-38-ci illər ərzində Azərbaycanda olmuş alman alimi Adam Oleari də xalqımıza xas olan qonaqpərvərlik haqqında, burada onlara verilən müxtəlif növ tələbat mallarından ibarət hədiyyələr barədə söhbət açmışdır. O göstərir ki, Sultan Şahverdi tərəfindən onlara hədiyyə olaraq iki at, iki öküz, on iki qoyun, 20 toyuq, üç böyük küp çaxır, bir küp təmiz su, iki səbət alma və 5 kisə buğda unu təqdim edildi.² Göründüyü kimi, bağışlanan hədiyyələr müxtəlif çeşidli olurdu. Belə ki, buraya geyim şeyləri, xəncərlər, növbənöv parçalarla yanaşı, həm də səfəri davam edən şəxslərə ərzaq şeyləri və gündəlik tələbat malları daxil idi. Bundan əlavə, onlara naxışlı corab (həm qadın, həm də kişi üçün), yaşlı kişilər üçün ipək parçadan tikilmiş tənəki torbası, at üçün rəqimə, heybə, xalça və s. şeylər də hədiyyə edilmişdi. Göstərilən bu xüsusiyyət xalqımızın geniş qəlblı, səxavətli olduğunu bir daha sübuta yetirir. “El-oba çörəyi ilə tanınar” - deyib ulularımız. Yəni el-oba həmişə çörək verən səxavətli insanları ilə fəxr etmişdir. Səxavətli, qonaqpərvər, əltutan ki-

¹ Bax: M.M.Nəvvab. Vüzuhül-ərşam. Bakı, “Elm”, 1989.

² Путешественники об Азербайджане. т.1, Баку, 1961, с.185-186.

¹ Путешественники об Азербайджане. т.1, Баку, 1961, с.216.

² Yəni orada, s.260.

şilər haqda “çörək verən adamdır” - deyə, şəxsiyyətine alqışlar söyləmişlər.

Qonaq evə gələndə necə alqışla qarşılırsın, özü də həmin evi alqışla tərək edir. Ev sahibinin qayğısı müqabilində qonaqlar onu aşağıdakı kimi alqışlayırlar:

Allah evini şən etsin!

Allah çörəyini bol eləsin!

Süfrən açıq olsun!

Ruzi bərəkətin bol olsun!

Evindən qonaq-qaran əskik olmasın!

Ucaların ucası olasan!

Ocağınız nurlu, bərəkətli olsun!

Qonaqpərvərliyin bütün tələbləri gündəlik həyat normalarına və qaydalarına uyğun gəlirdi.

Bu adət, əvvəllər olduğu kimi, xanlıqlar dövründə də öz mövcudluğunu qoruyub saxlamışdı. Bəzən ictimai-siyasi baxışları üst-üstə düşməsə belə, xanlar arasındakı görüşlər yüksək qonaqpərvərlik şəraitində keçirilmişdir. Hətta “Xan divan yığıncağında olan üzvlərinə qonaqlıq düzəldirdi”.¹ Bayramlarda, təntənəli günlərdə və ya başqa xanlıqlardan nümayəndələr qonaq gəldikdə onların qarşısına əsnaflar öz bayraqları ilə

¹ M.İsmayıl, M. Bağırova. Şəki xanlığı. Bakı, “Azərbaycan”, 1997, s.24.

çıxmaları idilər.¹

Fətəli xanın Nuxa şəhərində bir neçə gün qonaqlıq və şadlıqlar keçirib Gəncəyə yola düşdüyü də məlumdur.² Mirzə Adıgözəl bəy Naxçıvan hakimi Heydərqulu xanın Pənah xana qonaq gəldiyini təsdiqləyir.³

XIX əsr salnaməçisi Mirzə Yusif Qarabaği “Tarixi-Safi” əsərində qeyd edir ki, Nadir şahın sərkərdələrindən biri olan Urmiya hakimi Fətəli xan Pənah xandan oğlu İbrahimxəlil bir neçə günlüyə qonaq göndərməsini rica edir və ona lazımı qonaqpərvərlik göstərəcəyini, bunun Qarabağ xanlığına böyük başucalıq gətirəcəyini xüsusi vurğulayır.⁴ Lakin tarixdən məlum olduğu kimi, bu qonaqpərvərliyin mənfi nəticələri olmuşdur. Belə ki, Fətəli xan vədə əməl etməyib onu da özü ilə aparır. Qeyd edək ki, bəzən qonaqpərvərlikdən sui-istifadə olunduğu hallara da təsadüf edilirdi. Bu, nadir hallarda özünü göstərir və əsasən siyasi motivlər zəminində baş verirdi. Müəllif qonaqpərvərlik barədə belə yazır: “Qarabağ xanı İbrahimxəlil “Avar və Dağıstan hakimi Ümmə

¹ M.İsmayıl, M. Bağırova. Şəki xanlığı. Bakı, “Azərbaycan”, 1997, s.61.

² Yenə orada, s.41.

³ Mirzə Adıgözəl bəy. Qarabağnamə. Qarabağnamələr. Bakı, “Yazıçı”, 1989, s.38.

⁴ Qarabağnamələr. 2-ci kitab. Bakı, “Yazıçı”, 1991, s.22

xanın bacısı Bikə ağaya evlənərək onunla qohum oldu. Dağıstan ölkəsindən ona kömək gəlirdi və çox vaxt ləzgilərin qoşunlarını yanında qonaq sifətilə Qarabağ kəndlilərinin hesabına saxlayırdı”.¹ Göründüyü kimi, nəinki ayrı-ayrı insanlar, hətta yeri gəldikdə qoşun belə lazımınca qonaq saxlanılır və ehtiram görürdü.

Rzaqulu bəy Mirzə Camal oğlu “Pənah xan və İbrahim xanın Qarabağda hakimiyyətləri və o zamanın hadisələri” əsərində Nadir şahın ölümündən sonra şahlıq taxtına əyləşən Əliqulu xan Adilə peşkəşlər adlı-sanlı adamlarla göndərildiyindən, öz növbəsində Pənah xana da layiqli sovqat və hədiyyələr, onun kəndxudalarına isə xələtlər bağışlandığından bəhs etmişdir.² Burada da siyasi məqsədlərlə səfər edən qonaqların hədiyyə aparması və onların da eynilə bəxşişlərlə qayıtması məsələsinə toxunulmuşdur.

Xanlıqlar dövründə qonaqlıq məclisinin təsviri yazıçı Yusif Vəzir Çəmənzməninlinin “Qan içində” əsərində öz əksini tapmışdır. Burada xanların qonaqlıq süfrəsi təsvir edilir. Qiymətli xalı döşənmiş taxtın üstündə Qarabağ hökmdarı İbrahimxəlil xanın, ətrafında ağaların, bəylərin əyləşdiyi göstərilir. Tacir və əsnaflar da məclisə yığılmışdılar, “onlar divar boyu döşənmiş ipək dö-

şəklərin üzərində dizi üstə ədəblə oturmuşdular və bir kəlmə belə kəsmirdilər. Məclisə Vaqiflə Mirzə Əliməmməd ağanın gəldiyini görcək bütün məclisdəkilər ayağa qalxır (xan və oğlundan başqa), onlara yuxarı başda yer göstərilir. Gələnlər oturanlara təzim edərək yuxarı başa keçib göstərilən yerdə əyləşirlər. Yeni gələnlər oturan kimi təkrar xana və ətrafdakılara təzim edirlər, cavabında da yerdə oturanlar nizam ilə əyilib-qalxırlar”. Y.V.Çəmənzməninli bu qonaqlıq süfrəsini belə təsvir edir: “Otağı başdan-başa tutmuş, yeri sumaqı rəngdə olan incə haşiyəli xalının ortasına, ətrafı zəncirli tirmə süfrə salınmış, üstünə qızıl, gümüş qablarda şirni, çərəz və şərbətlər düzülmüşdü”.¹ Müəllif “Qızlar bulağı”nda da ev sahibinin qonağa hörmətini əsirgəmədiyindən bəhs edir.²

Azərbaycana gələn dövlət xadimlərinə, hərbiçilərə, yazıçı və alimlərə göstərilən qonaqpərvərliyə dair çoxlu tarixi fakt qeydə alınmışdır. Bu barədə H.Quliyev yazır: “İ Pyotrın Dərbənddə yaşayan azərbaycanlılar, knyaz Dolqorukinin Bakı və Salyan əhalisi, Şamaxı hərbi qubernatorunun Şuşa əhli tərəfindən, A.Bestujevin Quba, M.Y.Lermontovun Qusar camaatı, Qazan Univer-

¹ Qarabağnamələr. 2-ci kitab. Bakı, “Yazıçı”, 1991, s.24

² Yenə orada, s.213

¹ Y.V.Çəmənzməninli. Əsərləri. 2-ci c., Bakı, “Elm”, 1976, s.496-497.

² Yenə orada 6, s.399

sitetinin professoru İ.Beryozinin A.Bakıxanov tərəfindən mehribancasına qarşılınması və onlara göstərilən qonaqpərvərlik buna misal ola bilər”.¹

Bu fikri daha da qüvvətləndirmək üçün faktlara müraciət etmək yerinə düşərdi. A.A.Bestujev-Marlinski yazır: “Lakin burada Fətəli xanın evi boş deyildi. Əksinə, burada o qədər qonaq dolu olurdu ki, səs-küydən o hətta aqlın səsini belə eşidə bilmirdi”.² Müəllif Dərbənddə yaşayan İsgəndər bəyin qonaqları evə dəvət edərkən “buyurun əfəndilər, xoş gəlmisiniz” deməsini və əlini ürəyinin üstünə qoyub onlara azca baş əyməsini, qonaqları otağa dəvət etməsini xüsusilə vurğulayır. Salamlaşan qonaqların xalça üzərində ayaqlarını qatlayaraq (bardaş nəzərdə tutulur-Ş.B.) oturduqlarını göstərir. Bestujev-Marlinski qeyd edir ki, evdəkilərin və qohumların hal-əhvalı xəbər alınır və bundan sonra gəlişlərinin məqsədi bəyan edilir.³ Müəllifin məlumatlarında maraqlı doğuran cəhət onun qonaqpərvərliyin tərbiyə ilə bağlı məqamını düzgün sezməsidir. O göstərir ki, qonaqpərvərlik, gülərüzlülük, mədənilik – başqaları üçün; həlimlik və ayıq-sayıq

¹ H.Quliyev. Azərbaycanda ailə məişətinin bəzi məsələləri. Bakı, “Elm”, 1986, s.36

² Русские писатели об Азербайджане. I выпуск. Баку, «АН Азерб.ССР», 1949, с.35

³ Yəni orada, s.58

diqqət - uşaqlara, bir sözlə, birgəyaşayışın və ailə məişətinin bütün dəyərləri bir yerdə. O, uşaqların da necə ağıllı olduğunu söyləyir. Belə ki, onlar analarının hər sözünü və baxışlarını başa düşüb ata qayğısını qiymətləndirirlər.¹ Yuxarıda qeyd olunanlar bizə belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, tarixən azərbaycanlılar onların bö-yüklərin bir-birinə münasibətindən bəhrələnmiş və tövsiyələrilə tərbiyə almışlar.

Ərəb işğallarından sonra Azərbaycanda köçürmə siyasətinin nəticəsi olaraq bir sıra ərəb mənşəli tayfalar məskunlaşmağa başladılar. Bununla əlaqədar aşağıdakı məlumat diqqəti xüsusilə cəlb edir. Məlumatda VII əsrdən etibarən Dərbənddə məskunlaşmış ərəblərdən söhbət gedir. Ərəblərin hələ də öz dillərində danışması, bu yerlərdə beş əsrdən artıq bir müddətdə məskunlaşıb firavan yaşadıkları, özlərinə məxsus torpaq sahələrinə malik olduqları və Dərbənd hakimlərinin onlara hörmətlə yanaşdıqları, maraqlarını qoruduqları barədə məlumat verilir.² Göründüyü kimi, Azərbaycanın hansı bölgəsində, nə zamandan etibarən köç salıb məskunlaş-

¹ Русские писатели об Азербайджане. I выпуск. Баку, «АН Азерб.ССР», 1949, с.182

² Из истории Майяфарикина ибн ал-Азрака Ал Фарикни (перевод с арабского А.Дж.Мамедова. Труды института истории, т.ХІІ Баку, «АН Аз.ССР», 1957, с.225

dıqlarından asılı olmayaraq, yerli əhali tərəfindən yaxşı qarşılandıklarını, daim qayğı gördüklerini qeyd edən bu gəlmələr öz şəraitlərindən məmnundurlar.

Uzun əsrlər keçib, Azərbaycanda tarix boyu müxtəlif mənşəli gəlmə tayfalar yerli əhali ilə qaynayıb-qarışıb və milli zəmində heç bir fərq hiss etməyiblər. V.L.Veliçko bu barədə haqlı olaraq yazır: “Heç şübhəsiz ki, azərbaycanlıların qanı alicənab qandır; onlar təbiətən xeyirxah, üreyigeniş, cəsaretlidirlər, əqli və mənəvi inkişafa qadirdirlər”.¹ Elə bu xüsusiyyətlərə görədir ki, müxtəlif dövrlərdə deportasiya olunmuş xalqlar məhz Azərbaycan ərazisində məskunlaşib yaşaya bilmişlər. Bu baxımdan Axıska türkləri də istisna deyil. Bütün bu deyilənlərə baxmayaraq, müasir dövrdə Azərbaycan torpaqlarına edilən qəsdlər, nankor ermənilərin yalançı iddialarını hər vəchlə ortaya atmaları və çirkin əməllərlə ərazimizi işğal edib soydaşlarımızı didərgin vəziyyətə salmaları acı bir həqiqətdir. Bir vaxtlar İran və Türkiyədən Qarabağa köçürülərək məskunlaşmaları münasibətilə abidə qoyan azğınlar bu gün həmin abidə üzərindən yazını yox edir, ərazilərimizi işğal altında saxlayırlar.

Cəmiyyətdə ən mühüm ünsiyyət saxlamaq

¹ В.Л.Величко. Кавказь. Русское дело и междуплеменные вопросы. Баку, «Элм», 1990, с.155.

vasitəsi olan qonaqpərvərlik adəti müxtəlif xalqların, eləcə də eyni xalqın və ya müxtəlif etnik qrupların üzvləri, hətta bir sıra sosial təbəqələr arasında geniş yayılmışdır. Qonaqpərvərlik bir-birindən uzaqda yaşayan millətləri bir-birinə doğmalaşdırır, bu da tərəqqiyə, mədəni inkişafa xidmət edir. Gündən-günə möhkəmlənən qarşılıqlı əlaqələr, yaxınlaşma, zənginləşmə obyektiv inkişaf prosesidir. Burada şair Osman Sarıvəllinin aşağıdakı misraları yerinə düşür:

*Yeriniz hazırdır, gözüümüz üstə
Hörmətli qonaqlar, buyurun, deyir.
Bakı qollarını açıb, görürəm.
Dostları bağına basmaq istəyir.*

*Gəlib-gedənimiz, şükür, az deyil,
Hər kim dost tək gəlir Azərbaycana.
Ülviyyət, ünsiyyət, dostluq aparır,
Yayırlar ölkələrə, yayır cahana.¹*

Xalqımızın bir sıra nümayəndələri bu və ya digər səbəblər üzündən başqa ölkələrdə yaşamalı olmuş, gün-güzəran qurmuşlar. Buna baxmayaraq, onların əksəriyyəti doğma vətəndən uzaq olsalar belə, öz adət və ənənələrinə sadıq qalmış,

¹ O.Sarıvəlli. Mən sabaha gedirəm. Bakı, “Yazıçı”, 1979, s.21.

onları öz məişətində yaşatmağa çalışmışdır. Fikrimizi təsdiq etmək üçün aşağıdakı misal nəzərə çatdırmağı lazım bilirik. İbrahim bəy Azərbaycan tacirlərindən birinin oğludur. Onun atası Misirdə yaşadığı illərdə öz adət-ənənələrinə sadıq qalmış və məişət tərzini dəyişməmişdi. Onun qonaqlıq məclisləri maraqlı keçirdi, çünki “qonaqlıq məclislərində onların məşğələsi İranın tarix kitablarını və keçmiş şahların əhvalatını oxumaqdan ibarət olardı”.¹ Bu onu göstərir ki, qonaqpərvərliyin icrası yalnız yaxşı süfrə bəzəyib qonağı yola salmaqdan ibarət deyildir. Qonaqpərvərlik həm də fikirləri, düşüncələri bölüşməkdir. O, intellektual səviyyənin daha da inkişafı üçün bir vasitə, mədəniyyət və mənəviyyət ətrafında fikir mübadiləsi deməkdir. Qiraət etməklə bilik sahibi olmaq, tarixin incəliklərinə vaqif olmaq kimi xüsusiyyətlər həmin məclislərdə mühüm yer tutmuşdur.

Atasının İbrahim bəyə vəsiyyətində çox maraqlı məqam da nəzərimizi cəlb edir. Belə ki, o qeyd edir: “... az qonaq get, qoy sənın yanına çox qonaq gəlsinlər. Yeni qonaq getməyə yox, qonaq çağırmağa daha artıq rəğbətın olsun”.² Görəsən, bunu vəsiyyət etməyə atanı vadar edən

¹ Marağayi Zeynalabdin. İbrahim bəyin səyahətnaməsi. Bakı, “Elm”, 1982, s.22

² Yənə orada, s.25.

səbəb nədir? Nə üçün o, başqa məsələlərlə yanaşı, məhz qonaq qəbul etməyi də vəsiyyət edir?

Kənd həyatında müşahidə olunan qonaqpərvərlik adəti özünəməxsusluğu ilə daha da fərqlənirdi. Burada dinin də müəyyən dərəcədə təsiri, rolu şübhəsizdir. Ümumiyyətlə, dinin yayıldığı ərazilərdə cəmiyyətin inkişafına onun təsiri inkaredilməzdir. Qonaqpərvərlik və din bir-biri ilə, müəyyən mənada, sıx tellərlə bağlıdır. Təsədüfi deyil ki, qonaq Allah müsafiri sayılır. Bu xüsusiyyət Azərbaycanda geniş yayılmışdır. Məsələn, Allah qonağı istəmirsinizmi? – sualına ev sahibinin cavabı belə olur ki, “Allaha da qurban olum, qonağına da”. Qonaq da bilir ki, heç vaxt getdiyi yerdən rədd cavabı almayacaq, dəvətsiz də gedə bilər və kobud söz eşitməz. Ona görə də qətiyyətlə hər hansı bir evin qapısını utanmadan döyə bilər.

Saleh bəy özünün “Əllər” əsərində Şuşadan Ağdamın Yuxarı Muğanlı kəndinə köçdüklərindən, uşaq vaxtı burada yaşayıb nələri müşahidə etdiyindən söhbət açarkən orada qonaqpərvərliyin icrasını belə təsvir etmişdir. Maraqlıdır ki, müəllif Ağdama köçərkən onların ailəsinə adət üzrə sığınacaq verildiyini deyir. Saleh bəy əsərində kənd ailəsinin qonaqpərvərliyini təsvir edir. “Hər bir kəndli özü üçün iftixar hesab edərki ki, onun qapısını qonaq döysün, evində qalsın və

razılıqla xudahafizləşsin. Qonaqlar isə, aydındır ki, çöldən varlı görünən evin... qapısını döyərtilər. Qonaq tanış olmayan şəxs olanda deyirdi: “Allah qonağıyam” və onu “Allaha da qurban olum, qonağına da!” – sözləriylə içəriyə dəvət edərtilər. Qonaq əl-üzünü yuyar, dua oxuyar, əyləşərdi yerdə. Varlı evlərdə, məsələn; Əbdülbağının evində də masa vardı, amma masa arxasında oturmaq adəti yox idi. Qonağın altına mütəlcə döşəkçə salar, qoltuğunun altına mütəkkə qoyardılar və bundan sonra söhbət başlanardı, ordan-burdan. Kənar aləmlə demək olar ki, əlaqəsi olmayan kənd əhli, ev sahibi üçün bu söhbət, aydındır ki, çox maraqlı idi. Bu arada yemək hazırlanırdı, ataların tapşırığı qanun üzrə: “Varın verən utanmaz”- kimisi imkanı vardı, quzu kəsirdi, kimisi çolpa, o birisi yumurta çıxırtması hazırlayır, eləsi də olurdu ki, şor-çörək təklif edirdi. Süfrə qonağın qabağında açılar, çörək, sonra yemək gələrdi və “bismillah ərrehman ərrehim”dən sonra başlayardılar yeməyə. Çörək yeyən zaman danışmaq olmaz-günahdır. Quran belə tələb edir... Yeyib qurtarandan və “şükr əlhəmdülillah” deyəndən sonra süfrədən çörək, sonra qab-qacaq və sairə yığışdırılırdı. Bundan sonra “qonaq üçün” ehtiyatda saxlanan, evdəki ən yaxşı meyvə və xüştəbar-qoz, fındıq, tut qurusu, kişmiş gətirilirdi. Yadımdadır, böyükklər və hətta

böyük uşaqlar ən yaxşı meyvələri və digər yeməli şeyləri nə özləri yeyər, nə də kiçik uşaqlara verərdilər və ciddi surətdə deyərtilər: “bu, qonaq üçündür”. Və hamı ailənin bu tabusuna riayət etməli idi.

Yeməkdən sonra söhbət (xüştəbarla birlikdə) davam etdirilirdi və indi bu, daha şirin və maraqlı olurdu. Söhbət də həmin kişi məclisində gedərdi. Qadınlar övvəldən axıradək ayrıca oturur və çörək yeyərdilər (əgər yeməyə bir şey vardısı – yemək az olanda hamısı gətirilirdi kişilərin süfrəsinə). Qonaqlıq və gecələmə əvəzinə pul almaq, hətta təklif etmək belə olmazdı: bu, ev sahibi üçün xalq qarşısında bədnamlıq, Allah hüzurunda küfr olardı”.¹

Evinde yedirdib-içirdib yola salmaq, qonağın müxtəlif ehtiyaclarını təmin etmək o qədər təbii hal almışdı ki, bunu başqa cür təsəvvür etmək belə mümkün deyildi. Qonaqlar arasında ayrışçılıq qoyulmurdu. Kasıblara belə əl tutmaq özü də qonaqpərvərliyə xas xüsusiyyətlərdən idi.

Mirzə Fətəli Axundovun “Hekayəti-Müsyö Jordan həkimi-nəbatat və dərviş Məstəli şah-cadükəni-məşhur” əsərində Qarabağın Təklə-Muğanlı obasının bəyi Hatəmخان ağanın evində Fransadan gələn qonağın qalmasından bəhs

¹ Saley bəy. Əllər. Bakı, “Elm”, 1997, s.59

olunur. Müəllif Şəhrəbanu xanımın simasında Qarabağ qadınlarının qonağa necə qulluq edib, süfrə açdığını təsvir edərək yazır: “Müsyö Jordana qaymaq gerek, bozartma gerek ki, gedib öz ölkəsində deməsin ki, Qarabağ elatının arvadları mərifətsiz olurlar, qonağa hörmət edə bilmirlər”.¹

Y.V.Çəmənşəminli “Evdar arvad” məqaləsində isə belə yazır: “Ev bir məmləkətə bənzəyir, evdar arvad da onun padşahına. Padşah yaxşı olsa, məmləkət də nizam və qayda ilə dolanar. Şərt bir qazan bişmiş ocağın üstünə qoyub qaynatmaq deyil, arvad gerek evin hər bir dairəsinə nəzər yetirsin. Ən əvvəl təmizliyə diqqət versin. Ev hər gün silinib süpürülməlidir, otaqlarda hər şey öz yerində qayda ilə qoyulub baxanlara səliqə nə olduğunu duydursun. Külfət üzvlərinin təmiz libas geyməyinə evdar arvad çalışmalıdır. Mətbəxin nizamı da xanıma bağlıdır: aşbaz da hazırlasa, xanımın gözü bişmişin üstə olmalıdır ki, külfət təmiz və dadlı xörəklər yeyə bilsin. Evdar arvad səy etməlidir ki, israf olunmasın, evin məkulatı hədə yerə dağılmasın. Bacarıqlı arvad evdə qış üçün tədarük görər, cürbəcür müəbbələr bişirər, turşular və şorabalar (duzlu xiyar və qeyri) hazırlar, göyerti və meyvə qurudar, riçal qayırar. Qoçaq arvad hər şeydən

¹ M.F.Axundov. Komedyalar, povest, şerlər. Bakı, “Yazıçı”, 1982, s.44

mənfəət götürər, həyətdə qəşəng ləklər saldırıb göyerti əkdirər; toyuq, xoruz saxlar, kürt düşəni vaxtında basdırar, cücə çıxardarlar. Mümkün olsa inək saxlar ki, südü ilə balalar bəsləsinlər... xülasə, evdar arvadın vəzifəsi çox çətindir. Böyük hünər və qanacaq istəyir. Evə bir qonaq gəldikdə kişinin başını uca eyləyən arvad olur. Lazımı bir qayda ilə qonağı qarşılıyır, söhbətlərlə məşğul edir. Sonra çörək masasına dəvət eyləyir. Buraların səliqəsi evdar arvadın ləyaqətli olub-olmadığını göstərir”.¹ Müəllif burada qadınların rolunu lazımcına dəyərləndirə bilməşdir. Qadınlar öz üzərlərinə düşən məsuliyyəti həmişə yaxşı başa düşmüşlər. Onlardakı təlaş, qonağı layiqincə yola salmağı bacarmaq həyəcanı təbii haldır.

Yazıçı Ə.Haqverdiyevin də yaradıcılığında qonaqpərvərliyə yer verilmişdir. O göstərir ki, öncə qonaqlara çay verilir, sonra kabab hazırlanır və bir şaqqa ət də yol azuqəsi kimi qoyulur. Layiqincə qonaq eyləyib evində bir gecə saxlayan qocadan bəhs edərkən onun bir kök qoyun da başısladığını qeyd edən müəllif, evdən gedən mehmana verilən hədiyyəni xatırladır.² Yəni hədiyyənin nə olduğu vacib deyil, əsas onun

¹ Y.V.Çəmənşəminli. Əsərləri. 3-cü c., Bakı, “Elm”, 1977, s.156.

² Ə.Haqverdiyev. Seçilmiş əsərləri, 2-ci c., Bakı, “Azərneşr”, 1957, s.182-183.

ürəkdən bağışlanmasıdır. Elə bütün qonaqpərvərliyin özü təmiz ürəklə icra edilməlidir. Çünki ürəyiaçıqlılıq, dürüstlük, saflıq, mərhəmətlilik, rəhmdillilik, yardımsevərlik yüksək mənəvi dəyərlər olmaqla, insanın daxilindəki ən yaxşı keyfiyyətləri açmaq üçün imkan yaradır və insanlarda önəmli əhəmiyyət kəsb edən xüsusiyyətlərdir. Böyüklər tərəfindən bizlərə daim xoşrəftarlılıq tövsiyə olunub. Qonağı layiqincə yola salmaq ev sahibini rahat edir və o, daxilən məmnunluq hissi keçirir. Əsrlər boyunca ailədə uşaqlar qonağa hörmət ruhunda tərbiyə edilmiş və bu hiss onlarda dönə-dönə aşılammışdır. Bu keyfiyyət hər bir ailədə mühüm yer tutmuşdur. Başqa cür ola da bilməzdi, çünki qonaq gələcəkdə ailənin (evi tərk etdikdən sonra) yaxşı adının təbliğatçısına çevrilirdi. Bu adət vasitəsilə böyüklərə hörmət, kiçiklərə qayğı göstərmək tövsiyə olunmuşdur.

Bu gün də qonaq olaraq birinin evinə təşrif buyurmuş şəxs imkanı daxilində ev sahibinə müxtəlif hədiyyələr təqdim etməyi zəruri sayır. Öz növbəsində ev sahibi də qonağı lazımi səviyyədə qarşıladıqdan sonra yola salarkən ona cüzi də olsa, nə isə bir şey bəxş etməyə çalışır. Deməli, əsrlərin sərhədini aşaraq bu, günümüzə qədər gəlib çatmış qonaqpərvərliyə xas keyfiyyətləri xalqımız qoruyub saxlamağa çalışır.

Qonaqlara xidmət bununla bitmiş hesab olunmur. Bəzən evinə ən əziz qonağı gəlmiş adam yalnız evdə onun qulluğunda durmaqla kifayətlənməyib, bulaq başına, meşənin qoynuna aparacağı da zəruri sayır. Burada da süfrə açılıb kabab bişirilir.

MÜXTƏLİF MƏRASİMLƏRDƏ QONAQPƏRVƏRLİYİN İCRASI

Qonaqpərvərlik bayramlarda xüsusi xarakter daşıyırdı. Ramazan bayramında iftara qonaq dəvət etmək və ya gedərkən şirni aparmaq, qurban bayramında isə qurbanlıq ətindən də götürüb yaxın qohumlara, qonşulara paylaşmaq məqsədilə qonaq olmaq artıq bir ənənə, borc halını almaqla yanaşı, həm də savab sayılır. Belə ki, bu bayramlarda nəfsi qorumaqla bərabər, oruc tutanlara ziyafət vermək, imkanı olanların mərhəmət göstərərək allah yolunda qurban dedikləri heyvanların ətinin bölüşdürülərək paylaşılması kimi keyfiyyətlər insanları bir-birinə isinişdirir və daha da yaxınlaşdırır. Xüsusən də Novruz bayramı günlərində hamı bir-birinə qonaq gedərdi, küsülülər barışar, hədiyyə təqdim olunar, şirnilər paylanardı.

Qonaqpərvərlik adəti xüsusən bayram mərasimlərində özünü qabarıq göstərirdi. Öz zənginliyi və rəngarəngliyi ilə seçilən Novruz bayramı mərasimlərində Hollandiya dənizçisi Yan Streys də iştirak etmişdir. Dənizçi azərbaycanlıların Novruz bayramını necə qeyd etdiklərindən söhbət açır. O, eyni zamanda qonaq olduğu xanın açdığı süfrənin təsvirini verir. Bununla yanaşı, müəllif

daha sonra yazırdı ki, bizim zadəganlar, mən də onlarla birlikdə, gah bu, gah da digər azərbaycanlının yanına yeməyə qaçırıdım və möhkəm əmin idim ki, müsəlmanların yeməyi ilə bizim boş, ac qarınlığımız arasında din ayrılığı bərdə heç bir narazılıq yaranmayacaq. Bu isə öz növbəsində, Azərbaycanda qonağa hörmət bərdə fikrimizi təsdiq etməyə əsas verir. Doğrudan da yurdumuzda qonaqlara heç bir fərq qoyulmamış, dini və milli mənsubiyyətlərinə görə əsla ayrı-seçkilik edilməmişdir. Burada yarımsəhrəlik, xeyirxahlıq, səmimiyyət, dürüstlük, sadəlik və müxtəlif xalqlara münasibət məsələləri bir-biri ilə çulğalaşmışdır.

Etnoqrafik materiallar Ordubad bağbanları arasında xüsusi bir qonaqpərvərliyin mövcudluğunu təsdiq edir. Bu adət bostanpozma adlanırdı. Məhsul yığımindən sonra bağbanlar qonaq çağırırdı və onu yola salarkən yetişdirdikləri müxtəlif məhsullardan pay qoyurlar.¹ Göründüyü kimi, el-oba heç vaxt bir-birindən kömək əlini əsirgəməyib, dara düşənə birgə söylə yardım etməyə çalışıb. Əvəzsiz yardım etmə halları bu gün də mövcuddur.

Azərbaycanda qonaqpərvərlik vasitəsilə icra olunan digər adətlərdən biri də damazlıq adətidir.

¹ H.Quliyev. Azərbaycanda ailə məişətinin bəzi məsələləri. Bakı, "Elm", 1986, s.39.

Belə ki, heyvanı olmayan kəndli qonaqlıq edib ən yaxın adamlarını evinə dəvət edir və elə bu məclisdə gələnlər ona hansı heyvanı bağışlaya biləcəklərini elan edirlər. Ertəsi gün vəd etdikləri heyvanı göndərirlər.

Müasir dövrdə qonaqpərvərliyə bir sıra hallarda xüsusi diqqət yetirilir ki, bu da özünü ad günləri, elçilik, nişan və toy mərasimləri zamanı daha qabarıq şəkildə büruzə verir.

Ad gününü təbrik etmək dəb halını almışdır. Bu zaman ad günü qeyd olunan şəxsə müxtəlif hədiyyələr təqdim edilməsi həmin mərasimin şərtlərindən biridir. Hədiyyə verərkən onun gərəklili olacağına diqqət yetirmək lazımdır. Təbii ki, qonaqlıq zamanı ev sahibi tərəfindən süfrəyə müxtəlif çeşidli yeməklər və şirniyyat məmulatı düzülür.

Hələ qədim dövrlərdən başlayaraq indiyədək davam edən qonaqpərvərlik adətinin, xüsusilə elçilik, nişan və toy mərasimləri zamanı icrası daha diqqətəlayiqdir. Belə ki, burada qonaqpərvərlik özünəməxsus tərzdə icra olunur. Qız evinə oğlan evi hədiyyələr təqdim edir. Ev sahibi də gələn qonaqları lazımi qaydada qarşılayıb yola salmağa ciddi riayət etməyə çalışır.

Müasir dövrümüzdə qonaqlıq süfrəsinə təqdim olunan yeməklər daha fərqlidir. Buraya müxtəlif növ salatlar daxildir. Bu yemək növlərindən

sonra toyuq soyutması və ya qızartması, yaxud yarpaq dolması, dovğa və nəhayət, balıq kababı və s. də təqdim olunur. Qonaqlar üçün açılan süfrənin müxtəlif çeşidli yeməklərlə bəzədilməsi qonaqlara hörmətlə yanaşı, həmçinin Azərbaycan mətbəxinin zəngin yemək növlərinə malik olduğunu da sübuta yetirir.

Azərbaycan süfrəsində qonaqlara verilən yeməklər çoxçeşidli, zəngin və rəngarəngdir. Yeməklər bəzən etnoqrafik zonalar üzrə fərqlənir. Lakin bir məqam aydındır ki, bütün zonalarda ən çox təqdim olunan yemək plovdur və onun özünün də müxtəlif çeşidləri vardır. Belə ki, plov süfrəyə ləvəngi, fisincan, çığırtma, səbzi qovurma və s. ilə birgə təqdim edilir. Plovla bərabər kabab da mühüm yer tutur. Qonaqlıq süfrəsinə qurudlu xəngəl, balıq qızartması, badımcan və yarpaq dolması, düşbərə, qutab və bu kimi onlarla milli yemək növlərini də təqdim etmək mümkündür.

Şərq dünyasında, xüsusən də müsəlman aləmində, bir qayda olaraq, qonağa böyük ehtiram göstərilməsi nəsihətinə əməl edilmişdir. Bu, Məhəmməd peyğəmbərin qonağa münasibətə dair kəlamlarında da öz əksini tapmışdır. Peyğəmbərimiz buyurur: “Qonağa hörmət edəndə qeyri-səmimiliyə yol verməyi qadağan edirəm”. Birisi ziyarət etmək üçün sizə gəlirsə, ona ehtiram

göstərin. Bir icmanın başçısı sizə gəldimi, onu ehtiramla qarşıləyin. “Şübhə yoxdur ki, adamın öz qonağını qapıya qədər ötürməsi ən vacib şərtlərdən biridir”.¹ Göründüyü kimi, qonağa ehtiram etmək Məhəmməd peyğəmbər tərəfindən də tövsiyə olunurdu. Peyğəmbərin məşhur kəlamlarından birində buyurur ki, üç duanın qəbul olunacağına şübhə yoxdur: məzlumun duası, qonağın duası və ata-anasın övladına etdiyi dua².

¹ Məhəmməd peyğəmbərin həyatı və kəlamları. “Bilik”, 1990, s.103.

² Yəni orada, s.120-121.

QONAQPƏRVƏRLİK XALQ YARADICILIĞI İNCİLƏRİNDƏ

Azərbaycan xalqının real həyat tərzinin mühüm cəhətlərini özündə əks etdirən şifahi xalq yaradıcılığı incilərində, tarixi salnamə olan dastanlarımızda, nağıllarımızda, əfsanələrimizdə, aşiq yaradıcılığı nümunələrində, atalar sözlərində, bayatılarımızda qonaq və ona münasibət haqqında geniş məlumat verilir. Qonağa hörmət edilməsi şifahi xalq yaradıcılığından kənar qala bilməzdi. Bir neçə nümunə ilə fikrimizi sübuta yetirək.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında deyilir ki, “qonağı gəlməyən qara evlər yıxılsa hey”. Bu o deməkdir ki, əgər bir evə qonaq təşrif buyurmursa, deməli, o ev ev deyil və yıxılması qalmasından vacibdir. Bu, qonağın hər bir evdə necə böyük ehtiram sahibi olmasına dəlalət edir. Elə həmin dastanda ən yaxşı qadın evin dirəyi hesab olunur ki, onu da bu cür dəyərləndirirlər: “Ozan, evin dayağı oldur ki, yazıdan-yabandan evə bir qonaq gəlsə, ər adam evdə olmasa, ol onu yedirər, içirər, ağırlar, əzizlər, göndərər”.¹ Ümumiyyətlə, el arasında tək cə qadınlar deyil, bütün

¹ Kitabi-Dədə Qorqud. Bakı, “Azərneşr”, 1962, s.14.

insanlar qiymətləndiriləndə ilk növbədə onun qonağa münasibəti, səxavəti əsas meyar kimi götürülür və xalq arasında da məhz belə adamlar böyük hörmət və nüfuz sahibi olurlar.

Burada XIII əsrin görkəmli Azərbaycan mü-təfəkkiri Nəsirəddin Tusinin səxavət haqqında yazdığını xatırlatmaq yerinə düşür: O yazır: "Səxavət ona deyilir ki, mal-dövlətin sərf edilməsi necə lazım, necə layiqsə, elə də yerinə yetirilsin və sona qədər bu cürə də davam etdirilsin. Səxavət elə bir növdür ki, onun da özünə daxil olan bir çox növləri vardır... lakin "səxavət" cinsinə daxil olan fəzilətlər səkkizdir: birinci – kərəm, ikinci – əliaçıqlıq, üçüncü – əfv, dördüncü – mürtüvvət, beşinci – xeyirxahlıq, altıncı – yardım, yeddinci – pay, səkkizinci – üzüyumşaqılıq".¹ Deməli, "Elm aləminin şahı" adlandırılan Nəsirəddin Tusi haqlı olaraq səxavətin özündə də müəyyən xüsusiyyətlərin birləşdiyini vurğulayır.

Dastanda xanlar xanı xan Bayandının ildə bir kərə toy edib Oğuz bəylərini qonaqlaması barədə də bəhs olunur.² Faruq Sümərin də İbn Fədlanın verdiyi məlumata əsaslanaraq oğuzların doğrucul, namuslu və qonaqpərvər olduğunu söyləməsi

¹ Xacə Nəsirəddin. Tusi Əxlaqi-nasiri. Bakı, "Elm", 1989, s.86-87.

² Kitabı-Dədə Qorqud. Bakı, "Azərənşr", 1962, s.12.

dastandan bəlli olan bu fikri bir daha təsdiqləyir.¹

Tədqiqatçı Ə.H.Həşimov bu barədə yazır: "İnsanpərvərlik hissi Azərbaycan xalqının süf-rəsini də ürəyi kimi açıq və geniş etmişdir. Nağıllarımız içərisində eləsinə tapmaq olmaz ki, orada zəhmət adamı "qonaq istəyirsənmi? – sualına: –"gözüm üstə yerin var!" – deyə cavab verməsin. Həm də bu, gəlişigözəl söz demək xatirinə verilən cavab deyil, zəhmətkeş azər-baycanlının ürək sözüdür, onun geniş qəlbinin təcəssümüdür. Azərbaycanlılara görə, "evin yara-şığı uşaq" olduğu kimi, "süfrənin yaraşığı da qonaqdır". "Qonaq sevenin süfrəsi boş olmaz", "Qonaqsız ev uğursuz olur" və s.²

Təsadüfi deyildir ki, nağıllarımızda xeyir qüvvənin təmsilçiləri xeyirxah, səxavətli, yox-sullara əl tutub kömək edən adamlar sayılır. Əbəs yerə deyilməyib ki, "mərd igidlər süfrə açar, ad alar".³ Bu barədə Molla Vəli Vidadi belə yazır:

Səxavət olmayan kəsdə şücayyət fəli-nadirdir.

*Kərəmsiz kimsəni hər yerdə gördüm, bikhünər gördüm.*⁴

¹ Faruq Sümər. Oğuzlar (tərcümə Ramiz Əsgərindir). Bakı, "Yazıçı", 1992, s.69.

² Ə.H.Həşimov. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında tərbiyəvi fikirlər. Bakı, "Uşaqgəncəşr", 1958, s.40.

³ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası (20 cildə) 1-ci c., Bakı, "Elm", 1982, s.182.

⁴ Yenə orada, 6-cı c., Bakı, "Elm", 1988, s.388

Molla Pənah Vaqif isə belə deyir:

*Sən gəldin, nur doldu evə otağa,
Gəldiyin yollara canım sadağa,
Durub qurban olmaq sən tək qonağa
Nuşdur canımıza, qurban olduğum.¹*

Koroğlu dastanında deyilir ki, Koroğlu bir qarının qapısını döyüb, gecə onu qonaq saxlamasını xahiş edir. Qarı da “qonaq allah qonağıdı”, – deyir.² Koroğlunun özü isə qonağı barədə “Qonaq ki, var, mənim əzizim, iki gözümdü”, – söyləyir.³ Dastanda xanın qurduğu məclisin təsviri isə belə verilir: “Elə ki, xan üzrxahlığını elədi, yemək-içmək başlandı, saqi girdi məclisə. Ələmqulu xan dəlilərə burada bir qonaqlıq verdi, bir qonaqlıq verdi ki, nə deyim. Yedilər, içdilər, çalğıçılar çaldı, oxuyanlar oxudu, gecədən də bir az keçmiş məclis dağıldı”.⁴

Koroğlu:

*Çənlibeldə köçüm, qonum,
Atlasdan biçilər donum,*

¹ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası (20 cildə) 1-ci c., Bakı, “Elm”, 6-cı c., Bakı, “Elm”, 1988, s.415.

² Azərbaycan dastanları, 5 cildə. 4-cü c., Azərbaycan EA Nəşriyyatı, 1969, s.188.

³ Yənə orada, s.243.

⁴ Yənə orada, s.268.

*Ortadan qalxmaya xonum,
Gündə yüz qonağım ola!..¹ – deyir.*

Yuxarıdakı misralarda dərin köklərə malik olan qonaqpərvərlik öz parlaq ifadəsini tapmışdır. Göründüyü kimi, məişətdə həlledici rol oynayan qonaqpərvərlik adəti görkəmli sənəti daşıyır, yaşam tərzinin bir parçası kimi, arzuolunan bir hal kimi təqdir edilir. Bu adətin yaranması cəmiyyətin özünün tələbatı ilə baş vermiş, məhz bu zəmində də müəyyən qaydalar formalaşmışdır.

Toponimlərlə bağlı rəvayətlərdə də qonaqpərvərliyin izləri öz təzahürünü tapmışdır. Mə-

¹ Azərbaycan dastanları, 5 cildə. 4-cü c., Azərbaycan EA Nəşriyyatı, 1969, s.274.

sələn, Şuşa adı ilə bağlı maraqlı bir rəvayət vardır. Belə ki, “vaxtilə Pənah xan Bərdə xanına qonaq gəlir. Bərdə xanı möhtərəm qonağın rəğbətini qazanmaq üçün onun şərəfinə ov təşkil edir. Onlar Qarabağın tərifi atlarını minib nö-kərləri, tazıları ilə yaxındakı uca dağlara, sıx meşələrə ova çıxırlar. Bu dağlardan ətrafı seyr edən Pənah xan heyran qalır öz-özünə deyir: “Bu nə gözəl yerdir. Nə gözəl, aydın, saf havası var. Elə bil şüşədir. Uzaqdan hər şey ayna kimi görünür. Burada hər-həlbət gözəl bir şəhər salmaq lazımdır”.¹ Qarabağın yüksək yerində Şuşa şəhəri belə salınır.

Xalqlar, o cümlədən insanlar arasında dağılmaz körpü salan qonaqpərvərlik adəti haqqında dastanlarımızda xeyli məlumat vardır. Burada xalqın bütün təbəqələrinə (həm yuxarı, həm də aşağı) məxsus olan mehmannəvazlıq öz əksini tapmışdır. Dövrün hadisələrini əks etdirməklə yanaşı, xalqın real həyat tərzi ilə səsleşən dastanlarımızda xeyirxah hisslər, vətənpərvərlik, azadlıq uğrunda mübarizə duyğuları ilə yanaşı, qonaqpərvərlik adəti də tərənnüm olunur. Məsələn, “Tahir-Zöhrə” dastanında deyilir: “-Anasını çağırır dedi: -Mən qoyunu arxaca yığır gələnə kimi sən xörəyi hazır elə. Gərək elə

¹ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası (20 cildə) 1-ci c., Bakı, “Elm”, 1982, s.46.

eyləyəsen ki, bizim əziz qonağımız inciməyə. Arvad o saat xörəyi bişirib dəmə qoydu... qarı qalxıb əlüstü süfrə salıb, xörəyi qablara çəkdi, gətirib ortaya qoydu”.¹ Bu sözlər xüsusən bəcaıqlı qadınların üzərinə düşən öhdəliyin layiqincə yerinə yetirilməsinə bir işarədir.

“Aşıq Qərib” dastanında da Qərib Xacənin evində qonaq qalarkən onun üçün tədarük görüldüyü qeyd edilir² və göstərilir ki, “Qərib sözünü tamam etdi, qonaqlar yeyib-içdikdən sonra hərə öz mənzilinə getdi. Qərib üçün Xacə yer salıb otaqların birində onu rahat etdi”.³ Burada uzaq diyardan gələn və gəldiyi yerdə heç bir qohum-əqrəbası olmadığı halda hörmətlə qəbul edilən aşıqdan söhbət gedir. El-oba dolaşaraq oymaq-oymaq gəzib saz-söhbəti ilə məclislərə yaraşlıq verən saz ustaları – aşıqlar və şairlərin yaradıcılığını mahnılarda yaşadan xanəndələr ziyafətlərin əvəzsiz iştirakçılarına çevrilirdilər. Bu bir həqiqətdir ki, bir-birini tamamlayaraq məclisi rəvnəqləndirən musiqiçilər və öz ifaları ilə ruhu oxşayan aşıqlar qonaqlar üçün böyük zövq mənbəyi olurdular. Bu da xalqımızda qonağı hərtərəfli razı salmaq meylinin son dərəcə

¹ Azərbaycan məhəbbət dastanları. Bakı, “Elm”, 1979, s.49.

² Yənə orada, s.175

³ Yənə orada, s.178.

qüvvətli olduğundan xəbər verir.

“Qurbani” dastanında qonağa münasibətə dair nəsihətamiz məsləhətlər elə dolğun təsvir edilmişdir ki, bütövlükdə böyüklerin kiçiklərə verdiyi öyüd kimi səslənir.

*Sən nüdrətən bir məclisə varanda,
Yaxşı əyləş, yaxşı otur, yaxşı dur!
Dindirəndə mərifətdən xəbər ver,
Görən desin qardaşımdan yaxşıdır.*

*Dəllək Murad, bir vaxt gələr qonağın,
Ona məsrəf olar dügilə yağın,
Bircə gülər üzün, açıq qabağın,
Şirin dilin hamusından yaxşıdır.¹*

Bu ibrətamiz kəlamlarda qonaqlıqda ədəb-ərkan qaydalarına riayət etməyin örnəyi verilir. Dastanlarımızda qonaqpərvərlik adəti gündəlik yaşam tərzinin bir parçası və icrası mütləq zərurət tələb edən keyfiyyət kimi ön plana çıxır. Bu adət eyni zamanda sadə adamların münasibəti, tərbiyəsi kimi işıqlandırılır.

“Məhəmməd-Gülendam” dastanında isə belə bir məqam var:

¹ Azərbaycan məhəbbət dastanları. Bakı, “Elm”, 1979, s.203

*Canımın yiyəsi, ay gözüm nənə,
Qonağın könlünü xoş gəldin söylər.
Sana nəsyətdi bu sözüüm, nənə.
Qonağın könlünü xoş gəldin söylər.¹*

Burada “söylər”, yəni “sevər” mənasında verilməmişdir. Dastandan görüldüyü kimi, qonağı qarşılaşarkən ilk növbədə ona gülər üzle “xoş gəldin” deməklə könlünü oxşamaq olar, çünki “xoş gəldin” sözüne təbessümlü bir cavab hər şeyə dəyər. Dastanlarımızda bütün insanlarla bərabər, müxtəlif xalqlara da hörmət hissi aşılamaq tələnnüm edilir.

Şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən olan əfsanələrdə də qonaqpərvərlik adəti öz təcəssümünü tapmışdır. Məsələn, “Bülbül nəğməsi” əfsanəsində qonaqpərvərlik belə təsvir olunur: “Bir axşam onların qapısını bir qoca döydü, bircə gecə yatmağa, dincəlməyə bir bucaq istədi. Qardaşlar qocanı hörmətlə qarşıladılar. Evin ən yaxşı döşəyini onun altına saldılar, ən yaxşı mütəkkəni onun dirşeyinin altına qoydular, ən yumşaq yastığı onun başının altına rahatladılar. Çörəyin, xörəyin, çayın ən dadlısını, tamlısını

¹ Azərbaycan məhəbbət dastanları. Bakı, “Elm”, 1979, s.424.

onun süfrəsinə düzdülər.¹ Göründüyü kimi, evin ən yaxşı neməti qonağa verilir. Hər kəs qonağı naminə istənilən cəfaya və fədakarlığa hazır olduğunu nümayiş etdirir.

“Xacə Nəsirəddin Tusi ilə bostançı” rəvayətində Nəsirəddin Tusinin yoldan ötürkən bir bostançı ilə söhbətindən bəhs edilir. N.Tusi bostandakı qarpızların keyfiyyətini kəsilməzdən əvvəl xəbər verən qocanın bu qabiliyyətini yoxlamaq məqsədilə xeyli qarpız kəsib nuş edir. O, bostançının qarpızların keyfiyyətini yüksək dəqiqliklə müəyyənləşdirdiyindən təəccüblənir və xarab etdiyi qarpızlar müqabilində qocaya pul təklif edir. Lakin qoca onu öz qonağı kimi qəbul etdiyindən heç bir vəchlə pul götürmür.²

Nəsillərdən-nəsillərə keçib, əsrlərin sərhədini aşan müdrik atalar sözlərində qonaq və ona hörmət barədə belə deyilir:

- Qonaq bərəkət gətirər.*
- Qonaq sevənin süfrəsi boş olmaz.*
- Qonaq süfrənin yaraşığıdır.*
- Qonaq evin gülüdür.*
- Qonağa da qurban olum, gəldiyi yollara da.*
- Qonağın ruzisu özündən qabaq gələr.*

¹ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası (20 cildə) 1-ci c., Bakı, “Elm”, 1982, s.39.

² Yene orada, s.94.

-*Qonaqsız ev – susuz dəyirman.*

-*Gəlmək qonaqdan, yola salmaq ev ziyəsindən.*¹

Xalqımız arasında qonağa olan münasibət inam və etiqadlarda da özünəməxsus şəkildə əks olunmuşdur. Məsələn,

-*İki nəfər baş-başa verərsə, deyərlər evə qonaq gələcək.*²

-*Gözləri yol çəkən adamın evinə qonaq gələr, deyərlər.*

-*Guya başından bir tük ayrılıb üzünə düşsə, deyərlər qonağın gəlir.*³

-*Səfərə gedənin dalınca su atarlar, deyərlər qoy aydınlıq olsun.*⁴

Qonaqpərvərlik inanclarda da öz əksini tapıb. Belə ki, “Elimizin sınıanmış inanclarına yaxşı beləd olan nənələrimiz xəmirə bulaşmış əllərinə baxaraq onun çirtladığını görəndə, tez əl-ayağa düşər, ay qız, ay gəlin, hazırlaşın, evə qonaq

¹ Atalar sözü (toplayanı Əbülqasım Hüseynzadə). Bakı, “Yazıçı”, 1981, s.91-92.

² Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası (20 cildə) 1-ci c., Bakı, “Elm”, 1982, s.3.

³ Yene orada, s.4.

⁴ Yene orada, s.5.

gələcək”,- deyərdilər. Qonağın gələcəyini qapı ağzında ayaqqabının ayaqqabı üstünə düşməsi də sınınmışdı ellərimizdə. Bir də görürdün ki, söhbət əsnasında deyərdilər: -vay, sağ gözüüm səyriyir” və ya sevinir, deməli, qonağımız gələcək”.¹

Qonağın hər bir evdə gözləndiyi barədə misalları bayatılarımızda da izləmək mümkündür. Məsələn:

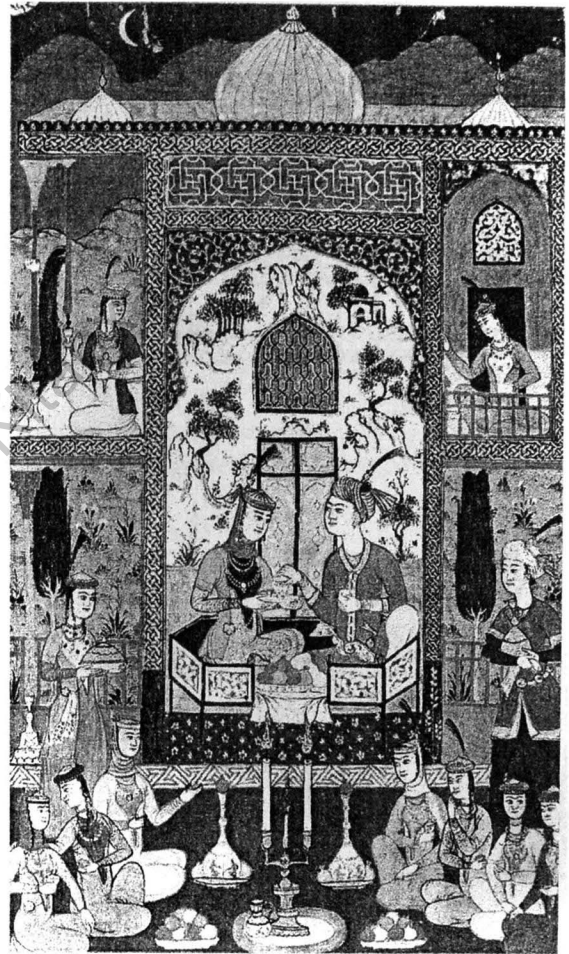
*Əzizim, binə gəlsin,
Köç gəlsin, binə gəlsin.
Yar sevdiiyim obadan
Gələn var, yenə gəlsin.*²

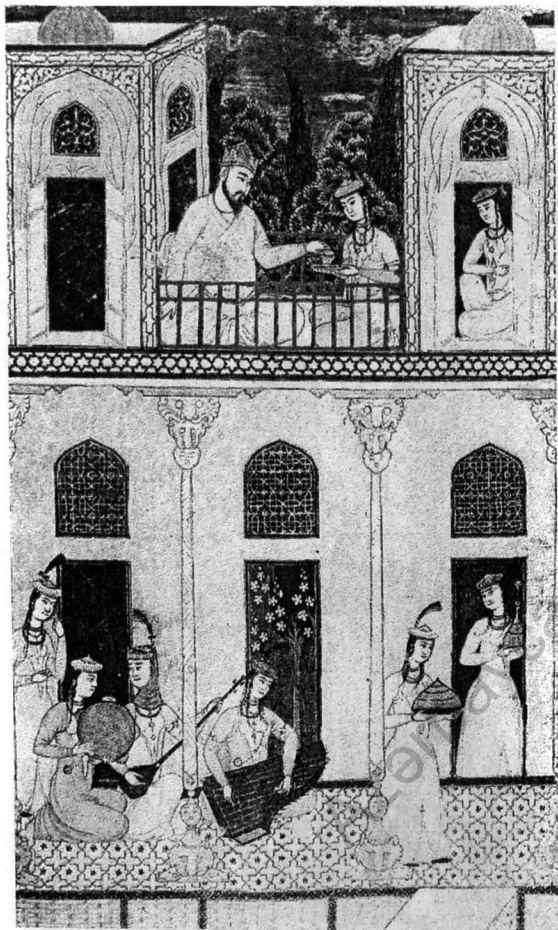
Qonaqpərvərliyin xalqımız arasında müqəddəs bir adət olmasını bir çox dəlillər sübut edir. Hətta təsviri incəsənət nümunələrində əks olunan ziyafət məclisləri də qonaqpərvərliyin məişətimizdə tutduğu mövqedən xəbər verir. Buna misal olaraq yalnız orta əsr rəsm əsərlərinə diqqət yetirmək kifayətdir.³

¹ T.Babayev. Ömrünüze nur calansın. Bakı, “Azərənər”, 2000, s.55.

² Bayatılar (toplayanı Vaqif Vəliyev), Bakı, “Yazıcı”, 1985, s.66.

³ Вах: К.Керимов. Султан Мухаммед и его школа. М., «Искусство», 1970.

Xalq mahnılarında də qonaq arzuolunan şəxsdir. Məsələn: "Azərbaycan maralı"nda deyilir:

*Mən qurbanam gözlərə,
Şirin-şirin sözlərə,
Bir qonaq gəl bizlərə,
Azərbaycan maralı.¹*

"Əmim oğlu":

*Gedin deyin xoruza, əmim oğlu,
Göydə aydır Firuzə, əmim oğlu,
Bu gecə banlamasın, əmim oğlu,
Qonaq gələcək bizə, əmim oğlu.²*

"Sevgili yar":

*Sevgili yarım, qaşların alıb canımı neylim,
Aşiq olmuşam sənə mən, düşübdür sənə meylim.
Ağ buxaqda xalın görüb heyranın ollam,
Gəl məni qonaq eylə, gözəl, mehmanın ollam.³*

*İstəkani noxudu, haxışta,
Evdə qonaq çoxudu, haxışta.*

¹ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası (20 cildə) 1-ci c., Bakı, "Elm", 1982, s.442.

² Yənə orada, s.448

³ Yənə orada, s.451

*Qonaqların içində, haxışta,
Bircə qardaş yoxudu, haxışta.¹*

Qədim el havalarında da (“Qonağam sizə”, “Evlərinin altı qaya”, “Qaragöz”) qonaqdan söz açılır.² Xalq arasında qonaqlıqla bağlı məzəli əhvalatlar da yayılmışdır. Hətta bəzən qonaqla bağlı yer adlarına da təsadüf edilir. Belə ki, Azərbaycanın Quba bölgəsində Qonaqkənd adlı şəhər tipli qəsəbə vardır.

Qonaqlıqla bağlı təbii ki, xoşagəlməz məqamlar da yox deyildir. Lakin folklorda buna nadir hallarda təsadüf edilir və yalnız üzlü qonaqlara aiddir. Məsələn, Avara qonaq ev yiyəsini də avara qoyar; Qonaq bu il burdadır, gələn il də sərəsər; Qonağa get deməzlər, altundan palazı çəkərlər.³

Tomirislə bağlı belə bir rəvayət vardır: “...onlar üçün (massagetlər nəzərdə tutulur –Ş.B.) çoxlu mal kəsilsin, bizim düşərgədə qonaqlıq düzəldilsin, süfrəyə yeməkdən başqa bolluca çaxır və hər cür xuruş qoyulsun. Bütün bu işlər

görüldükdən sonra mənim məsləhətim budur ki, düşərgədə qoşunun işə yaramayan bir hissəsi saxlanılsın və qalanları çayın qırağına qaytarılsın. Əgər mən öz zənnimdə yanılmıramsa, düşmənlər bu qədər neməti görüncə özünü onun üstünə atacaq, biz də böyük şücaət göstərərək ad qazanacağıq”.¹ Bu tarixi rəvayətdə qonaqlıq süfrəsinə dəvət etdiyi adamlara qarşı İran hökmdarı Kirin mənfur hərəkəti təsvir edilmişdir. Torpaqlarını genişləndirmək niyyəti ilə Tomirislə nikah sevdası baş tutmadığını gören Kir onun oğlunu qonaq dəvət edir, qonaqlar yeyib-içib sərxoş olduqdan sonra hücum edib onları öldürür. Nəticə etibarilə Tomiris Kiri məğlub etsə də, “qonaqlıq” ona oğlunun həyatı bahasına başa gəlir.

Ev sahibi qonağın təhlükəsizliyinə, adətən, təminat verirdi. Belə ki, ev sahibi qonağın bütün rahatlığı ilə bərabər, sağ-salamat yola salınması, heç kəs tərəfindən ona xətər yetirilməməsi üçün cavabdeh olurdu. Təsadüfi bir qonağın və ya hər hansı bir səyyahın müəyyən evdə mehman olduğu müddətdə, onun qayğısına qalmaq ev yiyəsinin üzərinə düşürdü. Qonağın malının mühafizəsinə təminat da buraya daxil idi. Qonaq evi tərk etdikdən, yəni yola salındıqdan sonrakı vəziyyət ev sahibinin səlahiyyətindən kənar sayılırdı.

¹ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. (20 cildə). 1-ci c., Bakı, “Elm”, 1982, s.89.

¹ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. (20 cildə). 1-ci c., Bakı, “Elm”, 1982, s.110

² Bax: Azərbaycan folkloru antologiyası. 2 cildə. 1-ci kitab, Bakı, “Azərbaycan EA Nəşriyyatı”, s.107, 121, 128

³ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. (20 cildə). 1-ci c., Bakı, “Elm”, 1982, s.156-167.

Amma qonağın evi terk etdikdə müəyyən bir xahişi və ya arzusu olardısı, təbii ki, onun istəyini yerinə yetirmək üçün ev sahibi əlindən gələni əsirgəməz və lazım gələrsə, qonağını müəyyən yerədək ötürməyi və ya lazımı yerə aparmağı özünə borc bilirdi.

Qonaqpərvərlik bəşər tarixinin müxtəlif dövrlərində eyni dərəcədə əhəmiyyət kəsb etmişdir. İstər qədim dövrlərdə, istərsə də müasir dövrimizdə qonağa hörmət edilməsinin zəruriliyi Azərbaycan üçün səciyyəvi xarakter daşmışdır. Qonağa hörmət uzun əsrlər boyu hər bir ailənin, hər bir evin borcu sayılmışdır, qonaq isə müqəddəs, toxunulmaz bir şəxs hesab olunmuşdur. Heç şübhəsiz ki, bir sıra adətlər kimi, qonaqpərvərlik adəti də bəşəriyyətin inkişaf prosesi ilə əlaqədar olaraq bir sıra dəyişikliklərə məruz qalmışdır.

ƏDİBLƏR QONAQPƏRVƏRLİK HAQQINDA

Qədim el adəti olan qonaqpərvərlik geniş yayılmış, uzunömürlü, xalqımızın müəyyən ənənələrini özündə ehtiva edən və onları bu günümüzədək qoruyub saxlayan bir mərasimdir. Zəmanəmizin böyük şairi Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar uşaqlıq illərini keçirdiyi kəndlərdən birində səfalı Şəngülava yurdunda qonaq qaldığını şirin bir xatirə kimi yad edərək şerə çevirmişdir:

*Şəngülava yurdu, aşiq alması,
Gah da gedib orda qonaq qalması,
Daş atması, alma-heyva salması,
Qalıb şirin yuxu kimi yadımda
Əsər qoyub ruhumda, hər zadımda.¹*

Xalq şairimiz Səməd Vurğun qonaqpərvərliyi “Aygün” əsərində yığcam şəkildə belə təsvir edir:

*Başdan ayağadək geyib qırmızı,
Məclisə gün kimi şölələr yayır.
Gələn qonaqlara bu ellər qızı.
Üstü zəfəranlı plov paylayır.*

¹ M.Şəhriyar. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Azərneşr”, 1966, s.20.

*Yayılmış nanənin, reyhanın ətri,
Süfrədə rəngbərəng şərablər da var.
Otağa sığmayıb gül dəstələri,
Sağ olsun səmimi, mehriban dostlar.¹*

Şair əsərin qəhrəmanı Aygunun evindəki şənliyi, büsəti təsvir edərkən məclisdə sağlıqlar deyildiyini, təbrik nitqləri söyləndiyini, dostların, tanışların rəqs etdiyini, nəğməkarın səsinin hər tərəfə yayıldığını qeyd edir. Nəğməkarın səsinə məclisdəkilər sükutla dinləyir. Nəhayət, şair qonaqların getməsinə belə qələmə alır:

*Gecədən çox keçdi, qonaq gələnlər
Qalxıb dağılışdı bir-bir, iki-bir;
Qonaq da köçəri bir quşa bənzər,
Yalnız ev sahibi uçan deyildir.²*

Şairin də təsvirindən aydın olduğu kimi, müasir dövrümüzdə bu və ya digər münasibətlə (ad günü, nişan, təbrikətmə və başqa mərasimlər) qonaqlıqlar təşkil edilir. Məqsəddən asılı olmayaraq bir yerə yığılıb kiminsə sevincinə şərik olmaq, əylənmək, şənlənmək qonaqpərvərliyin səciyyəvi cəhətidir. Şübhəsiz, belə mərasimlərdə səbəbkar

¹ S.Vurğun. Əsərləri, 3-cü c., Bakı, "Azərbaycan EA Nəşriyyatı", 1961, s.488.

² Yəni orada, s.491.

olur və qonaqlıq süfrəsinə bir masabəyi seçilir ki, o da bütün iştirakçılar adından səbəbkarı təbrik etdikdən sonra hamının sağlığına bədələr qaldırılır. Keçmiş kommunist rejimi dövründə qadağa qoyulmuş bir sıra bayramlar (orucluq, qurban və s.) hazırda yeni həyat qazanmışdır və geniş şəkildə qeyd olunur. Bu bayramlar insanları həm allah qarşısında, həm də bütün insanlar arasında təmizliyə, saflığa və müqəddəsliyə səsləyir, onları mənən ucaldır.

Məlum olduğu kimi, zaman-zaman qonaqpərvərlik ənənələri inkişaf edərək, nəsildən-nəsilə ötürülmüş və daha da təkmilləşmişdir. Toylarda, bayramlarda və digər şənliklərdə kədəri unutturub, əhalini sevincə ruhlandırmaq məhz qonaqpərvərliyə xas olan cəhətlərdir. Qonaqpərvərlik müasir dövrün xüsusiyyətlərinə daha çox uyğunlaşdırılmış və yeni keyfiyyət dəyişikliklərinə məruz qalmışdır. Əsrlər boyu yalnız bir münasibət dəyişməz qalmışdır ki, o da qonağa böyük hörmətdir. Ev sahibi bu yolda bütün imkanlardan istifadə edir. Qonaqları təbiətin füsunkar güşələri ilə tanış etmək, onları mənzərəli yerlərə gəzməyə aparmaq da ev sahibinin başını uca edən xüsusiyyətlərdəndir.

Qonaqpərvərlik ictimai həyatımızda, məişətimizdə, münasibətlərimizdə mənəvi keyfiyyətlərin hərtərəfli ifadəsinə xidmət edir. Cəmiyyətin

tərəqqisinə yönəldilmiş bir adət kimi mədəniyyətlərin yaxınlaşmasına və çulğalaşmasına gətirib çıxarır. Əmin-amanlığa çağıran bu adətlə xalqlar arasında yaranan ünsiyyət və təmas müsbət nəticələr verir.

Azərbaycanda icra olunan qonaqpərvərlik adəti bir çox xalqlar üçün örnək ola bilər. Bu adət hər bir dövrdə və təbii ki, hər bir cəmiyyətdə xalqın zövqünü, həyat təcrübəsini və əxlaqını nümayiş etdirir, zəngin mənəvi keyfiyyətlərinin bariz nümunəsi kimi ön plana çıxır, insanlar arasında həssas münasibətlərin təzahürü kimi formalaşır. İnsanlarının həyatındakı özünəməxsus əlamətlər rəngarəngliyi ilə seçilən keyfiyyətlərlə yanaşı, onların dünyagörüşünə, təfəkkür tərzinə, o cümlədən qonaqpərvərliyə də sirayət edir. Bütün bunlar xalq yazıçısı Mehdi Hüseynin “Bir ay və bir gün” əsərində öz əksini tapmışdır. Yazıçı Türkiyə səfərinin xatirəsi kimi qələmə aldığı əsərində qürbət eldə həmyerlimiz və türk ailəsi tərəfindən necə mehribanlıqla qarşılandığından böyük həvəslə söhbət açır. M.Hüseyn yazır: “Bazar günüdür. Hamı dincəlidir. Tofiq (Türkiyədəki keçmiş sovet səfirliyinin mədəniyyət ataşesi T.Qədirov) – “Səfirimizin şəxsi qonağı olsan da mənim ixtiyarımdasan, – dedi. Çayı bizdə içəcəyik...” Bu andan sonra mənim üçün ləzzət, Tofiqin ailəsi üçün isə əziyyət başlandı.

Düz 22 gün. Bu müddətdə gülər üzdən, həmvətənlərimə xas nəvaziş və qayğıkeşlikdən qeyri bir şey görmədim”.¹ Burada qonaqpərvərlik insanların mənəvi hissləri və səmimi duyğularının, eyni zamanda qaynar həyatının bariz nümunəsi kimi təqdim olunur. Yazıçı qonaq olduğu türk ailəsi haqqında da xoş sözlər söyləmişdir. M.Hüseyn qeyd edir ki, türk professoru Kənan Ak-yüzün evinə qonaq dəvət olunarkən onlara hədiyyə gətirdiyi valı (“Koroğlu” operasından Bülbülün ifasında ariya) təqdim edir. Onlar Bülbülün səsinə eşidib çox məmnun olurlar. Müəllif türklərin qonaqpərvərliyindən bəhs edir, bu əsnada onların söhbətləri barədə məlumat verir.²

Təsadüfi deyil ki, şairlərimizin, yazıçılarımızın bədii irsində, mütəfəkkirlərimizin yaradıcılığında qonaqpərvərliyə dair məlumatlara tez-tez rast gəlmək mümkündür. Bu adət onların yaradıcılığında da öz əksini tapmaya bilməzdi. Belə ki, M.Hüseynin “Cavanşir” əsərində belə bir təsvir var: “Cavanşir. Uzun yollar yəqin ki, sizi yormuşdur. Buyurun, dostlar, mənim evimi öz eviniz bilin... İndi isə əziz qonaqlara sarayın ən gözəl otaqlarını ayırın. Yeni tikilmiş binaları, yeni salınmış meyvə bağlarını, Girdiman çayı

¹ Mehdi Hüseyn. Bir ay və bir gün. Bakı, “Azərmeşr”, 1964, s.7.

² Yəne orada, s.39-40.

üzərindəki yeni körpünü onlara göstərin”.¹ Burada diqqətimizi çəkən mühüm bir məqam vardır: görkəmli yazarımız müsafirləri tanımadığı yerlərlə tanış etməyi, onları məmləkətin gəzməli-görməli yerlərinə aparmağı da qonaqpərvərlik adətinə daxil olan xüsusiyyətlərdən biri kimi təqdim edir. M.Hüseyn “Fətəli xan” əsərində də qonaqlara xüsusi hörmət olduğunu qeyd edir.² Göründüyü kimi, qonaqpərvərliklə bütöv nəsillər təbiyələnmişdir. Əsrlər boyu maddi sərvətlərimiz dağıntıya məruz qalsa belə, bir sıra mənəvi sərvətlərimiz, o cümlədən qonaqpərvərlik adəti qorunub saxlanılmış və nəsillərdən-nəsillərə ötürülmüşdür.

Müasir dövrdə qonaqpərvərliyin yeniləşməsi prosesi yeni məişət tərzinin formalaşması ilə bağlıdır.

İsmayıl Şıxlının “Dəli Kür” əsərində diqqəti cəlb edən belə bir məqam var: Rusiyadan gəlmiş Aleksey Osipoviç uşaqların məktəbə cəlb olunması ilə əlaqədar kənd camaatına müraciət edir. Lakin yerli camaat Molla Sadıxın fitvası ilə müəllimi kafir adlandırır ona qarşı kobudluq edir. Vəziyyəti belə görə Cahandar ağa kəsərli sözlərlə camaatın qarşısını kəsir, Alekseyi müdafiə edərək “qonağa əl qaldırmazlar” – deyir və

¹ M. Hüseyn. Əsərləri, 8-ci c., Bakı, “Yazıçı”, 1978, s.229

² Yənə orada, s.491

öz nüfuzundan istifadə edərək ona qahmar çıxır.¹

Beləliklə, yuxarıda deyilənlərdən də aydın olduğu kimi, qonağa heç bir xəter toxunmasın deyərək, onu müdafiə etməyə çalışmaq, ona qarşı humanist davranmaq bir borcdur. Bu da təbii ki, yüksək insani keyfiyyətlər və mənəvi dəyərlərə düzgün yiyələnməkdən doğan xüsusiyyətdir.

Qonaqpərvərlik vasitəsilə xalqın mənəvi keyfiyyətləri ön plana çıxmış olur. Bu adətin əhəmiyyəti də bundadır. Göründüyü kimi, məhz bu cəhətlərinə görə Azərbaycan qonaqpərvərliyi yazarlar tərəfindən yekdilliklə təqdir edilir. Azərbaycanın xalq yaradıcılıq nümunələrində, şair və yazıçıların əsərlərində istər-istəməz qonaqpərvərlik haqqında söhbət açılması onun xalqın məişətində necə mühüm yer tutduğunu sübut edir. Xalqımızın mənəvi dəyərləri sırasında qonaqpərvərliyin önəmli yeri danılmazdır.

Azərbaycan xalqının mənəvi sərvəti olan qonaqpərvərlik adətində zəngin ənənələrimiz, xalqın məişət tərzini öz təcəssümünü tapır və mövcud olduğu dövrün səciyyəvi xüsusiyyətlərini əks etdirir. Humanist mahiyyətli Azərbaycan qonaqpərvərliyi öz əhəmiyyətini və təsir qüvvəsini bu gün də itirməmişdir. Bu baxımdan bir etnoqrafik müşahidə maraqlıdır. Kəlbəcərdə

¹ Şıxlı İsmayıl. Dəli Kür. Bakı, “Gənclik”, 1968, s.161

öməkdar müəllim Binnət Quliyevin evində qalan qonaqların dediklərindən: “Qəflətən göy gurladı, bərk leysan yağışı başladı, əsdi-tökdü. Özümüzü kəndə (Çaykənd - Ş.B.) yetirdik. Kəndin aşağı qurtaracağında bir evdən səs gəldi, evin işığı yandı. Bir göz qırpımında oyanıb ayağa qalxmış ailə üzvləri sanki əzizləri uzaq səfərdən gəlmiş kimi sevinirdilər. Hal-əhvaldan, arzu-diləkdən sonra bizi ikinci mərtəbəyə dəvət elədilər. Aynabənddən iri otağa keçdik. Hər şey təzə, səliqə-səhmanlı, hər şey sadə, hər şey incə zövqlə...

Bir qədər sonra məlum oldu ki, bu el ağsaqqalının alın təri, əl qabarı ilə ucaldığı yaraşlıq binanın üst mərtəbəsinə ilk dəfə bizim ayaqlarımız dəyib. Təzə yorğan-döşəkdə biz yatmışıq, təzə otaqda biz qonaq qalmışıq. Bu bizi ürəkdən sevindirdi. Lakin burada qeyri-adi bir şey yoxdur. Bu adət bizə dədə-baba mirasıdır, xalqımızın səciyyəvi cəhətidir. Qonaqpərvər xalqımız qonağı, dostu ürəyinin başında saxlayıb, “gözüm üstə yerin var”, - deyir”.¹

Ev sahibi insanlarla mülayim davranmaq, onların qəlbini oxşamaq, könlünü ələ almaq kimi xüsusiyyətləri nümayiş etdirərək ölçülü-biçimli davranmalı, həddi aşmamalıdır. İlk növbədə

qonaqla salamlama başlayır. Salam Allahın adlarından biridir. Bu adı çəkməklə xoş hisslərlə və gülərlə qarşındakına müraciət edirsən. Sonra isə hal-əhval tutursan. Qonaq tanışdırsa, onun yaxınlarının da hal-əhvalını soruşmaq, sevinc və kədərinə şərik olduğunu göstərmək lazımdır. Bu, insanlar arasındakı bağları daha da gücləndirir.

Qonaqpərvərlik yalnız evə gələni qarşılayıb-yola salmaqla bitmir. Xəstəni yoluxmaq məqsədilə kiməsə qonaq getmək olar. Həcc ziyarətindən qayıdıb gələnlərə baş çəkib qonağı olmaq da bir adət halını almışdır. Xüsusən də Ramazan, Qurban və Novruz bayramlarında və toy mərasimindən sonra qonaq getmək və dəvət etmək, əsrlərdən bəri elimizin-obamızın məişət normasına çevrilmişdir.

İnsanlar düşüncəsinə, yaşam tərzinə və dünyagörüşünə görə bir-birindən fərqlənirlər. Hər kəsin özünəməxsus daxili aləmi, adət və verdişləri vardır. Buna baxmayaraq, qonaqpərvərlik zamanı bütün bu fərqlər sanki yox olub gedir. Çünki söhbət məhz ümumi və mübahisə doğurmayacaq mövzunu əhatə edir, burada insanlar nə isə öyrənir, əlavə məlumat toplayır və maraq dairəsi daha da genişlənir. Bu da qonaqpərvərliyin ünsiyyət vasitəsi olduğunu göstərir.

¹ T.Bünyadov. Mərd qalalar, sərt qayalar. Bakı, “Azər-nəşr”, 1986, s.63-64.

Yuxarıda qeyd olunanlara əsasən belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, bütövlükdə qonaqpərvərlik adəti vasitəsilə nəinki müxtəlif insanlar bir-birilə ünsiyyət tapır, həmçinin ayrı-ayrı xalqlar belə yaxınlaşır, biri digəri haqqında lazımi məlumatlar toplayır, elm və mədəniyyət sahəsindəki əlaqələr gündən-gündən geniş vüsət tapır, ticarət mübadiləsi artır, iqtisadi əlaqələr genişlənir, hətta nikah vasitəsilə qohumluq əlaqələrinə girənlər də olur.

Qonaqpərvərlik xalqın həyat tərzilə dərindən köklərlə bağlıdır. Təsadüfi deyil ki, hələ qədimlərdən ev tikiləndə, icmanın müxtəlif işlərində, eyni zamanda toy məclislərində insanlar bir-birinə qonaq getməyi, yardım təklif etməyi özlərinə borc bilməmişlər. Hətta ev inşa edildikdən sonra da el-obanı qonaq dəvət etmək bir qayda olmuşdur. Azərbaycan şairi Kişvəri (XV əsrin sonu-XVI əsrin əvvəli) bunu belə qələmə almışdır:

-Ev bina eyləb, acəbdir elni mehman eyləman.¹

Göründüyü kimi, mehmanpərvərlik xoş bir duyğu kimi tərənnüm edilir. Hətta dəfn məra-

simlərində də bir-birinə kömək əlini uzatmaq, yardım etmək adət halını almışdır.

Xalqımızın mənəvi mədəniyyəti tarixində mühüm yer tutan Azərbaycan qonaqpərvərliyi əsrlərin keşməkeşindən zəmanəmizə qədər gəlib çatmış, qorunub saxlanmışdır. Milli iftixarımız olan bu adət bütün dünyada bizə şərəf gətirmişdir. Qonaqpərvərlik Azərbaycan xalqının fədakar, cəfakəş olduğunu bir daha bariz şəkildə təsdiq edir. Qonağa müstəsna diqqət və tükənməz qayğı, sədaqət və inam sağlam mənəvi-əxlaqi tərbiyəni özündə əks etdirir. Yüksək mənəviyyətə sahib olan azərbaycanlı üstün keyfiyyətlərə malik olmaqla hörmət etməyi, ehtiram göstərməyi, qayğıkeşliyi və sədaqəti ilə xalqını ucaldır, ona yüksək nüfuz qazandırır. İnanırıq ki, sağlam təməl üzərində boya-başa çatan gələcək nəsillərimiz də onlara ulularımızdan ərməğan qalan bu adəti layiqincə davam etdirəcəklər. Biz də öz növbəmizdə xalqımızın yüksək dəyərlərini öyrənməli və gələcək nəsillərə öyrətməliyik. Arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatlar nəticəsində əldə edilərək hazırda müzeylərimizi bəzəyən müxtəlif çeşidli zəngin maddi-mədəniyyət nümunələri, kim bilir, bir vaxtlar neçə-neçə qonağın xidmətində olmuşdur...

Müasir dövrdə qonağın gələcəyi, əksər hallarda, əvvəlcədən bilinir və buna uyğun hazırlıq görülür. Xüsusi bəzədilmiş ayrıca otaqda süfrə

¹ Azərbaycan Klassik Ədəbiyyatı Kitabxanası, c.3, s.350.

açılır. Qonağını nəvazişlə süfrə başına dəvət edən ev sahibi son dərəcə nəfis yeməklərlə dolu təamlardan dadmağı ondan xahiş edir. Yola salınarkən qonağı xoşrəftarlıqla uğurlamaq da qonaqpərvərlik adətinə gözəl nümunədir. Müasir həyatın öz şərtləri var. Belə ki, bəzən evinə qonaq getdiyini adamı bixəvət narahat etməmək, planlarını pozmamalı üçün asudə vaxtı öyrənilir və qonaqlıq üçün gün təyin edilir. Hər kəsin bu qaydalara riayət etməsi məsləhətdir.

Qonaqpərvərliklə bağlı bir sıra adətlər aradan çıxmışdır.

Əvvəllər olduğu kimi, artıq əl yumaq üçün su gətirilmir;

Bu gün qonaqlar ev sahibini irəlicədən xəbərdar edir və onun gəlişi gözlənilməz olmur; keçmişdə yeməklərin hazırlanması xeyli vaxt alırdı, indi isə hər bir ərzaq hazır şəkildə dükanlardan əldə olunur və gözlənilmədən gələn qonağı layiqincə yola salmaq mümkündür; əvvəllər kişilər daha çox qonaq gedirdi, indi isə heç bir fərq yoxdur, hətta qadınlar bəzən özləri yaxın rəfiqələrinin evinə yığışrlar. Dəyişməyən bir şey vardır ki, o da qonağa olan böyük hörmətdir.

Qonaqpərvərliyin görünməyən tərəfləri də mövcuddur, bu da özünü qadınların fədakarlığında, əməksevərliyində, çalışqanlıqında göstərir. Belə ki, ən böyük ağırlıq onların üzərinə düşür.

Çünki qonaq üçün yataq rahatlamaq, tədarük görmək, yemək və müxtəlif içkilər hazırlamaq, qonaq qalacaq otağın səliqə və sahmanına diqqət yetirmək, onu bəzəmək və s. kimi işlərin necə başa gəldiyini qonaq hiss etmir, o yalnız nəticə ilə qarşılaşır.

Əvvəllər olduğu kimi, indi də hər kəs bir sıra önəmli tövsiyələrə əməl etməlidir. Belə ki, qonağı çox gözlətmək olmaz. Ona və özünə hörmət edən hər bir ev sahibi qonağın qarşısına səliqəli və təmiz paltarda çıxmalıdır. Elə etməlidir ki, xarici görünüşündə də qüsurlu olmasın, əks təqdirdə, qonaq yanında hörmət qazanmaq olmaz.

Gündəlik həyatda təmizlik işləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan da qonaq oldu-olmadı, evin səliqəli görünüşü hər an vacibdir. Yaxşı deyiblər ki, “evini təmiz saxla qəfil qonaq üçün”. Yeməklərin təmizliyi də evin təmiz saxlanması qədər zəruridir. Qida məhsullarının təmizliyinə xüsusi diqqət verilir. Alınan hər bir ərzağın yuyulmasına riayət edilir. Azərbaycan ailələrinin əksəriyyətində bu məsələlərə çox həssaslıqla yanaşıldığına şahidi oluruq. Bütün bu dəyişikliklər formaca yeniləşmənin təzahürü olduğuna baxmayaraq, məzmunca yenə də əvvəlki əhəmiyyətini saxlayır. Qonaqpərvərlik adətində bir ənənəvilik vardır.

Azərbaycanda yaşayanlar nəyə qadir olduq-

larını uzun əsrlər boyu öz yaxşı əməlləri ilə sübuta yetiriblər. Xüsusən də qonaqpərvərlik adəti ilə hər şeyin fəvqündə durduqlarını açıq-aşkar göstəriblər.

Qonaq yaxşı qarşılansa, ev sahibi də ad-san qazanar və bu xüsusiyyətə görə xalqın şöhrəti ölkənin hüdudlarından kənarında yayılır.

Bütün bunlar bir daha sübut edir ki, nə qədər insan cəmiyyəti mövcuddur, qonaqpərvərlik adəti də hifz olunaraq əbədi yaşayacaqdır.

“Qonaq evə qəmli gələr, aşıq gedər”, – deyərlər Azərbaycanın Qərb bölgələrində. Yeni gördüklərini danışar, başına gələnləri söyləyər.¹ Nəcə qarşılıb yola salındığının carçısına çevrilər.

Azərbaycanda indiyədək qorunub saxlanılan adətlərdən biri də səfərdən qayıdanlara qonaq getməkdir, onlara baş çəkib görüşləri və təəssüratlarını bölüşmək, hal-əhval tutmaqdır. Bu bərdə Məsud ibn Nəmdar yazır:

*Səfərdən gələnlərlə görüşmək bir adətdir,
İnsanlığda bu özü adalət, nəzakətdir.¹*

Son illər baş verən bir sıra faciəli hadisələr, torpaqlarımızın itirilməsi xalqımızı bir daha sı-

¹ Наргиз Кулиева. Современная сельская семья азербайджанцев. Баку, «Элм», 1992, с.89

¹ Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. 20 cildə, 2-ci c., Bakı, “Elm”, 1989, s.32

nağa çəkdi. İndi, demək olar ki, əksər bölgələrdə yurd-yuvasından didərgin düşmüş qaçqınlar vardır. Xalqımız onlardan qayğısını əsirgəmir. Baş verən bütün siyasi çəkişmələrə, uğursuzluqlara baxmayaraq, respublikamızda bu gün həyat öz axarı ilə davam etməkdədir. Xalqımızın geniş-ürəkliyi ondadır ki, kim isə bir evə baş çəkmək məqsədilə təşrif buyursa belə, ən çətin anında da imkanı daxilində qonağa qulluq göstərməyi özünə borc bilir.

Azərbaycan xalqının mənəvi sərvəti olan qonaqpərvərlik adətində zəngin ənənələrimiz, xalqın məişət tərzini öz təcəssümünü tapır və dövrün səciyyəvi xüsusiyyətlərini dolğun əks etdirir. Humanist mahiyyətli Azərbaycan qonaqpərvərliyi öz əhəmiyyətini və təsir qüvvəsini bu gün də itirməmişdir.

Çağdaş dünyamızda xalqımız müxtəlif ölkələrin xalqları ilə qarşılıqlı təmasda olub, səmimi ünsiyyət saxlamaqdadır.

Mənəvi tərbiyənin inkişafında ülvyyəyə səsləyən bir adət olaraq qonaqpərvərlik müstəsna rol oynayır. Gənc nəslin mənəviyyatca yüksəlməsində bir sıra xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edən qonaqpərvərlik xeyirxahlıq, ləyaqət, şərəf, səxavət kimi dəyərlər aşılayır. O, insanların daxili aləmini mükəmməl göstərməklə tərbiyə, ədəb məktəbi sayılır.

RESUME

Hospitality is one of the phenomena in the cultural history of the mankind. It is impossible to imagine the spiritual wealth of a nation without the tradition of hospitality. This tradition represents the moral treasury. The hospitality simultaneously perpetuates the social vital activity and the spiritual wealth of every nation.

It is precisely the hospitality that more evidently reveals the ethnic peculiarities and originality of a nation. Hospitality embraces such higher qualities as sincerity, mercy, peace, consent, compassion and help to those in need. This, in its turn, is displayed in customs, traditions, and ethnic standards of behaviour. In Azerbaijan, the stated institution was accompanied by a complicated ceremonial, which consisted of several cycles and stages, and which had been shaped for many centuries. Hospitality is characteristic of every nation in the world. It is manifested in a specific manner in every nation. In this respect, the stated custom of Azeris is distinctive. As far back as the ancient Greeks perceived the strangers as guests, protected by Zeus; they washed, dressed, and fed these strangers. Large tribes in the ancient Rome ensured the standards for the mutual hospitality by means of an oath agreement, particularly sacred and indissoluble agreements (the latter were de-

stroyed after being officially announced) between individuals and the families. The ancient Slavs used to have a custom of burning the house of those who refused to receive a guest.

The Azerbaijani hospitality brightly reflects the essence, the way of living, the spiritual world, and the cultural level of a nation in all the shades. This custom in the meantime, gives image about the wealthy spiritual world of the nation.

As the historical development of the mankind went on, the customs of hospitality had undergone certain alterations, had possessed new qualities; however preserving their primary essence and characteristic traditional features.

Alexander Duma wrote: "In Azerbaijan, as everywhere in Caucasus, if you knock to any door and say , that you are a stranger and have no place to stay for the night, the host will immediately place the biggest room at your disposal. Whereas he and his family will settle down in a smaller akre. In addition to that, the host will look after you and not let you stand in need during your overall stay in his house; let's say during the whole week, two weeks or a month".

These statements made by the writer once more confirm, that in Azerbaijan the guest was considered almost as a saint man, who was sure to be paid special honours. Since guest was treated with distinction and care, he could find a

shelter, with all the conditions for a quiet and comfortable living, at every house. According to the statements by A.Duma, it was firstly suggested to try the bread and the salt, as a sign of deep respect, each time when encountered the local dwellers in Azerbaijan. Bidding a farewell, the host would heartily shake the guest's hands and suggest the bread and the salt again.

This testifies, that the hospitality in Azerbaijan arises from the spiritual requirements of people. In other words, regardless of the fact that the guest was personally invited by him, or whether they knew each other at all, every Azeri would meet his guest sincerely and warmly. He would think it honour to see the guest off. This qualities of Azeris is one of the ethnic peculiarities of their characteristic features.

According to the information by A. Duma the travelers were even granted with the guides. Undoable, travelers unfamiliar with the country and its roads, were in great need of a such guide, who would pay all the attention and care to the guest so that the latter could easily go on his journey. And the guide would not only stint himself only in accompanying the travelers, but at the same time he would render assistance in getting food for them also.

According to the Azeris customary the host should do a service of all kinds to every one,

even to an unknown traveler, if the latter asks him, as a guest, for a shelter. Moreover, not only the host, but also all his relatives feel it their duty to invite the guest to their houses. A separate building or one of the rooms, which is always kept clean, is set aside for the guest. It was thought indecent to annoy the guest by asking numerous questions, or being interested in the aim of his arrival and time of departure. A guest was sure to be fed, of course, for free. Only after that the guest introduced himself and declared the aim of his arrival, the host and his household were ready to render the visitor the necessary assistance.

The guest was made to seat at the head of the table. Only the host, the old men and respected people could seat next to him. They were exactly those who had conversation with the guest. It was thought impermissible to talk much during the meal, every one of the attendants knew how to behave. The householders also tried to have various viands on the table. A fete was given in the honour of the guest. In order to please the guest, they entertained him by inviting the singers and the dancers. This custom was especially widespread in the Middle Ages. A special attention was paid to the adornment of the table. It was filled with much more delicious meals than usual.

Caravanserais, the places for a temporary stay, were also allotted to the guests, which came to Azerbaijan from far away. Many travelers and merchants, who visited Azerbaijan and especially its cities in different times, recalled afterwards enthusiastically about these constructions and described their architectural peculiarities.

The master of the house also secured the full safety of the guest. He would take upon himself the responsibility for every kind of tranquility of the guest not only at his house, but also beyond it, so as the guest could go on his way safely and soundly. No matter how long a chance guest or a traveler was going to stay at his house, the host would take all the care of him.

Hospitality brings together the nations that are far away from each other, which contributes to the cultural progress. On the other hand, it strengthens ethnic relations, favours their mutual enrichment.

The plots on the customs of hospitality are widely reflected in the treasury of the people's verbal art which is widely spread in Azerbaijan and which reflects different characteristics of people's way of living in a numerous tales, the legends, the pieces of ashug art, proverbs and many bayaties (rhymed verse).

By means of the custom of hospitality not only different people find a common way of

communication, but it also contributes in drawing nearer various stages. During the meal people exchange the important information, discuss or solve the very different matters.

In the development period of the mankind hospitality was equally of great importance. As in the past and in the present time, as well it was and still is the characteristic feature of Azeris to treat the guest with respect. During many centuries, it was considered a holy duty of every family to treat the guest with deep respect; and the guest himself was regarded as an untouchable person. It is of no doubt, that the custom of hospitality had undergone certain alterations and innovations, during of historical development, alongside with a number of other traditions. At the same time, the traditions of hospitality, passed on from one generation to the other, had more progressed and improved, and had been subjected to the qualitative changes.

Hospitality contributes to reveal, in every possible way, the moral qualities of a nation in the everyday and social life. This tradition, directed to a social progress, causes the different cultures to come nearer in the mutual enrichment processes and get closely interwoven. We can expect the positive changes in the ethnic contacts only provided that the customs of hospitality are kept.

Hospitality served as a determiner of the specific peculiarities and the diversities of the people's lives of certain epochs.

Hospitality, which have up an important place in the life of azeri nation and which has reached the present time out of the remote ages, is well-known all over the world, and in this respect it is considered our national property, pride. It clearly confirms the selfless character of the Azeri nation.

Attention and overall care rendered to the guest, testify to the sound moral principles of our nation. Moreover, an individual azeri, who is the beare of a such higher moral culture, ennobles authority of his nation on the world range, with his tactfulness and adherence to his own qualities as showing respect and taking care of the guest. No doubt, that the future generation, brought up on such sound basis, deserves to carry on the glorious national traditions handed over by their ancestors. It is our duty to comprehensively investigate the lofty values of the nation and spread them among the younger generation.

РЕЗЮМЕ

Гостеприимство является одним из феноменов в истории культуры человечества. Богатство духовного мира народа невозможно представить без традиций гостеприимства. Эти традиции представляют собой нравственную сокровищницу. В гостеприимстве одновременно увековечены общественная жизнедеятельность и духовное богатство каждого народа.

Именно в гостеприимстве более ярко проявляются этническое своеобразие и самобытность народа. Гостеприимство включает в себя такие высокие качества, как искренность, милосердие, мир, согласие, сострадание и помощь нуждающимся. Это, в свою очередь, находит свое проявление в обычаях, традициях, этнических нормах поведения. В Азербайджане указанный институт сопровождался сложным церемониалом, состоящим из нескольких циклов и этапов, который формировался в течение многих веков. Безусловно, гостеприимство, характерно для всех народов мира и у каждого народа оно проявляется своеобразно. В этом отношении самобытен указанный обычай азербайджанцев.

Известно, что древние греки воспринимали чужестранцев как гостей, покровительствуемых самим Зевсом, их умывали, одевали и

кормили. Крупные племена в древнем Риме обеспечивали нормы взаимного гостеприимства посредством клятвопринижения, заключения договоров, в частности заключения священных и нерасторжимых соглашений (они уничтожались после официального оглашения) между отдельными лицами и семьями. У древних славян был распространен обычай поджигать дом того, кто отказывался принять гостя.

В Азербайджанском гостеприимстве ярко отражены сущность, образ жизни, духовный мир, культурный уровень народа во всех оттенках. Этот обычай, одновременно дает представление о богатом духовном мире народа.

По мере исторического развития человечества обычаи гостеприимства подвергались определенным изменениям, приобретали все новые качества, однако вместе с тем они сохранили свою первоначальную сущность и характерные традиционные черты.

Александр Дюма писал: «В Азербайджане, как и везде на Кавказе, если вы постучитесь в любую дверь и скажите, что я чужестранец и вам негде заночевать, хозяин дома сразу же предоставит в ваше распоряжение самую просторную комнату. А он со своей семьей расположится в маленькой комнате. Вдобавок, он

будет заботиться о вас и не даст в чем-либо нуждаться за все время вашего пребывания в его доме, скажем, на протяжении целой недели, двух недель или месяца».

Эти высказывания писателя еще раз подтверждают, что гость в Азербайджане считался почти священным лицом, которому непременно оказывались особые почести. Поскольку в Азербайджане к гостю относились с почтением и заботой, он в каждом доме мог найти пристанище, со всеми условиями для спокойного и удобного проживания. По словам А.Дюма, в Азербайджане при каждой встрече с представителями местного населения в знак большого уважения в первую очередь, предлагалось отведать хлеб и соль. Прощаясь, хозяин искреннее пожимал руку гостю и снова предлагал ему хлеб и соль, и заботился о пребывании его в гостях.

Это свидетельствует, что гостеприимство в Азербайджане исходит из душевных потребностей людей. Вне зависимости от того является ли путник знакомым или нет каждый азербайджанец искренне и тепло встречал своего гостя, считая своим долгом достойно проводить его в путь. Эти качества азербайджанцев являются одним из отличительных черт их этнических особенностей.

По свидетельству А. Дюма, в Азербайджане в распоряжение путешественников предоставлялись даже проводники. Безусловно, путешественникам, не знакомым со страной и ее дорогами, необходимо было такое сопровождение проводника, способного оказать гостям всяческое внимание и заботу для спокойного продолжения пути. Проводник не только ограничивался одним лишь сопровождением путешественников, одновременно он также оказывал содействие в обеспечении их продовольствием.

Согласно Азербайджанскому обычаю, хозяин дома должен оказать всяческие услуги каждому, пусть даже самому незнакомому путнику, если тот в качестве гостя попросит у него пристанище. При этом не только хозяин дома, но и вся его родня считает своим долгом пригласить гостя в свой дом. Для пришедшего в дом гостя отводится отдельное строение или же одна из комнат, кунацкая, которая всегда содержалась в чистоте и порядке. Мучить же гостя многочисленными вопросами, интересоваться целью его приезда и временем ухода вообще считался неприличным. Гостя непременно кормили, разумеется безвозмездно. Только после предоставления самим гостем сведений о своей личности и цели приезда,

хозяин и его домочадцы выражали готовность оказать посетителю необходимую помощь.

Гостя усаживали во главе стола. Рядом с ним могли сесть только хозяин, аксакалы или уважаемые люди. Именно они вели с гостем беседу. Во время трапезы считалось непозволительным много говорить, каждый из присутствующих знал, как себя вести. Хозяева дома стремились также к тому, чтобы яства на столе были самыми разнообразными. В честь гостя устраивалось торжество на которое приглашали певцов и танцовщиц. Особое внимание уделялось украшению стола. Он заполнялся более вкусными блюдами, чем это было в обычные дни.

Для гостей, прибывших в Азербайджан издалека возводились и каравансарай, являвшиеся местом временного пребывания. Многие путешественники и купцы, в разные времена посетившие Азербайджан, особенно его города, впоследствии с восторгом упоминали об этих строениях, описывая их архитектурные особенности.

Хозяин дома обеспечивал гостю и полную гарантию безопасности. Он брал на себя ответственность не только за всемерное спокойствие гостя своего дома, но и за его пределами, с тем, чтобы он отправился в путь в полном здравии. Независимо от длительно-

сти пребывания случайного гостя или путешественника хозяин всячески заботился о его благополучии. Этот обычай был особенно распространен в средние века.

Гостеприимство роднит самые далекие друг от друга народы, что способствует и культурному прогрессу. С другой стороны оно укрепляет межэтнические связи, способствует их взаимообогащению их.

В сокровищнице устного народного творчества, (в многочисленных дастанах, сказках, легендах, образцах ашугского творчества, пословицах и баяты) широко распространено в Азербайджане и отражающего различные черты образа жизни народа отражены сюжеты обычаев гостеприимства.

Обычай гостеприимства способствует не только взаимообщению различных людей, но и сближению народов. Во время бесед люди сообщают друг-другу необходимые сведения, обсуждают и решают самые различные вопросы (торгово-экономические, брачно-семейные вопросы, культурные связи).

Во все времена исторического развития человечества гостеприимство всегда имело важное значение. Как в прошлом, так и в настоящее время уважительное отношение к гостю было и остается характерной чертой азербайджанцев. На протяжении многих веков

выражение глубокого уважения к гостю считалось важным долгом каждой семьи, а сам гость воспринимался как неприкосновенное лицо. Несомненно, что наравне с другими традициями, обычай гостеприимства также подвергался определенным изменениям и инновациям в ходе исторического развития. Вместе с тем, традиции гостеприимства, передаваемые из поколения в поколение, все более развивались и усовершенствовались, подвергались качественным изменениям.

В домашнем быту и общественной жизни гостеприимство способствует всестороннему проявлению нравственных качеств народа. Эта традиция, направленная на развитие общества, приводит к сближению и взаимообогащению различных культур. Именно при соблюдении обычаев гостеприимства возможны позитивные изменения в межэтнических контактах.

Гостеприимство являлось одним из важных факторов в определении специфических особенностей и многообразия жизни народов конкретных эпох, а также их мировоззрения и образа мышления.

Гостеприимство, занимающее важное место в жизни азербайджанского народа и дошедшее до наших дней из глубины веков известно всему миру и, в этом смысле, оно является нашей гордостью и национальным

достоянием. Оно ярким образом подтверждает самоотверженный характер азербайджанцев. Внимание и всесторонняя забота о госте, свидетельствует о здоровых морально-нравственных устоях нашего народа. Оказывая именно такие почести гостю каждый отдельно взятый азербайджанец, являясь представителем высокой нравственной культуры, повышает авторитет своего народа. Несомненно, что будущие поколения, воспитанные на такой здоровой почве, достойно продолжат переданные им предками славные народные традиции. Наш долг – всесторонне исследовать возвышенные ценности народа и передавать их молодому поколению.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. 20 cildə, 2-ci c., Bakı, “Elm”, 1989

Narqiz Kuliəva. Səvriənən səlşkəy sənəyə. Azərbaycan səlşkəy sənəyə. Bakı, «Əlm», 1992

T. Bünyadov. Mərd qalalar, sərt qayalar. Bakı, “Azərnəşr”, 1986

Mehdi Hüseyn. Bir ay və bir gün. Bakı, “Azərnəşr”, 1964

M. Hüseyn. Əsərləri, 8-ci c., Bakı, “Yazıçı”, 1978

İsmayıl Şıxlı. Dəli Kür. Bakı, “Gənclik”, 1968

M. Şəhriyar. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Azərnəşr”, 1966

S. Vurğun. Əsərləri, 3-cü c., Bakı, Azərbaycan EA Nəşriyyatı, 1961

Azərbaycan folkloru antologiyası. 2 cildə. 1-ci kitab, Bakı, Azərbaycan EA Nəşriyyatı, 1968

Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. 20 cildə. 1-ci c., Bakı, “Elm”, 1982

Tofiq Babayev. Ömrünüzə nur calansın. Bakı, “Azərnəşr”, 2000

Bayatılar (toplayanı Vaqif Vəliyev). Bakı, “Yazıçı”, 1985

K. Kerimov. Sultən Muxəmməd və oğru şkolu. M., «İskusstvo», 1970

Atalar sözü (toplayanı Əbülqasım Hüseynzadə). Bakı, “Yazıçı”, 1981

Azərbaycan məhəbbət dastanları. Bakı, "Elm", 1979

Farıq Sümər. Oğuzlar. Tərcümə Ramiz Əsgərindir. Bakı, "Yazıçı", 1992

Ə.H. Həşimov. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında tərbiyəvi fikirlər. Bakı, "Uşaqgəncəşr", 1958

Azərbaycan dastanları, 5 cildə. 4-cü c., Bakı, Azərbaycan EA Nəşriyyatı, 1969

Məhəmməd peyğəmbərin həyatı və kəlamları. Bakı, "Bilik", 1990

Kitabi-Dədə Qorqud. Bakı, "Azərneşr", 1962

Ə. Haqverdiyev. Seçilmiş əsərləri, 2-ci c., Bakı, "Azərneşr", 1957

M.F. Axundov. Komediya, povest, şerlər. Bakı, "Yazıçı", 1982

Y.V.Çəmənzəminli. Əsərləri, 3-cü c., Bakı, "Elm", 1977

Y.V.Çəmənzəminli. Əsərləri. 2-ci c., Bakı, "Elm", 1976.

H.Quliyev. Azərbaycanda ailə məişətinin bəzi məsələləri. Bakı, "Elm", 1986

O. Sarıvəlli. Mən sabaha gedirəm. Bakı, "Yazıçı", 1979

Marağayi Zeynalabdin. İbrahim bəyin səyahətnaməsi. Bakı, "Elm", 1982

Из истории Майяфарикина ибн ал-Азрака Ал Фарики (перевод с арабского А.Дж.Мамедова.

Труды института истории, т.ХІІ Баку, Издательство АН АЗ.ССР, 1957

В.Л.Величко. Кавказъ. Русское дело и междуплеменные вопросы. Баку, «Элм», 1990

Saleh bəy. Əllər. Bakı, "Elm", 1997

Русские писатели об Азербайджане. I вып., Баку, Издательство АН Азерб.ССР, 1949

Mirzə Adıgözəl bəy. Qarabağnamə. Qarabağnamələr. Bakı, "Yazıçı", 1989

Qarabağnamələr, 2-ci kitab, Bakı, "Yazıçı", 1991

Путешественники об Азербайджане. т.1, Баку, 1961

M. İsmayıl, M. Bağırova. Şəki xanlığı. Bakı, "Azərneşr", 1997

Üzeyir Hacıbəyov. Seçilmiş əsərləri. 2-ci c., Bakı, Azərbaycan EA Nəşriyyatı, 1965

M.M.Nəvvab. Vüzühül-ərqam. Bakı, "Elm", 1989

Qasım Kərimov. Şəriət və onun sosial mahiyyəti. Bakı, "Azərneşr", 1987

С.Ш.Гаджиева. Семья и брак у народов Дагестана в XIX-начале XX в. М., «Наука», 1985

İ.R.Behzadi. Ravəndinin "Rahət-üs-südü və ayət-üs-sürur" əsəri tarixi bir mənbə kimi. Bakı, "Elm", 1963

Z.Bayramlı, B.Əzizli. Azərbaycan Evliya Çələbinin 1654-cü il "Səyahətnamə"sində. Bakı, "Azərbaycan", 2000

Abdulla Şaiq. Hekayələr. Bakı, "Gənclik", 1981

Yaqub Mahmudov. Səyyahlar, kəşflər, Azərbaycan. Bakı, "Gənclik", 1985

İsmayıl Şıxlı. Ölüləri qəbristanda basdırın... Bakı, "Gənclik", 1992

Vaqif Vəliyev. Azərbaycan folkloru. Bakı, "Maarif", 1985

Azərbaycan incəsənəti. Bakı, "İşıq", 1992

Əbu Əli Həsən İbn Əli Xacə Nizamülmülk. Siyasətname. Bakı, "Elm", 1987

К истории Кавказских стран и народов (по Ближневосточным источникам) Опыт истории Ширваншахов (составитель Б.Дорн, перевод Д.Джафарова. Azərb. EA Tarix İnstitutunun elmi arxivı №1741, 1947

Müdrük sözlər. Bakı, "Yazıçı", 1979

Evlıya Çələbi. Səyahətname. Bakı, "Azərənəşr", 1997

M.H.Günabidi. Rövzət-üs-Səfəviyyə. TİAM № 3275

Рашид-ад-дин. Сборник летописей, т.3. М.Л., Изд.АН СССР, 1946

Şirin Bünyadova. Nizami və etnoqrafiya. Bakı, "Elm", 1992

Ş.Yezdi. Zəfərnameyi əmiri-sahibqıran Əmir Teymuri Gürqan. XIV əsr. Tərcümə A.Qasimovundur. TİAM № 2079

Xandəmir. Həbibüstər (Azərbaycan tarixinə aid parçalar). Tərcümə A.Qasimovundur. TİAM № 2151

Nəsimi. Bakı, "Azərənəşr", 1973

Nizami Gəncəvi. Xosrov və Şirin. Bakı, "Elm", 1981

N.Gəncəvi. İsgəndərnamə. Bakı, "Elm", 1983

Xaqani Şirvani. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Elm", 1956

Moisey Kalankatuklu. Albaniya tarixi. Bakı, "Elm", 1993

Aleksandr Düma. Qafqaz səfəri. Bakı, "Yazıçı", 1985

Nizami Gəncəvi. Yeddi gözəl. Bakı, "Elm", 1983

Naile Vəlixanlı. IX-XII əsr ərəb coğrafiyaşünas-səyyahları Azərbaycan haqqında. Bakı, "Elm", 1974

Nərgiz Əliyeva. Azərbaycan Yaqut əl-Həməvinin əsərlərində. Bakı, "Çaşıoğlu", 1999

Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. 3-cü c., Bakı, 1979

Azərbaycan tarixi. 3 cildə. 1-ci c., Bakı, "Elm", 1958

E.Əlibəyzadə. Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyət tarixi. Bakı, "Gənclik", 1998

Б.Х. Бражников. Прием почетного гостя в традиционной культуре адыгских (черкесских) народов. Этнические стереотипы поведения (Сборник статей). М., 1985

Əbdürrəşid əl-Bakuvı. Təlxis əl-Asar və əcaib əl-Məlik əl-qəhhar (Abidələrin xülasəsi və qüdrətli hökmdarın möcüzələri). Bakı, "Şur", 1992

MÜNDƏRİCAT

Yusif Yusifov. Qədim Şərqlə tarixi. Bakı, "Bakı Universiteti Nəşriyyatı", 1993

Ağayar Şükürov. İslam, adət və ənənə. Bakı, "Azərənşr", 1981

Hüseyn Cavid. Əsərləri, 4 cildə. 1-ci c., Bakı, "Yazıçı", 1982

Fərman Eyvazlı. Qaçaq Kərəm. Bakı, "Yazıçı"; 1987

Nüşabə Araslı. Arif Ərdəbili və onun "Fərhadnamə" poeması, Bakı, "Elm", 1979

Həsənov Yusif. İbtidai icma quruluşu. Bakı, "Azərtdərisnəşr", 1963

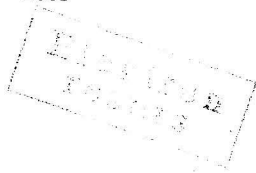
Xacə Nəsirəddin Tusi. Əxlaqi-nasiri. Bakı, "Elm", 1989

<i>Milli sərvətimiz – qonaqpərvərlik</i>	3
Ön söz	8
Orta əsr müəllifləri qonaqpərvərlik haqqında	23
Qonağın qarşılınması və saxlanılması	37
Müxtəlif mərasimlərdə qonaqpərvərliyin icrası	92
Qonaqpərvərlik xalq yaradıcılığı incilərində	97
Ədiblər qonaqpərvərlik barədə	115
Summary	130
Резюме	137
Ədəbiyyat	145

Ş.T.Bünyadova

Azərbaycan qonaqpərvərliyi

Bakı – «Elm» – 2005

«Elm» Redaksiya-Nəşriyyat və Poliqrafiya Mərkəzi

Direktor: Ş.Alışanlı

Baş redaktor: T.Kərimli

Mətbəənin direktoru: Ə.Məmmədov

Kompüter tərtibi: Ə.Kərimov

Texniki redaktor: T.Ağayev

Formatı 84x108 ¹/₃₂.

Həcmi 9,5 ç.v. Tirajı 500.

Sifariş №93

Qiyməti müqavilə ilə.

«Elm» RNPM-nin mətbəəsində çap edilmişdir.

(Bakı, İstiqlaliyyət, 8).

Bünyadova Şirin Teymür qızı
16 mart 1963-cü ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 7 saylı orta məktəbdə təhsil almış, 1979-1984-cü illərdə Bakı Dövlət Universitetinin tarix fakültəsini, 1984-1987-ci illərdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunun aspiranturasını bitirmişdir. 1987-ci ildən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunun (Yeni tikinti sahəsinin arxeoloji tədqiqi şöbəsi) əməkdaşdır, hazırda Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun Tarixi etnoqrafiya şöbəsində baş elmi işçi vəzifəsində çalışır. 1991-ci ildən tarix elmləri namizədidir. Onlarca məqalənin, «Низами и этнография» və «Nizami və etnoqrafiya» əsərlərinin müəllifidir.

